

พฤศจิกายน จะทำการคราดหอยได้ตลอด จะได้หอยกันมากก็ช่วงเดือนมากในช่วงเดือนมิถุนายน-พฤศจิกายน

ลักษณะคราดที่ชาวบ้านดาโต๊ะใช้มีขนาดยาว 65 นิ้ว กว้าง 12 นิ้ว คราดห่างช่องละ 3 ซม. ด้ามไม้ยาว 3.5 เมตร เวลาคราด ชาวบ้านจะออกไปตั้งแต่ 6 โมงเช้า กลับราวเที่ยง แต่ละครั้งได้ประมาณ 100-150 กิโลกรัมๆ ละ 5-12 บาท วิธีการคราดหอย ชาวบ้านจะเริ่มลองคราดบริเวณที่คิดว่ามีหอยชุมชุมดูก่อน ถ้ามีหอยมากก็จะทำที่ทุ่งน เพื่อทำเป็นจุดที่จะจำว่าเป็นบริเวณที่จะทำการคราดในขณะนั้น การทำการคราดหอยจะมีตัวคราดทำด้วยเหล็กและใช้ไม้เป็นด้ามของคราดยาวประมาณ 3 เมตร จะมีเชือก 1 เส้น ผูกไว้ที่หัวเรือ และอีกด้านหนึ่งของเชือกจะมาผูกไว้ที่ตัวของคราด เพื่อที่จะให้เรือเป็นตัวดูดลาก ตัวคราดไปเจ้าของเรือจะทำงานโดยการจับด้ามของคราดแล้วกดลงไปทำเป็นมุมประมาณ 45 องศา และอีกการขีดเรือโดยจะใช้ให้เป็นตัวบังคับเรือเวลาทำการคราด แล้งจะวนอยู่ในบริเวณนั้นโดยอาศัยทุ่งนที่ทุ่งครั้งแรกเป็นหลัก

ชาวบ้านดาโต๊ะเริ่มใช้วิธีคราดหอยกันเมื่อเมื่อปี 2538-2539 หลังจากนั้นการคราดหอยก็เริ่มแพร่หลายในหมู่บ้านดาโต๊ะกันมากขึ้น เพราะคนที่ทำมีรายได้เพิ่มขึ้นทันตาเห็นและบางคนก็สามารถที่จะซื้อเครื่องยนต์เพิ่มแรงม้า จากเครื่อง 5 แรงม้าเป็น 8-9 แรงม้า เครื่องยนต์เริ่มใหญ่ขึ้นเป็นการเพิ่มแรงขับเคลื่อนในการคราดให้มากขึ้น จนทำให้หอยแครงตามธรรมชาติลดลงอย่างรวดเร็ว จนไม่คุ้มน้ำมันที่ใช้ในการคราดแต่ละครั้ง หลายคนเริ่มหันมาคราดเอาลูกหอย ขนาดเล็กประมาณนิ้วมือ แล้วเอาไปขายที่ บ้านแหลมบก ซึ่งจะมีคนรับซื้อเพื่อเอาไปเพาะเลี้ยงต่ออีกทอดหนึ่ง ชาวบ้านที่คราดหอยยอมรับกันว่า หอยแครงธรรมชาติที่อยู่ในอ่าวตอนนี้มีน้อยและขนาดเล็กลงมาก

บิโต หรือ ไชปูดำ เป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านใช้ได้ตลอดปี แต่จะใช้กันมากในช่วงเดือนมิถุนายน-พฤศจิกายน การใช้ต้องดูเวลาน้ำขึ้นน้ำลงด้วยและจะวางกันในเวลาน้ำกำลังขึ้น เพราะปูดำจะออกจากรูของมันมาหากินเหยื่อที่ใช้ได้แก่ ปลากระเบน หอย ปลากดทะเล จะทำกันไม่ค่อยมากนัก ปูดำที่นำมาขาย ส่วนใหญ่จะติดมากับบอวนปูและใช้ตะขอไปเกี่ยวจับเอาในป่าชายเลน ไชปูดำจะวางในช่วงเดือนพฤศจิกายน - มีนาคม บริเวณที่วางมีตั้งแต่ปลายแหลม มาจนถึงหน้าบ้านดาโต๊ะ ส่วนใหญ่จะวางบริเวณป่าโกงกาง เพราะปูดำจะมีมากและเข้าไสมากเป็นพิเศษเหยื่อที่ใช้คือ ‘ปลาจอมอง’ (กระเบน) และปลาหมอเทศ ส่วนมากจะออกไปวางตอนเย็นและไปเก็บในตอนเช้าพร้อมกับเปลี่ยนอาหารด้วย ในหมู่บ้านดาโต๊ะมีไชปูดำอยู่ประมาณ 80-100 ลูก

บาโละ หรือ ไชปลาตุกทะเล มีคนในดาโต๊ะใช้และทำไชประเภทนี้อยู่เพียงคนเดียว เพราะต้องอาศัยทักษะความชำนาญในการทำค่อนข้างมาก ช่วงเวลาที่เหมาะในการวางไชคือ เดือนพฤษภาคม/มิถุนายน - ตุลาคม/พฤศจิกายน บริเวณที่วางไชปลาตุก จะวางประมาณจุด/ตำแหน่งละ 3 วัน ถ้าได้มากก็จะอยู่ต่อไป ถ้าไม่ได้ก็จะย้าย คนที่ทำตอนนี้มีไชอยู่ประมาณ 60 ลูก ทำด้วยไม้ไผ่ (ราคาลำละ 20-30 บาท ลำหนึ่ง เอามาทำไชได้ 3-4 ลูก) การดักไชแต่ละวัน ต้องดูทิศทางลม

และ ประกายแสงตะวันตอนเช้าตรู่ด้วย ถ้าเห็นก้อนเมฆขึ้นทางทิศใต้ จะวางไข่ไปด้านทิศใต้ เวลา ดักไข่ต้องขุ่น จะทำให้ปลาเข้าไข่ ถ้าน้ำใสปลาจะไม่เข้าไข่

ดือมือแฆ หรือ ช้าง และ แฆ หรือโพงพางปึก เป็นเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำประจำที่อีกสอง ชนิดที่มีใช้กันอยู่ในอ่าว แม้ชาวบ้านดาโต๊ะจะไม่ได้เป็นเจ้าของเครื่องมือชนิดนี้ แต่ก็ได้พึ่งพาและได้ รับผล กระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมอยู่พอสมควร การทำ **ดือมือแฆ** เป็นการนำเอาเศษไม้ต่างๆ มากองรวมกันในบริเวณหนึ่ง แล้วปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 20-30 วัน จนมีตัวเพรียงมาเกาะ จากนั้น ชาวบ้านก็จะนำเอา **เผือก** ซึ่งเป็นไม้ไผ่ถูกเหลาแล้วเป็นลำเล็กๆ และมีเชือกร้อยรัดเรียงกันเป็นแผ่น ยาว มาไปปักกันล้อมเป็นรั้วไม่ให้ปลาออกจากบริเวณนั้น เมื่อจับสัตว์น้ำที่อยู่ในทั้งหมดแล้ว เศษไม้ ต่างๆ ก็จะถูกปล่อยทิ้งไว้ในที่เดิม ปกติเจ้าของ **ดือมือแฆ** จะใช้เศษไม้ใช้เป็นที่ยึดดักจับปลา ประมาณ 3 เดือน จากนั้นก็ต้องเริ่มหาเศษไม้มาของสุมกันใหม่ บริเวณที่ทำจะเป็นบริเวณน้ำตื้น ความลึกประมาณ 1 เมตรและคนทำมักจะเลี้ยงไม้ตั้ง **ดือมือแฆ** ในบริเวณที่มีการวางอวนลอยกัน มาก เนื่องจากเป็นเครื่องมือประจำที่ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อเครื่องมือเคลื่อนที่อื่นๆ ที่ใช้ในอ่าว การ ทำ **ดือมือแฆ** เริ่มแพร่หลายมานานกว่า 30 ปี ชาวบ้านดาโต๊ะบางคนประมาณกันว่า ในปัจจุบัน บริเวณอ่าวมี **ดือมือแฆ** จำนวนนับพันลูก แม้ชาวบ้านหลายคนระบุถึงปัญหาหลายๆ อย่างที่เกิดขึ้น เช่น ทำให้น้ำตื้นขึ้น เศษไม้ที่ทิ้งทำให้อวนเสียหายและกีดขวางการวางอวน แต่หลายคนก็ได้พึ่งพา **ดือมือแฆ** เป็นแหล่งตกปลาเก่าและวางอวนดักจับปูและกุ้งบริเวณใกล้ๆ ได้

ส่วน **แฆ** เป็นเครื่องมือประมงที่ใช้ดักจับสัตว์น้ำบริเวณปากแม่น้ำ ประกอบด้วยปึกซึ่งทำ ด้วยไม้ปักเป็นรูปสามเหลี่ยม ปลายด้านกว้างเปิดและปลายด้านแคบจะมีถุงอวนติดไว้ คอยดักจับ สัตว์น้ำที่ไหลผ่าน ส่วนปึกจะมีความยาว 80-100 เมตร การวางแฆ จะตั้งขวางกับทางน้ำไหล ในอ่าว จะมี แฆ ตั้งซ้อนกันอยู่ 3 ชั้น คือ **แฆซาตู** (1) **แฆดูวอ** (2) และ **แฆตีฆอ** (3) แต่ละแฆ จะตั้งวางเรียง กันเป็นแนวยาวนับพันเมตร เฉพาะ **แฆซาตู** หรือแฆ 1 ซึ่งอยู่ชั้นในสุดประกอบด้วยจำนวนแฆเกือบ 40 ลูกและตั้งเรียงเป็นแนวยาวประมาณ 3,000 เมตร คนที่ทำแฆส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่นอกพื้นที่ อ่าว สืบทอดความเป็นเจ้าของและการดูแลรักษามานานไม่น้อยกว่า 50-60 ปี เจ้าหน้าที่ประมงมี ความพยายามจะยกเลิกและเก็บภาษีเครื่องมือชนิดนี้ แต่ก็ถูกต่อต้านและขัดขวาง จนต้องร่วมมือไป คนที่ทำแฆแต่ละคน จะมีแฆเป็นของตัวเอง 4-5 ลูก ต้องมีการซ่อมแซมและเปลี่ยนไม้ปักทุกๆ 1 ปี แฆ แม้จะเป็นเครื่องมือประจำที่ตั้งขวางกินพื้นที่มาก แต่จากการสอบถาม กลับพบว่าไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน อีกทั้งยังเป็นที่ชาวบ้านดาโต๊ะและหมู่บ้านใกล้เคียงนิยมไปดักจับ สัตว์น้ำด้วยเครื่องมือต่างๆ เช่น อวนปู อวนกุ้ง เบ็ดราวและเบ็ดตกปลาเก่าอีกด้วย บ่อยครั้งที่ชาว บ้านจะนำหอยแมลงภู่ที่เกาะติดกับไม้ปักไปรับประทานกันบ้าง เจ้าของแฆเองก็ไม่ได้ถือสาและเห็น ว่าเป็นการแบ่งปันและพึ่งพากันอย่างหนึ่ง

กติกา บรรทัดฐานและการควบคุมการใช้ทรัพยากร

รายละเอียดลักษณะ รูปแบบและบรรทัดฐานการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำต่างๆ ช่างตันแสดงให้เห็นถึงระบบความรู้และความเข้าใจร่วมกันของชาวบ้านดาโต๊ะในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำที่ซับซ้อน ชาวบ้านมักจะพูดถึงความรู้และความเข้าใจเหล่านี้ว่าเป็น ‘*เรื่องที่รู้ๆกัน*’ อย่างไรก็ตาม จากการสอบถามและพูดคุยกับชาวบ้านหลายๆ คน ในวาระต่างๆ กัน พบว่า สิ่งที่ชาวบ้านถือเป็น *เรื่องที่รู้ๆกัน* นี้ มีองค์ประกอบหลายอย่าง ได้แก่ ความรู้ในสภาพธรรมชาติของสัตว์น้ำ ตำแหน่งและแหล่งที่อยู่อาศัย การเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล ความรู้ในเรื่องเครื่องมือ ลักษณะการวางเครื่องมือที่แตกต่างกันในทีเดียวกัน และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดจนความรู้และความเข้าใจในเรื่องมารยาทและธรรมเนียมปฏิบัติ เช่น การไปก่อนหลัง การวางเครื่องมือชนิดเดียวกันในทีเดียวกันและการระมัดระวังไม่ให้เกิดปัญหา ความรู้ บรรทัดฐานและธรรมเนียมปฏิบัติเหล่านี้ สอดคล้องกับความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรที่หลากหลายและผันแปรไปได้ ทั้งในแง่เวลาและสถานที่ โดยเฉพาะ ความจำเป็นที่จะต้องจับสัตว์น้ำหลายๆ แห่งในบริเวณพื้นที่อ่าว

ความจำเป็นที่ชาวบ้านดาโต๊ะและชุมชนอื่นๆ ในอ่าว จะต้องหมุนเวียนออกไปจับสัตว์น้ำในบริเวณที่ต่างๆ กัน ด้วยเครื่องมือต่างๆ กัน ในช่วงเวลาแตกต่างกัน ภายในพื้นที่อ่าวที่ไม่ได้กว้างขวางใหญ่โตนัก ตลอดจนความผันผวนและการเปลี่ยนแปลงของปริมาณและชนิดสัตว์น้ำในบริเวณต่างๆ ในช่วงเวลาต่างๆ ทำให้ *ความคิดที่จะยึดถือ หรือครอบครอง หรือกำหนดพื้นที่และแหล่งจับสัตว์น้ำบริเวณหนึ่งๆ ให้เป็นของชุมชนหนึ่งๆ เป็นสิ่งแปลกปลอมสำหรับชาวบ้านที่ได้ใช้ประโยชน์และจับสัตว์น้ำในบริเวณอ่าวร่วมกันมาเป็นเวลานาน* นอกจากนี้ โอกาสที่ชาวบ้านแต่ละคนในแต่ละหมู่บ้าน จะหมุนเวียนสลับเปลี่ยนเครื่องมือและเลือกสถานที่ที่จะใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำอย่างอิสระ จะเป็นกลไกเฉลี่ยประโยชน์ในการจับสัตว์น้ำและเป็นวิธีกระจายความเสี่ยงเนื่องจากความไม่แน่นอนของสัตว์น้ำที่จับได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ การยึดถือสิ่งที่ชาวบ้านเรียกกันว่า *เฮาะฆามา* หรือ สิทธิส่วนรวม (ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในอ่าว) และความคิดที่ถือว่าทุกคนมีสิทธิใช้ทรัพยากรเท่าๆ กัน จึงเป็นเรื่องสำคัญ มาตั้งแต่อดีตและสอดคล้องกับแนวคิดที่ชาวบ้านมุสลิมถือกันว่า *อ่าวปัตตานีเป็นอ่าวของพระเจ้า* แม้ว่าในปัจจุบัน สำหรับคนบางกลุ่มบางชุมชน ความคิดความเชื่อเช่นนี้ จะลดความสำคัญลงไป จนทำให้ปัญหาและความขัดแย้งการใช้ประโยชน์ในอ่าวทวีความรุนแรงมากขึ้นก็ตาม (ดังจะได้อภิปรายในหัวข้อต่อไป)

เนื่องจากกฎกติกาเหล่านี้ไม่ได้มีลักษณะเป็นทางการ การบังคับใช้จึงต้องอาศัยการยอมรับ การเข้าใจและการรับรู้ของสมาชิกในชุมชนและของชุมชนอื่นๆ ที่ใช้ประโยชน์ในบริเวณเดียวกันสูง ดังนั้น การทำให้กติกา มารยาท บรรทัดฐานและธรรมเนียมปฏิบัติเหล่านี้ กลายเป็นส่วนหนึ่งของความรู้สึกนึกคิดและความเข้าใจร่วมกันในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน (internalized norms) จึงเป็นเรื่องสำคัญ ในอดีตซึ่งชุมชนยังมีขนาดเล็กและความเป็นอยู่ไม่แตกต่างกันมาก กติกาและธรรมเนียมปฏิบัติเหล่านี้มักจะใช้ได้ผลและได้รับการยอมรับกันมาก ชาวบ้านสูงอายุพูดถึงเรื่องนี้ว่า ‘เมื่อก่อนตอนที่เราเป็นเด็กๆ การทำประมงไม่ค่อยมีปัญหาเลย แต่ก็มีบ้างระหว่างพวกเบ็ดรากับอวนปลากะพง แต่เมื่อก่อนจะมีการบอกเตือนด้วยการเป่า **ตุแหว** (แตรทำจากเขาควาย) โดยเวลาทำการประมงเช่น พวกเบ็ดรากับอวนปลากะพงก็เลยหนีไปวางบริเวณอื่น ๆ มันเป็นการบอกตำแหน่งของเบ็ดรากับอวนปลากะพง แต่ตอนนี้ไม่รู้กันเพราะคนทำงานมาก...**ตุแหว**เริ่มหายไประาว 30 ปีมาแล้ว เพราะเริ่มมีการใช้เครื่องมือประมงที่ทันสมัยมากขึ้น’

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบัน ชาวบ้านที่ทำประมงมีเพิ่มมากขึ้น ใช้เครื่องมือทันสมัยและมีประสิทธิภาพกว่าเดิม ใช้อวนชนิดต่างๆ ที่มีจำนวนและความยาวมากกว่าเดิม ขณะที่ตลาดสัตว์น้ำมีการขยายตัวและชีวิตความเป็นอยู่ชาวบ้านก็เปลี่ยนแปลงไปสู่ความแตกต่างกันมากขึ้นด้วย เงื่อนไขและการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ส่งผลให้กติกา มารยาทและความเข้าใจร่วมกันของชาวบ้านดาโต๊ะและชุมชนอื่นๆ ในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าว ตกอยู่ภายใต้แรงกดดัน เนื่องจากการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรกันทวีความเข้มข้นมากขึ้น ปัญหาความขัดแย้งเนื่องจากการใช้เครื่องมือประมงแตกต่างกันจึงเกิดขึ้นได้ เช่น ปัญหาระหว่างการใช้เครื่องมือประจำที่ (อวนปู เบ็ดรากับ เบ็ดปัก) และการใช้เครื่องมือเคลื่อนที่ (อวนลอยกุ่ม อวนลอยปลากะพง) และปัญหาระหว่างการใช้ระหว่างเครื่องมือประมงชนิดเดียวกัน แม้ว่าโดยปกติชาวบ้านจะวางเครื่องมือหมุนเวียนไปตามแหล่งจับสัตว์น้ำและในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน แต่ก็มีบางครั้ง โดยเฉพาะในช่วงที่บางพื้นที่มีสัตว์น้ำหลายชนิดชุกชุม ชาวบ้านก็จะวางเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำต่างประเภทกันในสถานที่และเวลาเดียวกัน ปัญหาและความเสียหายอันเกิดจากการใช้และวางเครื่องมือประมงในบริเวณเดียวกันจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เสมอ การพิจารณารูปที่ 4 ซึ่งแสดงถึงอาณาบริเวณและขอบเขตพื้นที่การใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำต่างๆ ของชาวบ้านดาโต๊ะที่ซ้อนทับและคาบเกี่ยวกันอยู่อย่างซับซ้อน จะทำให้เข้าใจปัญหาความยุ่งยากในการจัดการและควบคุมการใช้เครื่องมือประมงชนิดต่างๆ ในบริเวณต่างๆ ของชาวบ้านได้มากยิ่งขึ้น

ปกติในการทำประมงจับสัตว์น้ำในตอนกลางวัน การใช้เครื่องมือประจำที่ หรือเครื่องมือเคลื่อนที่ เช่น อวนลอยกุ่ม อวนปูและเบ็ดรากับอวนลอย ไม่ค่อยเป็นปัญหาสำหรับชาวบ้าน แต่ในการทำประมงตอนกลางคืน ปัญหาจะเกิดขึ้นได้ง่ายและบ่อย เช่น กรณีการวางเบ็ดรากับการวางอวนลอยกุ่ม (ดูตำแหน่งการวางเบ็ดรากับอวนลอยกุ่มที่ซ้อนทับกันในรูปที่ 4) ปกติชาวบ้านที่วางเบ็ดรากับอวนลอยกุ่มถ้ารู้ว่ามีบริเวณนั้นมีการวางอวนลอยกุ่มตอนกลางคืนกัน ก็จะไม่ไปวางเบ็ดตรงนั้น แต่จะไปวาง

บริเวณอื่น พวกใช้เบ็ดราวต้องเสี่ยงความเสียหายและหลีกทางให้ เพราะถ้าอวนลอยไปเกี่ยวติดเบ็ดราวแล้ว ชาวบ้านถือกันว่า เจ้าของเบ็ดราวจะต้องเป็นผู้ยอมรับความเสียหายและจะไม่รู้ด้วยว่าใครทำ เช่น ในกรณีที่ชาวบ้านออกไปวางอวนลอยกุ่ม แล้วไปพบเบ็ดราวในบริเวณเดียวกันเข้า ก็จะแก้ปัญหาด้วยการกดปักไม้ที่ผูกเบ็ดราวให้จมลงไปในดิน เพื่อให้ตาเบ็ดราวจมลงไปอยู่บนหน้าดิน และเพื่อให้อวนกุ่มลอยผ่านไปได้ ถ้าเกิดชาวบ้านวางอวนลอยไปเกี่ยวกับตาเบ็ดไม้ที่ตา หรืออวนเสียหายเล็กน้อย ก็มักจะแก้ไขได้ แต่ก็แล้วแต่สถานการณ์ตอนนั้นด้วย เช่น ถ้ารู้ว่าอวนตัวเองโดนตาเบ็ดเกี่ยวเข้า ก็จะได้รับหยุดปล่อยอวนทันทีและรีบแกะ แต่บางครั้งเกิดเกี่ยวพันกันหลายชั้น แกะออกยาก ก็จะใช้วิธีตัดเบ็ดราวส่วนนั้นทันที อย่างมากก็ตัดช่วงสัก 30-50 ตา แล้วก็จะย้ายไปวางอวนบริเวณอื่นที่ไม่มีเบ็ดราว

เป็นที่เข้าใจและรับรู้ในกลุ่มคนทำประมงว่า ได้ในกรณีที่จำเป็น เจ้าของอวนก็สามารถจะตัดตาเบ็ดได้ คนทำเบ็ดราวเองก็ยอมรับ แต่ก็มักจะขอร้องให้ตัดเฉพาะสายกึ่งที่แขวนตาเบ็ดและอย่าตัด อาวะ (สายราว) หรือสายหลัก เพราะมีฉะนั้นแล้ว จะทำให้สายเบ็ดพันเป็นเกลียวและทำการต่อสายราวใหม่ได้ยาก สำหรับคนที่ต้องตัดเบ็ดราวคนอื่นและเมื่อตัดแล้ว ก็ต่อสายหลักของเบ็ดราวให้ ชาวบ้านจะถือว่าเป็นคนที่มี วาซอ หรือสำนึกที่ดี บางคนขี้เกียจก็จะปล่อยทิ้งอย่างนั้น ส่วนใหญ่จะปล่อยทิ้งไว้ แต่เบ็ดราวที่ถูกตัดก็ไม่ลอยไปไหน เพราะยังมีเสาปักอื่นยึดอยู่ เบ็ดราวที่ถูกตัดสายกึ่งแค่ 30-50 ตา ซึ่งถือได้ว่าไม่มีผลเสียอะไร เพราะจำนวนตาเบ็ดที่ชาวบ้านใช้แต่ละครั้งมีจำนวน 400-800 ตา ชาวบ้านถือว่า ส่วนใหญ่คนที่เบ็ดราวก็มีอวนลอยเหมือนกันและตัวเองถ้าเจอปัญหาอวนเกี่ยวเบ็ดราวเข้า ก็คงจะตัดเบ็ดราวเช่นกัน นอกจากนี้ คนที่ใช้เบ็ดราวก็ยังรู้ดีว่า ถ้าอวนลอยเกี่ยวโดนเบ็ดของเขา เจ้าของอวนซึ่งราคาแพง จะต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายมากกว่าด้วย

ส่วนในการวางเบ็ดราวและอวนปู ชาวบ้านสามารถจะวางในพื้นที่เดียวกันและวางซ้อนซ้อนกันได้ เนื่องจากเบ็ดราวจะอยู่ใกล้พื้นดิน แต่ก็มักติดาคือ เบ็ดราวซึ่งจะวางตั้งขวางทางน้ำจะต้องวางอยู่ข้างล่างเสมอ ส่วนด้านบนก็จะเป็นอวนปู ซึ่งจะวางไปตามทางน้ำและอยู่ในระนาบตั้งฉากกับเบ็ดราว คล้ายเครื่องหมายบวก ข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือ ไม้หลักของอวนปูจะปักถึงเป็นระยะๆ และเป็นไม้ท่อนใหญ่ ส่วนไม้หลักของเบ็ดราวจะเล็กกว่า สั้นกว่าและปักห่างกว่า กรณีที่มีคนไปปักไม้วางอวนปูก่อนแล้ว แต่คนวางเบ็ดราวซึ่งมาทีหลัง ยากไปปักเบ็ดในบริเวณเดียวกัน คนที่จะวางเบ็ดจะยกอวนปูขึ้นเพื่อให้เรือลอดผ่านและวางเบ็ดราวเป็นแนวตัดขวางอยู่ด้านล่างได้อวนปู ถ้าอวนปูเกิดเกี่ยวกับเบ็ดราวเข้า ก็จะแกะออก แต่ส่วนใหญ่แล้ว จะไม่เสียหายมากเหมือนที่เบ็ดราวไปเกี่ยวติดอวนรอย ผลดีทางอ้อมเบ็ดราวที่คนวางเบ็ดราวได้รับการวางเบ็ดในพื้นที่เดียวกับอวนปูก็คือ ถ้าจะมีคนเข้ามาวางอวนลอย แต่เมื่อเห็นไม้ปักอวนปู ก็จะไปวางอวนบริเวณอื่น ปัญหาที่อวนลอยจะไปเกี่ยวติดกับเบ็ดราว จนถึงกับต้องมีการตัดตาเบ็ด หรือตัดสายราว ก็จะไม่เกิดขึ้น เว้นเสียแต่ตอนกลางคืนเท่านั้น ที่มักจะเกิดปัญหาเบ็ดราวไปเกี่ยวพันอวนจนเสียหาย

ในอ่าวปัตตานี ชาวบ้านดาโต๊ะอาศัยแหล่งจับสัตว์น้ำมากกว่า 60 แห่ง แหล่งสัตว์น้ำบริเวณหนึ่งๆ มักจะมีสัตว์น้ำที่หลายชนิดและชาวบ้านสามารถใช้เครื่องมือประมงต่างกันในเวลาเดียวกันได้ พื้นที่การจับสัตว์น้ำของชาวบ้านที่ใช้เครื่องมือต่างกันจึงซ้อนทับกันได้ ชาวบ้านที่ทำประมงในอ่าว ก็จะต้องรู้จักหลีกเลี่ยงกัน เช่น ถ้าพวกวางอวนลอยเห็นบริเวณนั้นมีอวนปูหรือเบ็ดราววางอยู่แล้ว พวกวางอวนลอยก็จะเลี่ยงไปวางที่อื่น เพราะชาวบ้านแต่ละคนก็ไม่อยากให้เกิดปัญหา หรือทำให้เครื่องมือตัวเองเสียหาย ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะรู้กันว่าบริเวณตรงนั้นเป็นแหล่งอวนลอยกึ่ง คนจะวางอวนปู ก็จะไปวางที่อื่น เช่นเดียวกันกับพวกอวนลอยกึ่งซึ่งรู้ว่าบริเวณตรงนี้มีปู ก็จะไปวางอวนลอยที่อื่น นอกจากกลางคืนเท่านั้นที่ ทั้งสองฝ่ายอาจจะไปวางอวนชนกันโดยไม่เจตนา อย่างไรก็ตาม ในกรณีถ้าบริเวณนั้นมีทั้งปูและกึ่ง ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะวางอวนปู เพราะถ้าวางอวนลอยกึ่งแล้วมีปูติดอวนมา ก็จะทำให้กึ่งเสียหายได้ แต่ก็มีบางครั้ง ที่ความรู้และความเข้าใจเรื่องแหล่งสัตว์น้ำไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาการวางเครื่องมืออย่างเหมาะสม ดังเช่นที่ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าให้ฟัง

‘ถ้าเราวางอวนกึ่งที่บริเวณนั้นเป็นประจำและเคยได้กึ่งบริเวณนั้นมากทุกวันๆ แต่อยู่ๆ ก็มีคนอื่นเอาอวนปูไปปัก เราก็มีความรู้สึกโกรธเหมือนกัน แต่ก็มีความรู้สึกของเราคนเดียว เพราะคนอื่นเขาก็ทำมาหากินเหมือนกัน แต่เราก็คิดว่าคนๆ นั้นมัน **ตาเดาะขามาเกาะ** (ไม่รู้สึกลึกถึงคนอื่น) เพราะเราเคยได้กึ่งบริเวณนี้เป็นประจำ แต่มันทำให้เราต้องไปวางที่อื่น สำหรับตัวเราเอง ถ้าเราจะไปลอยกึ่งบริเวณนั้น แต่รู้ว่ามีคนวางอวนปูอยู่ เราก็จะไปลอยอวนกึ่งที่อื่น ถ้าบริเวณใดมีชาวบ้านไปวางอวนปู 5 ลำ ก็ถือว่ามีการวางอวนมากแล้ว ขณะเดียวกันถ้ารู้กันว่าบริเวณนั้นมีคนไปลอยอวนกึ่งกันมาก พวกวางอวนปูก็จะไม่ไปปักบริเวณนั้น ในหมู่คนดาโต๊ะเราจะรู้กันว่าบริเวณไหนวางอะไร ถ้าเราพบว่าบริเวณตรงนั้นเขาลอยกึ่ง เราก็จะหลีกเลี่ยงไปวางอวนปูที่อื่น แต่ถ้าเกิดบริเวณตรงนั้นวางแล้วมีปูติดอวนมากพอและขณะเดียวกันกึ่งก็มากด้วย บางครั้งถ้าเราไปวางก็ต้องเสี่ยงต่อการถูกทำลายไม้ปัก แต่ถ้าอวนไม่เสียหาย ก็ไม่เป็นไร’

นอกจากอวนปูและเบ็ดราวแล้ว เครื่องมือประมงประเภทที่อยู่กับที่อื่นๆ เช่น กระบอกปลาเก่า ปลาตุก และไซปลาตุก จะไม่ค่อยเป็นปัญหาเกี่ยวกับการวางอวนลอยกึ่งเท่าไรนัก เพราะเจ้าของเครื่องมือเหล่านี้จะพยายามวางให้ติดกับ **ตือมือแสม** และบริเวณที่เป็นชายป่าชายเลน ชาวบ้านจะไม่ค่อยวางบริเวณที่โล่ง เว้นแต่กระบอกและไซเก่าๆ ที่ลอยไปตามกระแสน้ำ ก็จะเป็นปัญหาสำหรับการทำงานของชาวบ้านบ้างเหมือนกัน แต่ก็ไม่มีบ่อยมาก

ในช่วงที่มีสัตว์น้ำชุม การที่ชาวบ้านไปวางอวนในบริเวณใดบริเวณหนึ่งมากๆ อาจจะทำให้เกิดปัญหาไปพัดเรือไปถูกอวนที่วางอยู่แล้วเสียหายได้ ปัญหานี้เกิดขึ้นได้ทั้งในตอนกลางวันและตอนกลางคืน แต่ส่วนใหญ่จะมีปัญหากันในตอนกลางคืน เพราะชาวบ้านมองอวนไม่เห็น ในกรณีไปพัดเรือไปถูกอวนปูจนฉีกขาด ปกติไม่ค่อยจะมีคนรับว่าใครเป็นคนทำ ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า ‘ถ้าเราทำไปพัดเรือไปถูกของคนอื่นและไม่มีใครเห็น เรารีบหนีไปจากบริเวณนั้น คนอื่นเขาก็ทำแบบเดียวกัน’ อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจในเรื่องนี้ ยังขึ้นอยู่กับลักษณะความเสียหายด้วย เช่น ถ้าอวนถูกไปพัด

เรือตามแนวตั้ง รอยฉีกขาดจะไม่มาก แต่ถ้าใบพัดเกิดไปถูกอวนตามแนวยาว อวนจะเกิดความเสียหายมาก โดยเฉพาะ ถ้าถึงขนาดใบพัดเรือตัดพันไปกับอวน เจ้าของเรือก็ต้องแกะอวนออก ในกรณีนี้ มักจะมีคนอื่นเห็นและเจ้าของอวนที่เสียหายก็จะติดตามทวงค่าเสียหาย ส่วนการตกลงชดเชยค่าเสียหายก็มีแตกต่างกันไป ในกรณีใบพัดเรือไปถูกอวนกึ่งซึ่งราคาแพง คู่กรณีจะมีการตกลงเรื่องการซ่อมและค่าเสียหาย เช่น สำหรับ ชาวบ้านบุญดี ถ้าอวนมีรอยฉีกขาดกว้างเป็นวา เจ้าของอวนจะคิดค่าเสียหาย 100-200 บาท ถ้าเป็นรอยขาดเล็กน้อย ก็จะซ่อมให้กัน แต่สำหรับ ชาวบ้านดาโต๊ะ ถ้าอวนมีรอยขาดเล็กน้อย เจ้าของอวนมักจะไม่นั่งสาและเอาไปซ่อมเอง แต่ปกติแล้ว ทุกครั้งที่เจ้าของเรือที่ไปพัดทำอวนกึ่งของคนอื่นเสียหาย จะขออวนที่เสียหายจากเจ้าของเพื่อเอาไปซ่อมให้ แต่เจ้าของอวนส่วนใหญ่จะไม่ค่อยให้เอาไปซ่อม เพราะถือว่าเป็นการเสียเวลาทำมาหากินและจำนวนอวนที่ที่จะใช้ก็มีน้อยลงไปด้วย ในบางกรณี เจ้าของอวนก็ยอมตัดอวนตัวเองเพื่อไม่ให้เกิดเรื่องยุ่งยากก็มี

แหล่งจับสัตว์น้ำในอ่าว บางพื้นที่จะมีจะมีสัตว์น้ำทั้งกุ้งและปูอยู่ชุกชุม ขณะเดียวกันก็เป็นที่ตั้งของ ตี๋มือแหม ด้วย บริเวณนี้ถ้าใครไปวางอวนปูก่อน ก็จะพยายามเว้นพื้นที่ หรือจะพยายามวางอวนให้อยู่ใน ตี๋มือแหม เพื่อเว้นพื้นที่ให้คนอื่นลอยอวนกึ่งได้ วิธีการก็คือ ชาวบ้านจะปักวางอวนในช่องระหว่างตี๋มือแหม ให้เป็นแนวยาวไปตามความยาวของอ่าว ขณะที่คนที่วางอวนกึ่งก็จะวางอวนแนวขวางตามทางน้ำ ปล่อยให้อวนลอยออกมาจากปากแม่น้ำยามู เมื่อกระแสน้ำพัดพาอวนลอยเข้ามาถึงบริเวณตี๋มือแหม แล้ว ก็ทำการเก็บโดยจะวางอวนลอยกึ่งให้เอียงไปทางด้านใดด้านหนึ่ง โดยจะเก็บอวนส่วนที่ไหลเข้ามาติดกับตี๋มือแหมก่อน แล้วค่อยๆ ทอยเก็บก่อนที่ส่วนปลายของอวนจะไหลเข้ามาติดกับตี๋มือแหม แต่เนื่องจากตรงนี้จะมียอวนปูปักอยู่ โอกาสที่อวนลอยกึ่งจะไปเกี่ยวพันติดกับไม้ปักอวนปูจึงเกิดขึ้นได้ บางครั้งจึงมีการทำลายหรือหักไม้ปักอวนกัน แต่สำหรับคนที่ชาวบ้านถือว่าเป็น ฆาตเมาะ หรือความเห็นใจคิดถึงหัวอกคนอื่น ก็จะเพียงแค่เอนไม้ปักอวนปูให้เอียงลง เพื่อให้อวนลอยกึ่งของตนเองผ่านไปได้ โดยไม่ทำความเสียหายแก่อวนปู สำหรับคนที่หักและทำลายไม้ปักอวนปู ชาวบ้านจะถือเป็นคนที่ ตะเคาะฆาตเมาะ หรือคนที่ไม่ได้คิดถึงความรู้สึกใครอื่นเลย ดังเช่นที่ชาวบ้านคนหนึ่งประสบกับตัวเอง:

‘วันนี้ ตอนไปเก็บอวนปูที่วางไว้ที่บริเวณ **ดาแลตี๋โละ** เราเจอไม้ปักอวนของเราถูกหักทิ้งไป 3-4 ต้น ต้องขับเรือเวียนหาอวนอยู่หลายรอบกว่าจะเจอ เห็นพวกบ้าน**ตะโละสะมิแล** ลอยอวนกึ่งอยู่ใกล้ 3 ลำ จึงขับเรือเข้าไปหาและด่าออกไปว่า “ถ้าจะทำงานก็ให้ทำงานดี ๆ หน่อย อย่ามาทำลายของของคนอื่นแบบนี้ คนอื่น ๆ เขาก็ทำมาหากินเหมือนกับตัวเองนั่นแหละ” พวกมัน บอกไม่รู้ว่ามีใครหัก เพราะเพิ่งมาวางอวนกันเมื่อไม่กี่วันเอง เราจึงบอกไปว่า “ไม่รู้ได้อย่างไร ในเมื่อตัวเองวางอวนกึ่งบริเวณที่เราวางอวนปูของเราอยู่ นั่นก็อวนกึ่งของมึง เกเรจริง ๆ เรามีอาชีพประมงด้วยกัน ไม่ช่วยกันแล้วใครจะมาช่วยพวกเรา” เรารู้ว่าเป็นพวกมัน ก็เพราะ มันวางอวนลอยกึ่งอยู่บริเวณนั้น คนบ้านเราก็มักไปวางอวนปูบริเวณดาแลตี๋โละกันมาก เมื่อเข้าถ้ำมันพุดมากและไม่รับ คิดว่าจะเอาไม้ปักอวนฟาดหัวให้ เจ็บใจจริง...มันน่าจะดูบ้าง

เพราะมีไม้ปักเป็นแนวยาวอยู่ พวกมันน่าจะวางถักออกไปหน่อย ไม่น่าจะทำลายของคนอื่นแบบนี้ แต่ไอ้พวกแบบนี้ มันมีไม่กี่คนหรอก’

อย่างไรก็ตาม หลักเกณฑ์ที่ชาวบ้านใช้ตัดสินว่าใครผิด ใครถูกและอะไรเหมาะสม หรือไม่เหมาะสม มีความซับซ้อนพอสมควร ดังที่ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าถึงประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเอง

‘เราเองเมื่อเดือนตุลาคม 2542 ก็เคยโดนทำลายไม้ปักเสาอวนปูที่ **ตะโละบานา** บริเวณนั้นเป็นที่พวก **บ้านบานา** วางอวนกึ่งหากินอยู่ พอเราไปวางอวนปู ก็ถูกพวกบานามันทำไม้ปักอวนปูของเราให้เอียง บางอันถูกหักทิ้งและบางอันถูกกดให้ลึกจมลงไปในดิน เวลาเราถอนจะต้องใช้แรงดีมาก แต่มันไม่ทำลายอวนของเรา เพราะที่มันเอ็นไม้ปักให้เอียง ก็เพื่อให้อวนกึ่งของมันลอยผ่านไปได้นั่น แต่เราก็คิดว่าเราผิดด้วย เพราะเรารู้ว่าบริเวณตะโละบานานั้นเป็นบริเวณที่พวกบานาวางอวนลอยกึ่งทั้งกลางวันและกลางคืนอยู่ประจำ ไม่ได้ไปวางที่อื่นๆ เหมือนพวกเราดำโต๊ะ แต่ที่เราวางอวนปูวันนั้นอยากจะลองดูว่ามีปูหรือเปล่า แล้วก็ไปปูและปลาตุกทะเลพอสมควร วันนั้นรู้แล้วว่าพวกบานามันทำอวนลอยกึ่งกันมากเพื่อนๆ ก็บอกเราแล้ว พอเราไปปักอวนปูก็โดนจริง แต่ที่เขาทำก็ไม่ได้ทำให้อวนเราเสียหาย บางทีถ้าเขาไม่ทำเช่นนั้น อวนกึ่งที่ลอยผ่านอวนของเราอาจจะได้รับความเสียหายก็ได้ เพราะจะไปติดกับปูที่ติดอวนอยู่หรือไม้ปักอวนปูที่เก่าแล้วมักจะมิดัวเพรียงเกาะติดอยู่ ถ้าไม่หักทิ้งเสีย ก็อาจจะทำให้อวนกึ่งเสียหายได้ ตรงนี้แหละเจ้าของอวนกึ่งจะหักไม้ทิ้ง แต่ถ้ามันทำลายไม้ของเราแค่ 2-3 ต้นเท่าที่อวนกึ่งลอยผ่านไปได้นั่น’

ตัวอย่างข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ปัญหา ความยุ่งยากและข้อขัดแย้งในการใช้เครื่องมือและในการจับสัตว์น้ำของชาวบ้านในอ่าวปัตตานี แม้ว่ามีความโน้มเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ไม่ได้เป็นปัญหาและข้อขัดแย้งที่รุนแรง จนทำให้ระบบการจัดการและการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำของชาวบ้านเสียไป นอกจากนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นมักจะได้รับแก้ไขและควบคุมโดย วาซอแอะ หรือกฎ กติกา มารยาทในสิ่งที่ควรทำไม่ควรทำและบรรทัดฐานในการจัดการ ที่ชาวบ้านได้เรียนรู้และพัฒนาสั่งสมมาเป็นเวลานาน จนกลายเป็น ลาโอะ หรือ ความเข้าใจและข้อตกลงที่ยอมรับกันไปโดยปริยายและเป็นระบบการจัดการที่การควบคุมโดยบรรทัดฐานและธรรมเนียมปฏิบัติ นอกจากนี้ ความพอเหมาะพอควร การควบคุมและการลงโทษที่ไม่เป็นทางการและการคำนึงถึงความเป็นธรรมในรูปแบบต่างๆ ช่วยควบคุมมิให้ปัญหาเหล่านี้ที่เกิดขึ้น ลุกลามกลายเป็นความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่รุนแรงในหมู่ชาวประมงที่ใช้ทรัพยากรร่วมกันในอ่าวปัตตานี อย่างไรก็ตาม เมื่อชาวบ้านเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งอื่นๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ การจับสัตว์น้ำของชาวบ้านและเป็นการละเมิด เหาะฮามา หรือสิทธิการใช้ทรัพยากรในอ่าวถือชาวบ้านถือว่าเป็นของส่วนรวมอย่างรุนแรง รูปแบบและวิธีการจัดการของชาวบ้านแตกต่างกันออกไป

3.3 การแก้ปัญหาความขัดแย้ง : วิธีการและประสบการณ์ของชุมชน

การพิจารณาถึงความเป็นมาและพัฒนาการของปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรสัตว์น้ำ และวิธีการจัดการแก้ไขปัญหามาของชาวบ้านดาโตะ จะช่วยให้เราเข้าใจถึง ประสบการณ์ การเรียนรู้ ปัญหาและข้อจำกัดในการทำงานของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

ปัญหาอวนรุน

อ่าวปัตตานีจัดเป็นอ่าวที่สมบูรณ์แห่งหนึ่งของภาคใต้ตอนล่างและชายฝั่งปัตตานีก็เป็นพื้นที่ที่มีการทำประมงอวนรุนที่สำคัญบริเวณหนึ่ง การแพร่กระจายวิธีการทำอวนรุนเกิดขึ้นไล่เลี่ยกับการขยายตัวของเรือติดตั้งใช้เครื่องยนต์ ในช่วงต้นทศวรรษ 2510 ชาวบ้านบางครอบครัวในอ่าวก็เริ่มทำประมงอวนรุนขนาดเล็กกันบ้างแล้ว ที่บ้านดาโตะเองก็มีชาวบ้านที่ทำอวนรุนอยู่ 5 ราย ขณะที่หมู่บ้านบริเวณกันอ่าวบางแห่งมีการทำอวนรุนถึง 10 รายและในปี 2512 เรืออวนรุนขนาดกลางจากจังหวัดอื่นได้เริ่มเข้ามารุนสัตว์น้ำในอ่าว ชาวบ้านรู้สึกละอายและได้รับผลกระทบทันที ไม่ว่าจะเป็นการทำลายเครื่องมือเสียหาย หรือการลดลงของสัตว์น้ำ ชาวบ้านดาโตะเป็นชาวบ้านกลุ่มแรกในอ่าวปัตตานีที่พยายามหาทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยวิธีต่างๆ ทั้งการเจรจา ร้องขอ การเตือนและการจับกุม ช่วงปี 2515-2518 ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ‘ช่วงปราบอวนรุนของพวกเรา’ จัดเป็นช่วงเวลาของการต่อต้านและต่อสู้เรื่องปัญหาอวนรุนของชาวบ้านดาโตะดำเนินไปอย่างเข้มข้นและจบลงด้วยการใช้ความรุนแรง แม้การต่อสู้อวนรุนจะเกิดขึ้นมานานกว่า 25 ปีมาแล้ว แต่ก็เป็นเรื่องราวและความทรงจำที่ยากจะลืมสำหรับชาวบ้านและแกนนำในการต่อสู้หลายคน

แบโซ๊ะ ชาวบ้านดาโตะ: ‘อวนรุนเริ่มเข้ามาในอ่าวตั้งแต่ปี 2512 พวกเราชาวบ้านรอบอ่าว โดยเฉพาะชาวบ้านดาโตะ ก็ต่อต้านและเรียกร้องไม่ให้เรืออวนรุนเข้ามาในอ่าว และต่อมากำนันลาย (ซึ่งเป็นกำนันตำบลแหลมโพธิ์และเป็นผู้ใหญ่บ้านดาโตะด้วย) ได้นำปัญหาไปปรึกษากับ สส.ของจังหวัด (นายบันเท็ง ดุญบุตรซึ่งเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองยะหริ่ง) จึงได้ทราบว่ามีกรออกกฎหมายห้ามอวนรุนอวนลากเข้ามาในเขตชายฝั่ง 3,000 เมตรแล้ว แต่ทางอำเภอไม่ประกาศ ชาวบ้านเลยไม่ทราบ กำนันจึงได้เป็นหัวหอกในการต่อสู้ คนอื่นๆ ไม่กล้าเพราะไม่รู้กฎหมาย ช่วงแรกๆ ที่อวนรุนเข้ามาในอ่าว เป็นอวนรุนจากเมืองเพชร เรืออวนรุนที่รุนในอ่าวสมัยนั้นมีกันทั้งหมด 6 ลำ เป็นเรือของคนบ้านดาโตะ 3 ลำ เรือมาจากที่อื่น 3 ลำ เจ้าของเรืออวนรุนที่บ้านดาโตะคนหนึ่งเป็นเพื่อนสนิทกับกำนัน แต่ก็โดนจับกันหมด เลยเลิกไป แต่เรืออวนรุนจากที่อื่นก็ยังเข้ามารุนในอ่าวอีก จับส่งฟ้องศาลหลายครั้ง เรือพวกนี้เจ้าของเป็นคนเมืองเพชรบุรี และมาจอดเรือที่ปากน้ำปัตตานี ช่วงปราบและจับกุมอวนรุน ชาวบ้านที่ทำอวนรุนขอร้องกำนัน อย่าจับส่งตำรวจ กำนันก็ยอม แต่ก็ยื่นเงื่อนไขให้ยกเลิก อย่าทำอวนรุนอีก ’

ยูโซ๊ะ ผู้ใหญ่บ้านดาโตะ: ‘ตอนต่อสู้กับอวนรุน คนบ้านเราก็มียเรืออวนรุนอยู่ 3-4 ลำ พวกเราก็จับไปไว้ที่อำเภอยะหริ่งด้วย มีเรือของแบเฮง แบแวจ รือเฮ็ดและสามะ นอกจากนี้ก็มีเรืออวนรุนของชาวบ้านโตะโงะอีกประมาณ 10 ลำ ก็ถูกจับเกือบหมด เรืออวนรุนของชาวบ้านจะเป็นเรือเล็ก ใช้เครื่องยนต์มา

เวลาถูกจับจะไม่ค่อยมีเงินจ่ายค่าปรับ ต้องปล่อยให้เรือตัวเองจอดทิ้ง เสียหายและจมน้ำไปก็มี แต่ถ้าเป็นเรืออวนรุนเก่าแก่ จะมีการประกันตัว จ่ายค่าปรับ เอาเรือที่ถูกยึดไปออกมา แล้วก็รันทนต่อไป'

เลาะ อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: 'กำนันลายิและชาวบ้านออกตรวจจับอวนรุนเกือบทุกคืน มีการจับเป็นตัวอย่าง 3-4 ลำ แล้วเรืออวนรุนไปจอดไว้ที่คลองยะหริ่ง ขณะเดียวกันก็ไปพูดคุยกับพวกอวนรุนว่าอย่าเข้ามารุนในบริเวณอ่าวเลย เพราะชาวบ้านเดือนร้อน ตอนแรก ไม่ได้จับพวกที่ทำอวนรุนที่บ้านดาโต๊ะ แต่ก็เดือนกัน บางครั้งพวกอวนรุนในหมู่บ้านบางคนเจอพวกเรา ก็ทำเป็นเอาโซ่มาผูกกับมือของตัวเอง แกล้งให้เราโกรธ แต่พวกเราก็ไม่สนใจมัน นานๆไปพวกมันก็หยุดไปเอง คงละลายใจกระมัง ที่จริงตอนนั้นมีสายของพวกอวนรุนเข้ามาติดต่อให้ "เงินค่าน้ำ" เพื่อต้องการให้เราหยุดการเคลื่อนไหวก่อน แต่เราไม่เล่นด้วย ทั้งๆ ที่พวกเราเองก็ไม่ค่อยจะมีเงินใช้จ่าย แต่ถ้าเรารับเงินและชาวบ้านรู้เรื่องขึ้นมา เราจะไปอยู่กันที่ไหนกัน ช่วงที่มีการตรวจจับกุมอวนรุนกันหนัก เวลากำนันลายิ จะออกไปตัวเมืองปัตตานีต้องระวังกันมาก กลัวพวกมันจะยิง ถ้าไปคนเดียว จะไม่ไปกันเลย...ที่พวกเราทำงานต่อต้านและจับอวนรุนกันได้อย่างจริงจัง เพราะเราได้รับการสนับสนุนจาก สจ. วัยโรจน์ (สจ.อำเภอยะหริ่ง)และน้ำของวัยโรจน์ซึ่งเป็น สส. ซึ่งเป็นก็เคลื่อนไหวนับสนุนเรื่องนี้ที่กรุงเทพฯ ก่อนหน้านี้ พวกเราชาวบ้านรอบอ่าว โดยเฉพาะชาวบ้านดาโต๊ะ ก็ต่อต้านและเรียกร้องไม่ให้เรืออวนรุนเข้ามาในอ่าว พอมีการออกกฎระเบียบห้ามอวนรุนและส่งเรื่องมายังปัตตานีนี้ ผู้ว่าฯ กลับเก็บเรื่องเงียบไว้ แต่พอวัยโรจน์ได้เป็น สส. จึงได้พูดเรื่องนี้ขึ้นมา เราเลยรู้เรื่องนี้แบบไม่กลัวใคร ในพื้นที่เองก็ยังมี สจ. จากบ้านบาลาตูวอเป็นแกนนำต่อสู้ด้วย (ตอนหลัง สจ. ถูกยิงตาย) การต่อสู้ของดาโต๊ะจึงได้ผล ต่อมาก็มีชาวบ้านตันหยงลุโละ บ้านบูตีและตะละสะสามิแล เข้าร่วมการต่อสู้ด้วย พอพวกนี้เข้ามา พวกเราก็เริ่มถอย เพราะเราไม่ต้องทำแล้ว...จนมีเหตุการณ์ฆ่าพวกอวนรุน 4 ศพเกิดขึ้น หลังจากนั้นก็ไม่มีการอวนรุนเข้ามาในอ่าวอีกเลย'

ยูโซ๊ะ ผู้ใหญ่บ้านดาโต๊ะ: 'การออกไปจับอวนรุนของชาวบ้านในช่วงแรกๆ ลำบากมาก ไม่เหมือนตอนนี้ เพราะตอนนั้นพวกเราใช้ เรือมะ (เรือขุด) กันเป็นส่วนใหญ่ เครื่องยนต์ที่ใช้ขนาด 6-7 แรงม้าเท่านั้น เรือวิ่งไม่เร็ว แต่พวกเราก็ช่วยกันต่อสู้กันเกือบทั้งหมดในหมู่บ้าน มีกำลังใจกันทุกคน เพราะเดือดร้อนเหมือนกัน...การต่อสู้กับอวนรุนสมัยกำนันลายิ จะมีพวกเราบ้านดาโต๊ะเป็นหลัก ถ้าใครว่างก็จะออกไปดูว่ามีอวนรุนเข้ามาหรือเปล่า ถ้ามีอวนรุนเข้ามา ก็จะกลับมาบอกกัน พวกเราก็รวมตัวกันออกไปจับ เราจะต้องดูแลกันเฉพาะบริเวณในอ่าว เพราะเรือที่พวกเราใช้เป็นเรือเล็ก ออกไปทะเลนอกไม่ค่อยได้...ก่อนเหตุการณ์ที่มีการฆ่าพวกอวนรุนตาย 4 ศพ พวกเราก็ทำการจับอยู่ แต่ก็เริ่มลดลง ตอนนั้นพวกเราหันมาทำอวนลอยกึ่งกัน พวกบ้านบูตีไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวเท่าไร เพราะชาวบ้านบูตีวางอวนลอยกึ่งเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาพวกบูตีหันมาทำอวนปูกันบ้าง เรืออวนรุนที่เข้ามา ก็เลยทำให้อวนปูของพวกบ้านบูตีเสียหาย ก็เลยมีการรวมตัวช่วยกันจับกุมเรืออวนรุน พวกนี้เข้ามาแต่ละที่เอากุ้งในอ่าวไปจนชาวบ้านจับกุ้งไม่ค่อยได้ ชาวบ้านบูตีก็เลยเล่นแรง'

แบโละ กรรมการหมู่บ้าน: ‘การทำงานตอนนั้นไม่มีการแบ่งหน้าที่อะไรกันเลย ขึ้นอยู่กับว่าใครจะออกไป แต่ก็มักจะพากันออกไปกันครั้งละหลายๆ ก็ราวๆ 7-10 ลำ...มีอยู่ครั้งหนึ่งพวกดาโละเรา ไปวางอวนปูที่บริเวณแควราว 4-5 ลำและต้องเฝ้าดูด้วย เพราะพวกอวนรุนจะเข้าทุกคืน คืนนั้นเวลาประมาณตี 1 มันก็เข้ามาทำการรุนบริเวณที่เราวางอวนและอวนของพวกเราบางส่วนถูกพวกมันรุนเสียหายไปหลายผืน พวกเราก็ขับเรือเข้าไปล้อมแล้วกระโดดขึ้นไปบนเรือของพวกมัน ตอนนั้นมีปืนอยู่ด้วย พอจับได้แล้ว พวกมันจะแกล้งทำให้เครื่องยนต์เสีย เพื่อไม่ให้พวกเราพาเรือที่ถูกจับไปได้ พวกเราก็เตือนพวกมันให้ไปนั่งรวมกันที่หัวเรือและจัดการทิ้งสมอ แล้วแบ่งพวกเราส่วนหนึ่งไปบอกกำนันลายิและส่วนหนึ่งเฝ้าดูพวกมัน กำนันเมื่อทราบเรื่องก็ไปตามพวกตำรวจที่ยะหริ่ง กำนันพาตำรวจขึ้นเรือของชาวบ้าน ไปที่ยังเรืออวนรุนที่พวกเราจับไว้ จากนั้นก็ลากเรือไปที่แม่น้ำยามู เพื่อเอาไปดำเนินคดีที่อำเภอยะหริ่ง’

ยูโละ ผู้ใหญ่บ้านดาโละ: ‘ในการต่อสู้ครั้งนั้น ผู้นำและชาวบ้านดาโละ ไม่ได้วางแผน หรือตั้งใจขยายกลุ่มการทำงานออกไปยังชุมชนเพื่อนบ้านรอบอ่าว แต่ก็เกิดความรู้สึกร่วมกันทั้งอ่าว เพราะปัญหามันส่งผลกระทบกับคนจำนวนมาก หมู่บ้านอื่นๆ ก็เลยเข้าร่วมการต่อสู้ด้วย คนเข้าร่วมกันต่อสู้กันมาก คนที่ทำงานก็มีกำลังใจกันมาก’

‘ราวปี 2515-16 ไต่เรืออวนรุนชื่อ “โซคมหาชัย” เคยถูกพวกเราจับ ครั้งนั้น รอนิง (ปัจจุบันเป็นสมาชิก อบต.) เป็นคนนำจับ พอจับแล้วพวกอวนรุนมันพุดไปต่างๆ นานา ขอร้องไม่ให้เอามันไปที่อำเภอยะหริ่ง จึงมีการตกลงกัน โดยมันยอมจ่ายเงินค่าเสียหายและให้ที่อยู่กับพวกเราไว้ พร้อมทั้งบอกให้รอนิงไปปรับเงินค่าเสียหาย 3,000 บาทที่บ้านมันที่ปัตตานี แต่พอรอนิงกับพวกอีก 3-4 คนจะไปปรับเงิน พ่อของไต่เรือออกมาปฏิเสธว่าเมื่อคืนลูกเขาไม่ได้ออกไปจับปลา แต่ตอนหลังตัวไต่เรือก็ออกมา พร้อมกับหนังสือที่เขียนตกลงกันได้ แต่มันก็ทำตัวเป็นนักเลงและบอกว่าจะไม่ให้เงิน ทั้งยังทำทนายรอนิงให้ยิงมันด้วย พวกเราก็ถอยกลับบ้าน เพราะรู้แล้วว่ามันมีคาถาอาคมทำให้ยิงไม่เข้า’

‘ในปี 2518 ที่เกิดเรื่องต้องใช้ความรุนแรงและฆ่ากันตายไปถึง 4 ศพ ก็เพราะเจ้าของเรือ “โซคมหาชัย” ลำนั้นมันไม่เคยกลัวพวกชาวบ้านเลย แม้ว่าชาวบ้านจะทำการตรวจจับทุกคืน บางครั้งเจ้าของเรือลำนี้ยังเยาะเย้ยชาวบ้านอีก ประกอบกับมีข่าวว่าตัวไต่เรือยิงไม่เข้า คืนนั้นวันเกิดเหตุ พวกอวนรุนพากันเข้ามาบริเวณแซ 2 และแซ 3 ซึ่งเป็นที่ที่พวกนี้เข้ามาเป็นประจำ บางครั้งมันจะเข้ามาถึงหน้าบ้านดาโละ คืนวันนั้นผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านบูดี พากันออกไปจับ มีเรือของชาวบ้านประมาณ 10 กว่าลำๆ หนึ่งมีคนนั่งไป 6-7 คน ใช้อาวุธปืนจู่โจมและล้อมจับ หลังจากช่วยกันจับและใช้เชือกมัดคนทำอวนรุนทั้งหมด 4 คน แล้วก็ลากขึ้นฝั่ง ด้วยความที่ชาวบ้านแค้นใจที่คนพวกนี้มาทำการรุนในอ่าว ในแต่ละครั้งก็สร้างความเสียหายให้กับอวนปูของชาวบ้านเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ 1 ใน 4 คนนั้น ยังมีไต่เรือที่มีคาถาอาคมยิงไม่เข้าอีก ชาวบ้านเลยใช้ไม้รุมทุบตี จนเสียชีวิตไปทุกคนและทิ้งศพไว้บริเวณปลายแหลม หลังจาก ตำรวจทราบเรื่อง ก็จะมาจับชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้านบูดี แต่กำนันลายิบอกว่า ถ้าจับลูกก็ต้องจับพ่อไปก่อน ประกอบกับเราชาวบ้านบูดีและชาวบ้านใกล้เคียงรวม 2-3 บ้าน รวมทั้งบ้านดาโละด้วย ก็รับว่าเป็นคนทำกันหมด ตำรวจไม่รู้จะจับใครก็เลยกลับไป ส่วนศพก็มีพวกมูลนิธิเก็บเอาไป...พวกอวนรุนตอนนั้นถ้าจับกันตามธรรมดา พวกมันก็ยังเข้ามารุนในอ่าวก่อนอยู่ มันไม่เคยกลัวพวกเราเลย’

กิจกรรมและการเคลื่อนไหวของชาวบ้านต่อปัญหาอวนรุนในช่วงปี 2515-2518 ช่วยลดปัญหาไปได้ระดับหนึ่ง เพราะหลังจากนั้น ก็ไม่มีอวนรุนรุกล้ำเข้ามาในอ่าวอีกเลย แต่ปัญหาอวนรุนยังไม่หมดไป เพราะการละเมิดเข้ามากวาดสัตว์น้ำในเขตทะเลนอกและเขตชายฝั่งอื่นๆ ของจังหวัดปัตตานียังดำเนินไปอยู่ อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์และความรุนแรงที่เกิดขึ้นทำให้เจ้าหน้าที่รัฐและหน่วยงานในพื้นที่ เพิ่มมาตรการควบคุมกิจกรรมและการเคลื่อนไหวของชาวบ้านมากขึ้น ด้วยการออกกระเปียบห้ามมิให้ชาวบ้านดำเนินการจับกุมอวนรุนกันเอง แต่ต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจทราบก่อนและในการจับกุมก็ต้องให้เจ้าหน้าที่ตำรวจลงเรือไปด้วย นอกจากนี้ทางจังหวัดยังได้ขอเรือตรวจการของกรมประมงมาช่วยดูแลตรวจตราด้วย แต่มาตรการเหล่านี้ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาเท่าไรนักในสายตาชาวบ้าน เพราะ ‘ถ้ามีเจ้าหน้าที่ตำรวจไปด้วยจะจับไม่ค่อยได้’ ทั้งๆ ที่พวกอวนรุน เข้ามารุ่นที่ปลายแหลมเต็มเลย แต่พอชาวบ้านไปแจ้งเจ้าหน้าที่ มันมักกัน 3 คันรถ แต่ไม่ได้ลงไปจับหรอก กลับบอกพวกเรว่าอวนรุนมันออกไปแล้วทั้งที่พวกเรายังมองเห็นอยู่’ หลายคนเชื่อว่า การออกกระเปียบควบคุมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ‘มีการให้เงินใต้โต๊ะและอิทธิพลข้างนอกเข้ามาแล้ว’

ในปี 2529 มีรายงานระบุปัญหาอวนรุนในปัตตานีว่า ‘เป็นปัญหาเรื้อรัง เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบเหนื่อยหน่ายและผื่นทนกับปัญหาต่างๆ ที่ตามมามากมาย โดยเฉพาะปัญหาอิทธิพลในพื้นที่ การแก้ไขกฎหมายในบทลงโทษ ให้รับเรือพาหนะและเครื่องมือที่ใช้กระทำผิดน่าจะเป็นทางออกที่ดี เพราะเท่าที่แล้มา เมื่อเจ้าหน้าที่จับกุมเรืออวนรุนได้ ศาลก็จะพิพากษาให้ปรับ การลงโทษจำคุก ให้ออกลาอาญา ส่วนเรือและเครื่องมือให้ปล่อยไป เพราะเจ้าของเรือได้ทำสัญญาเช่าไว้ ดังนั้นถ้าจับแล้วปล่อยเช่นนี้ เจ้าหน้าที่ขยันจับอย่างไรก็แก้ปัญหาไม่ได้ แต่ถ้าในการพิจารณาของศาล ไม่นำเอาสัญญาเช่ามาประกอบและให้มีการรับของกลางและจำคุกผู้ทำความผิด เชื่อว่าน่าจะแก้ปัญหาได้และอวนรุนก็จะพัฒนาตัวเองให้ออกไปจับสัตว์น้ำได้นอกเขต 3,000 เมตรได้’ (ศราวุธ เจ๊ะโละ 2529: 523-534)

ตารางที่ 21: แสดงจำนวนเรืออวนรุนอวนลากที่ถูกจับในจังหวัดปัตตานี 2535-2538

พื้นที่เกิดเหตุ	2535	2536	2537	2538	รวม
ต.รูสะมิแล	26	14	34	43	117
ต.แหลมโพธิ์	25	6	3	8	42
พื้นที่อื่นๆ*	34	25	44	24	127
รวม	85	45	81	75	286

ที่มา: สารบบคดีอาญา ศาลจังหวัดปัตตานี อ้างใน เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “มาตรการแก้ไขปัญหาคาญของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี” โครงการ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาอ่าวปัตตานี. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วันที่ 24 สิงหาคม 2539 โรงแรมมายการ์เดน จังหวัดปัตตานี.

หมายเหตุ: *ได้แก่พื้นที่เขตชายฝั่งอื่นๆของจังหวัด เช่น บริเวณพื้นที่ตำบลบานา บางตาวา ปะนาละ ตาโละกาโปร์และรวมทั้งกิ่งอำเภอไม้แก่นและอำเภอสายบุรี

การรुक้ำของเรืออวนรุนที่จำกัดอยู่เฉพาะบริเวณพื้นที่นอกอ่าว ความเหนื่อยหน่ายต่อปัญหาและความล้มเหลวที่เกิดขึ้น ทำให้ผู้นำและชาวบ้านดาโต๊ะค่อยๆ ลดบทบาทและการเคลื่อนไหวต่อสู้เรื่องอวนรุนลงไป อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังปี 2530 รูปแบบการเคลื่อนไหวของชาวบ้านดาโต๊ะเริ่มมีการปรับเปลี่ยน เนื่องจากมีองค์กรพัฒนาเอกชนที่สนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้ามาดำเนินงานในพื้นที่ (ดังจะได้อภิปรายต่อไป) ผู้นำชุมชนและแกนนำที่เคยเคลื่อนไหวจึงได้มีโอกาสเรียนรู้แนวคิด การทำงานและการดำเนินกิจกรรมใหม่ๆ จนนำไปสู่การก่อตั้ง *ชมรมประมงขนาดเล็ก ต.แหลมโพธิ์* ขึ้นในปี 2536 กำหนดลายเป็นประธานคนแรกของชมรมฯ กิจกรรมของชมรมฯ ในช่วงปี 2536-2540 มีหลายอย่างทั้งที่เป็นงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการรณรงค์เรียกร้องให้เจ้าหน้าที่แก้ปัญหาอวนรุนอย่างจริงจัง จนในที่สุดทางชมรมฯ สามารถผลักดันให้ ส.ส.และองค์การบริหารส่วนจังหวัดจัดสรรบซื้อเรือตรวจการและเจ้าหน้าที่มาประจำไว้ที่สถานีปลายแหลม ข้อมูลจากตารางที่ 21 แสดงให้เห็นว่าการรวมกลุ่มของชาวบ้านดาโต๊ะและชาวบ้านอื่นๆ ในพื้นที่ตำบลแหลมโพธิ์(แหลมตาชี) ในการจัดระบบเฝ้าระวังและการเรียกร้องกดดันให้ทางหน่วยงานราชการและเจ้าหน้าที่เอจจริงเอจจริงมากขึ้น ทำให้การรุก้ำและละเมิดกฎหมายของเรืออวนรุนในเขตตำบลแหลมโพธิ์ลดลงอย่างเห็นได้ชัด

แต่กระนั้น ปัญหาการละเมิดกฎหมายของเรืออวนรุนก็ยังคงมีอยู่ ในปี 2536 มีรายงานระบุว่า เขตชายฝั่งจังหวัดปัตตานี จัดเป็นพื้นที่ที่มีการทำอวนรุนมากที่สุดแห่งหนึ่งของภาคใต้ตอนล่าง (สมศักดิ์ ปราโมกษ์ชุติมา 2536) และชาวบ้านก็ให้ความเห็นด้วยว่า ‘ตั้งแต่มีเรือมาประจำ ก็ออกจับเรืออวนรุนไม่ได้เลย...ตอนนี้ เวลาพวกเราเห็นอวนรุน ก็ไปบอกเจ้าหน้าที่เท่านั้น ไม่มีอะไรเกิดขึ้น’ หลังปี 2540 ปัญหาความแตกต่างและความขัดแย้งในการทำงานของกลุ่มองค์กรเอกชนในพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำในหมู่บ้านและ ‘ความเอือมระอาต่อการนิ่งเฉยของเจ้าหน้าที่’ ทำให้บทบาทและกิจกรรมของชาวบ้านดาโต๊ะและของชมรมฯ ในเรื่องอวนรุนลดน้อยลง ขณะที่ปัญหาอื่นๆ เช่น สัตว์น้ำที่ลดน้อยลง น้ำเสียจากนาุ้ง การเลี้ยงหอยแครงในอ่าว เริ่มทวีความรุนแรงและส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีพของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น แกนนำชาวบ้านที่เคลื่อนไหวเรื่องอวนรุน จึงหันมาสนใจปัญหาเฉพาะหน้ามากขึ้น แต่ก็ยังคงสนับสนุนและรักษาความเป็นพันธมิตรกับเครือข่ายหมู่บ้านใกล้เคียงที่ต่อสู้กับปัญหาอวนรุนในบริเวณทะเลนอกอยู่ อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังปี 2540 สถานการณ์และข้อจำกัดในการแก้ปัญหาเรืออวนรุนไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนักและเรืออวนรุนก็มีแนวโน้มรุก้ำเข้ามากวาดจับสัตว์น้ำในเขตชายฝั่งอ่าวปัตตานีเพิ่มมากขึ้นด้วยซ้ำ ดังจะเห็นได้จากบันทึกคำบอกเล่าของชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงและของผู้นำบ้านดาโต๊ะดังต่อไปนี้

ยูโซ๊ะ เจ้าหน้าที่ภาคสนาม: ‘ในคืนเดือนตุลาคม 2541 มีเรืออวนรุนเข้ามาในเขต 3,000 เมตร หน้าบ้านบูดีปาตา กลุ่มชาวบ้านบูดีได้มาแจ้งกับตำรวจที่อยู่ป้อมยาม ให้ร่วมลงไปจับกุม มียูโซ๊ะผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นหัวหน้า ชาวบ้านออกเรือไปประมาณ 4-5 ลำ นั่งกันไปลำละ 4-5 คน ในจำนวนนั้นมีพลทหารที่เพิ่งกลับมาเยี่ยมบ้าน เรือทุกลำวิ่งเข้าไปล้อมเรืออวนรุน เมื่อไปถึง ตำรวจซึ่งในมือถือปืนเอ็ม 16 และชาวบ้าน ได้บอกให้เรือหยุด

รูนและเอาคันรูนขึ้น เพื่อจะเอาเรือไปที่หน้าบ้านนูดี้ แต่เจ้าของเรืออวนรูนไม่ยอมและอ้างว่าเรือของเขาอยู่นอกเขตทางตำรวจได้รายงานเรื่องไปที่อำเภอและได้ประสานไปยังตำรวจน้ำที่ปัตตานี ตอนนั้นเวลาประมาณ 23.00 น.กว่าๆ ขณะเดียวกันทางเรืออวนรูนที่ถูกจับก็ได้วิทยุเรียกเรืออวนรูนที่อยู่บริเวณใกล้เคียงเข้ามารวมกลุ่มด้วย เรืออวนรูนทุกลำที่เข้ามา จะเอาส่วนปลายของคันรูนยื่นชี้เข้าใส่เรือกลุ่มชาวบ้านและไม่ได้ทิ้งสมอลงน้ำ ทำให้เรือคลื่นพัดเรือลอยลำออกไปเรื่อยๆ ยิงนานเข้า เรืออวนรูนก็เข้ามารุมล้อมเรือชาวบ้านมากขึ้น ชาวบ้านที่อยู่ในเหตุการณ์ระบุว่า มีเรืออวนรูนเข้ามาล้อมอยู่ประมาณ 20-30 ลำ’

‘คันรูนขนาดใหญ่ที่ยื่นเข้าหาเรือชาวบ้าน คลื่นลมและความล่าช้าของตำรวจน้ำ ทำให้ชาวบ้านเริ่มวิตกและกลัวคันรูนชนเรือเข้า พลทหารที่ลงไปด้วยจึงได้คว้าปืนที่อยู่ในมือของตำรวจมายิงขึ้นฟ้าชู 2-3 นัด ขณะที่เรืออวนรูนก็ลอยออกนอกฝั่งไปเรื่อยๆ หลังจากนั้นอีกประมาณ 4-5 ชั่วโมง ตำรวจน้ำก็มาถึง และได้ใช้เครื่องมือวัดระยะกลุ่มเรืออวนรูน ก็พบว่าเรือที่ถูกจับตอนนี้อยู่ในระยะประมาณ 4,000 เมตรจากฝั่ง ชาวบ้านไม่พอใจเป็นอันมาก แต่ไม่รู้จะทำอะไร จึงพากันแยกย้ายกลับบ้าน แต่ปรากฏว่าในตอนเช้าเจ้าของเรืออวนรูนได้ไปแจ้งความที่สถานีตำรวจ อ.ยะหริ่งว่าชาวบ้านยิงคนของตนเอง เมื่อชาวบ้านทราบเรื่อง ก็ตกลงกันว่าจะเดินขบวนไปที่อำเภอยะหริ่งและรับว่าทุกคนเป็นคนยิง ชาวบ้านดาโต๊ะก็ตกลงร่วมขบวนด้วยด้วย ทางอำเภอกลัวเหตุการณ์ลุกลาม จึงได้ไกล่เกลี่ยและให้เจ้าของเรือถอนฟ้อง เรื่องจึงเงียบไป’

ยูไซ๊ะ ผู้ใหญ่บ้านดาโต๊ะ: ‘ในเดือนพฤศจิกายน 2542 พวกเราเห็นเรืออวนรูนประมาณ 10-15 ลำเข้ามารุมภายในเขต 3,000 เมตร ใกล้ชายฝั่งบริเวณปลายแหลม พวกเราพากันนั่งรถไปแจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจที่อำเภอยะหริ่ง ผู้กองเดชะก็มาด้วย พอตำรวจมาถึงปลายแหลม แทนที่จะลงไปจับ กลับบอกว่าไม่มีอำนาจโดยตรง ก็เกิดการโต้เถียงกันกับชาวบ้านนานถึง 2 ชั่วโมง ชาวบ้านได้ต่อว่าเจ้าหน้าที่ไปว่า มาทำไมก็ไม่รู้ มาแล้วก็ไม่ลงไปจับ’

บทบาทขององค์กรพัฒนา

แม้ว่าในระยะแรก ชาวบ้านดาโต๊ะได้มีความพยายามจัดการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยตัวเองไปได้ระดับหนึ่ง แต่ในช่วงหลังปี 2530 รูปแบบและวิธีการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านดาโต๊ะ มีความสัมพันธ์กิจกรรมและแนวทางการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ค่อนข้างมาก จุดเริ่มของความสัมพันธ์ดังกล่าวเกิดจากนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่สนใจเรื่องนกน้ำ ได้เข้าไปศึกษาพื้นที่และแวะเวียนเข้าไปในหมู่บ้านดาโต๊ะตั้งแต่วันที่ 2525 ความสนใจดังกล่าวได้พัฒนาไปสู่การศึกษาป่าชายเลนและได้มีการหาแหล่งทุนสนับสนุนและดำเนินงานจัดตั้ง ‘โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำ’ (ซึ่งในที่นี้จะเรียกสั้นๆ ว่า ‘โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ’) ขึ้น โดยมีเป้าหมายและการดำเนินงานในลักษณะองค์กรพัฒนาเอกชน เป้าหมายและกิจกรรมของโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ ตั้งแต่แรก ได้ยึดถือและเรียนรู้จากประสบการณ์ของ สมาคมหยาดฝน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนองค์กรหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง เป็นต้นแบบ

กระบวนการทำงานโดยเน้นที่การทำความเข้าใจ การมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ด้วยกันระหว่างนักพัฒนาและชาวบ้าน จึงเป็นสาระสำคัญของการดำเนินงานของโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยเน้นเป้าหมายไปที่การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำได้เริ่มงานอย่างจริงจังในช่วงหลังปี 2529 ขณะที่พื้นที่ป่าชายเลนด้านทิศตะวันตกของบ้านดาโต๊ะ กำลังจะถูกถากถางเพื่อสร้างสถานีประมงชายฝั่ง ไม่น่าสงสัยเลยว่าปัญหาความขัดแย้งและการแก่งแย่งทรัพยากรทั้งทางบกและทะเลที่ร่อยหรอและเสื่อมโทรมลง ความล้มเหลวของรัฐในการดูแลปกป้องการละเมิดน่านน้ำชายฝั่งของเรืออวนรุน การรุกรานของอำนาจรัฐเข้าครอบครองป่าชายเลนที่ชุมชนอาศัยพึ่งพิงมานานและความยากลำบากในการดำรงชีพของชุมชนบ้านดาโต๊ะ ได้กลายเป็นเงื่อนไขที่เหมาะสมและเอื้อต่อแนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเป็นอย่างดี

รายงานที่บันทึกถึงปัญหา กระบวนการคิดและพัฒนาการรวมกลุ่มของชาวบ้านดาโต๊ะในการจัดการปัญหาทรัพยากรในช่วงนี้ระบุไว้ว่า ‘กระบวนการที่เกิดขึ้นที่หมู่บ้านดาโต๊ะก็คือการพูดคุยกันตามร้านน้ำชา ตามกระท่อมซึ่งใช้เป็นที่พัก ปะอวนและปรึกษาหารือกันในมัสยิดและตามสถานที่พักผ่อนอื่นๆ ในหมู่บ้าน สาระส่วนใหญ่ที่พูดคุยกันคือปัญหาเรื่องการประกอบอาชีพที่ลำบากมากขึ้น ปัญหาอวนรุนอวนลากที่เข้ามาแย่งอาชีพ ปัญหานากุ้ง ปัญหาความขัดแย้งกับป่าไม้และสัมปทาน เป็นต้น เมื่อความขัดแย้งถึงขั้นวิกฤตก็จะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อต่อสู้ โดยอาศัยผู้นำและนักการเมืองเป็นหลัก เช่น การรวมตัวกันเพื่อต่อต้านอวนรุนอวนลากที่เข้ามาในเขตหวงห้ามโดยผิดกฎหมาย เป็นต้น แต่กลุ่มที่เกิดขึ้นจะไม่แข็งแรงและไม่ถาวร ถ้าผู้นำไม่เล่นด้วย กลุ่มก็จะไม่เกิด จากพื้นฐานของปัญหาดังกล่าว จึงเกิดคำถามว่า จะทำให้เกิดกลุ่มที่เป็นองค์กรชุมชนถาวรที่ช่วยอนุรักษ์อ่าวและชุมชนได้อย่างไร หลังจากที่มีการพูดคุยปรึกษาหารือกันหลายครั้ง ก็ได้แนวทางว่า เราจะต้องสร้างกลุ่มเล็กๆ ไม่ใช่คนที่มีความคิดเป็นอันหนึ่งเดียวกันมาก่อน กลุ่มนี้จะต้องมีเวลาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันบ่อยๆ ในเรื่องปัญหาหมู่บ้าน การพูดคุยกันในเรื่องเดียวกันหลายๆ ครั้ง จะทำให้ความคิดของกลุ่มค่อยๆ ชัดเจนขึ้นและเป็นแนวเดียวกัน ’ (นุญล รัตนดาภูล 2535)

กระบวนการคิดและการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันกันระหว่างชาวบ้าน นักพัฒนาและนักวิชาการนำไปสู่การตัดสินใจใช้กิจกรรมเป็นสื่อหรือเครื่องมือนำความคิดให้แพร่หลายออกไปในชุมชน กิจกรรมแรกที่ถูกเลือกใช้เผยแพร่ความคิดการร่วมมือจัดการทรัพยากรป่าโดยชุมชนที่เริ่มต้นกันก็คือโครงการปลูกป่า ขณะที่กิจกรรมการเรียนรู้ การทำงานและการพัฒนาความคิดของชาวบ้านในเรื่องการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนยังดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เช่น การประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสพการณ์และปัญหาร่วมกันระหว่างหมู่บ้านดาโต๊ะและหมู่บ้านอื่นๆ รอบอ่าวปัตตานี การเดินทางไปเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสพการณ์กับชุมชนประมงที่มีประสพการณ์และประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการป่าชุมชน การจัดกิจกรรมวันอนุรักษ์อ่าวปัตตานี การสร้างเครือข่ายกิจกรรมองค์กรประมงชายฝั่งในพื้นที่อื่นๆ ในภาคใต้และการร่วมมือกับภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน กิจกรรมเหล่านี้ ส่งผลให้กลุ่มชาวบ้านแกนนำและชาวบ้านอื่นๆ เกิดความเข้าใจและ

เห็นผลประโยชน์จากการร่วมมือกันแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในระดับหนึ่ง จนนำไปสู่ การจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมารับผิดชอบและการสร้างกฎระเบียบ เพื่อควบคุมและดูแลการใช้ประโยชน์ป่าชายเลนขึ้นในปี 2536

ในช่วงปี 2536-2537 จัดเป็นช่วงเวลาที่กิจกรรม บทบาทและการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมของโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำและกลุ่มชาวบ้านดาโต๊ะมีลักษณะเชิงรุกมากขึ้น ส่วนหนึ่งเกิดจาก เมืองค์กรพัฒนาเอกชน คือ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืช และ สมาคมเอิร์ธไอส์แลนด์ ได้เข้ามาร่วมเรียนรู้ ทำงานและประสานงานกับโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำในพื้นที่เพิ่มขึ้น อีกส่วนหนึ่งเกิดจาก นักพัฒนาและกลุ่มชาวบ้านเริ่มให้ความสำคัญกับกิจกรรมการสร้างเครือข่ายและการเผยแพร่ปัญหาของชุมชนต่อสาธารณะมากขึ้น เช่น ในปี 2536 มีการจัดตั้ง ชมรมชาวประมงขนาดเล็ก ต.แหลมโพธิ์ ขึ้น โดยมีกำนันลายิ ผู้นำบ้านดาโต๊ะเป็นประธาน ทั้งนี้ ‘เพื่อให้ข้อมูลแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความเป็นอยู่และปัญหาของชาวบ้านและเพื่อนำเสนอปัญหาของชุมชนต่อหน่วยราชการ สาธารณชนและสื่อมวลชน’ ข้อเสนอที่ทางชมรมฯ ยื่นถึงผู้ว่าราชการจังหวัด เช่น ห้ามเรืออวนรุนเข้ามาจับสัตว์น้ำชายฝั่ง ให้จังหวัดจัดเรือตรวจการและเจ้าหน้าที่กรมประมง ตำรวจน้ำและกรมเจ้าท่าทำงานประสานกัน ตรวจจับผู้ทำการประมงผิดกฎหมาย ให้จังหวัดประกาศเขตชายฝั่งเป็นเขตอนุรักษ์ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ ให้จัดพื้นที่ป่าดาโต๊ะ-ตาโล๊ะสะมิแลเป็นป่าชุมชน ให้สถานีประมงน้ำกร่อย จ.ปัตตานี ปล่อยสัตว์น้ำปีละ 3 ครั้ง ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาโครงการต่างๆ ฯลฯ สะท้อนให้เห็นถึงท่าที แนวคิดและแนวทางขององค์กรพัฒนาเอกชนและแกนนำชาวบ้านดาโต๊ะในช่วงเวลาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

ชมรมชาวประมงขนาดเล็ก ต.แหลมโพธิ์และองค์กรพัฒนาเอกชน ได้ทำงานขยายกิจกรรมและสร้างเครือข่ายกับกลุ่มและองค์กรชาวประมงขนาดเล็กในอื่นๆ ไปอย่างต่อเนื่อง จนมีการประชุมจัดตั้ง สมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี 2536 ที่ บ้านปาตานูดี ต.แหลมโพธิ์ (ดูที่ตั้งในรูปที่ 1) การจัดตั้งสมาพันธ์ประมงพื้นบ้าน แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและทิศทางการทำงานขององค์กรพัฒนา ชาวบ้านดาโต๊ะและชุมชนประมงอื่นๆ ที่จะทำกิจกรรมเคลื่อนไหวในระดับกว้างและผนึกกำลังสร้างแรงกดดันภาครัฐให้หันมาสนใจปัญหาของชุมชนประมงมากขึ้น แต่สำหรับชาวบ้านดาโต๊ะแล้ว เพียงไม่กี่ปีหลังการก่อตั้ง บทบาทและกิจกรรมร่วมกันกับสมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ กลับถูกกีดกันและมีน้อยมาก เนื่องจากปัญหาความแตกต่างแนวทางการทำงานระหว่างองค์กรพัฒนาในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ในการประชุมครั้งนั้น กำนันลายิ ผู้นำบ้านดาโต๊ะ ในฐานะประธานชมรมฯ และคนที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมาแล้ว ได้พูดถึงสถานการณ์และปัญหาการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำของอ่าวปัตตานี ความรู้สึกนึกคิดต่อปัญหาชาวประมงและความหวังในอนาคต ไว้ที่น่าสนใจ

‘ปัญหาของ(อ่าว)ปัตตานีที่แตกต่างจากที่อื่น (ซึ่งมีปัญหาอวนรุนอวนลากร่วมกัน) ได้แก่ น้ำเสียจากนาุ้งและปัญหาหอยหนาม...นาุ้งมีการใช้สารเคมี น้ำที่ปล่อยลงสู่ทะเล ทำให้สัตว์น้ำตาย การเลี้ยงหอยแครง เหมือนการเลี้ยงหอยหนาม ซึ่งเป็นปัญหามากกับคนทำอวนปูอวนกุ้ง เพราะหอยหนามติดอวนทำให้อวนเสีย อวนพันกัน ต้องใช้เวลาแฉะนาน 4-5 วันถึงจะเอาหอยหนามออกหมด เสียเวลาทำงาน บางครั้งเสียอวนด้วย...ทาง เจ้าหน้าที่บอกว่ารายได้ดี ก็ทราบดี แต่อ่าวมีพื้นที่น้อย พวกเขามีเงินทุนปล่อยหอยแล้วอยู่ได้ แต่ชาวประมงเล็ก ไม่มีเงินทุนถึง 6-7 หมื่นบาท ลงทุนได้แค่คนละ 1,000-2,000 บาท กว่าจะได้ต้องรอไป 8 เดือน แล้วจะเอาอะไรกิน มันเป็นเรื่องคนรวยที่ได้เปรียบ...การทำผิดกฎหมายมีอยู่เสมอ การตั้งชมรมฯ ขึ้นมาก็เพื่อให้มีอำนาจต่อรอง เราช้องเรียนมาโดยตลอด แต่ก็ไม่ได้ผล ตอนนี้มีมีการตั้งเป็นสมาคมฯขึ้น เป็นเรื่องดี...การขนยาเสพติดจากภาคเหนือมามาเลเซีย ตำรวจยังจับได้ มีการปลูกฝิ่นในป่าดิบ ยังจับได้ มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ยังเข้าไปจับได้ แต่นี้อวนรุนเห็นกันชัดๆ ทำไมจับไม่ได้...กฎหมายที่ออกมา คนจนเคารพทำตาม คนรวยไม่ปฏิบัติตาม แล้วใครละสูบลีดสูบล้อเนื้อพวกเรา ก็คนรวยที่เอาเปรียบนั่นแหละ ดังนั้น ถ้าเรารวมตัวกันได้ ก็จะสามารถต่อรองถึงระดับประเทศได้ อย่าท้อแท้ เรา รวมกันเพื่อความเป็นธรรม ไม่ใช่ทรยศต่อบ้านเมือง’

ปัญหาน้ำเสียนาุ้งและปัญหาจากการเลี้ยงหอยแครง

ปัญหาหอยแครงและน้ำเสียจากนาุ้ง เริ่มเป็นปัญหาที่ชาวบ้านดาโต๊ะวิตกมากขึ้นในช่วงหลังปี 2530 การขยายตัวของประมงเพาะเลี้ยง ลู่ทางตลาดและการพัฒนาทุนและเทคโนโลยี ภายใต้นโยบายส่งเสริมทรัพยากรสัตว์น้ำเพื่อการส่งออกของรัฐในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ทำให้การทำประมงเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในช่วงปี 2510-2528 ครัวเรือนประมงเพาะเลี้ยงทั่วประเทศเพิ่มจาก 1,312 ครัวเรือน เป็น 7,729 ครัวเรือน พื้นที่เพาะเลี้ยงเพิ่มจาก 42,560 ไร่ เป็น 234,000 ไร่ ในปี 2538 ตัวเลขครัวเรือนประมงและพื้นที่เพาะเลี้ยงเพิ่มเป็น 30,500 กว่าครัวเรือนและ 447,550 ไร่ตามลำดับ เฉพาะภาคใต้ มีพื้นที่เพาะเลี้ยงถึง 164,900 หรือคิดเป็นร้อยละ 40 ของพื้นที่เพาะเลี้ยงทั่วประเทศ ส่วนในจังหวัดปัตตานี ในช่วงปี 2510-2538 จำนวนครัวเรือนเพาะเลี้ยงเพิ่มจาก 7 ครัวเรือน เป็น 638 ครัวเรือน ขณะที่พื้นที่เพาะเลี้ยงเพิ่มจากจำนวนไม่กี่ไร่ เป็น 5,000 ไร่ (ดูตารางที่ 22) ในช่วงหลังปี 2528 การทำประมงเพาะเลี้ยง โดยเฉพาะการเลี้ยงปลาดุก ได้กลายเป็นกิจกรรมหารายได้ที่สำคัญของชุมชนรอบอ่าว โดยเฉพาะในชุมชนบริเวณกันอ่าวและแหลมโพธิ์ (ศราวุธ เจ๊ะลิ๊ะและเพิ่มศักดิ์ คงมาก 2529: 13) บ้านดาโต๊ะในปัจจุบัน มีการขุดบ่อเลี้ยงปลาดุกกว่า 300 บ่อและมีครัวเรือนที่เลี้ยงปลาดุก 63 ราย หรือคิดเป็นร้อยละ 42 ของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง 150 ครัวเรือน

ตารางที่ 22: แสดงจำนวนครัวเรือนประมงเพาะเลี้ยงและพื้นที่เพาะเลี้ยง ปี 2510, 2528 และ 2538

	จำนวนครัวเรือนประมงเพาะเลี้ยง			จำนวนพื้นที่ประมงเพาะเลี้ยง (ไร่)		
	2510	2528	2538	2510	2528	2538
รวมทั้งประเทศ	1,312	7,729	30,528	42,559	233,993	447,553
รวมภาคใต้	54	2,742	18,964	204	56,225	164,907
รวมฝั่งอ่าวไทย	48	1,778	13,316	204	52,920	120,695
จังหวัดปัตตานี	7	155	638	น้อยกว่า 200	1,851	5,009

ที่มา: 1) กรมประมง สถิติกรมประมง 2510 และ 2) สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง

การสำรวจสำมะโนประมงทะเล 2528 และ 2538

นอกเหนือไปจากการการเพาะเลี้ยงปลาและหอยแล้ว การเลี้ยงกุ้งกุลาดำจัดเป็นธุรกิจการเพาะเลี้ยงที่มีการขยายตัวรวดเร็วที่สุด ปาชายเลนในภาคใต้ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเลี้ยงกุ้งจึงถูกบุกรุกและแปรสภาพเป็นนาุ้งไปเป็นจำนวนมาก ในช่วงปี 2525-2531 พื้นที่เลี้ยงกุ้งภาคใต้เพิ่มขึ้นจาก 25,164 ไร่ เป็น 125,631 ไร่ หรือเพิ่มขึ้นกว่า 1 แสนไร่ หรือเพิ่มขึ้นถึง 5 เท่าตัว (สมนึก ทับพันธุ์และฉวีวรรณ ประจบเหมาะ 2535: 348) เฉพาะในช่วงหลังปี 2530 ถือได้ว่าเป็นที่ช่วงธุรกิจเพาะเลี้ยงกุ้งดำ บูม พื้นที่ทำนาุ้งทั่วประเทศในปี 2528 ได้เพิ่มขึ้นจาก 216,990 ไร่ เป็น 421,280 ไร่ ในปี 2538 ในจำนวนนี้ จัดเป็นการเลี้ยงกุ้งแบบเข้มข้น (intensive) เสียประมาณร้อยละ 50 หรือประมาณ 220,350 ไร่ และในจำนวนพื้นที่กว่าสองแสนไร่ นี้ เป็นพื้นที่เพาะเลี้ยงกุ้งแบบเข้มข้นที่อยู่ในภาคใต้ถึงร้อยละ 60 หรือ 136,000 ไร่ (สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง 2530 และ 2540) ในจังหวัดปัตตานี ธุรกิจเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วเช่นกัน พื้นที่การเลี้ยงกุ้งของจังหวัดได้เพิ่มจาก 1,758 ไร่ในปี 2531 เป็น 4,954 ไร่ในปี 2535 ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ พื้นที่นาุ้งในอำเภอยะหริ่งและบริเวณรอบอ่าวปัตตานีมีอัตราการขยายตัวสูงสุด คือเพิ่มจาก 67 ไร่เป็น 2,000 กว่าไร่ (สำนักวิจัยและพัฒนา 2537:3-41)

ข้อมูลจากตารางที่ 23 แสดงตำแหน่งและขนาดพื้นที่เลี้ยงกุ้งในหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี รวมทั้งในตำบลแหลมโพธิ์ด้วย ตัวเลขที่ปรากฏในตาราง แสดงเฉพาะพื้นที่ที่มีการจดทะเบียนกับทางราชการอย่างถูกต้องเท่านั้น ซึ่งหมายถึงว่ายังมีพื้นที่นาุ้งที่ยังไม่ได้จดทะเบียนอีกจำนวนหนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าในจำนวนนาุ้ง 68 แห่งซึ่งมีขนาดพื้นที่ 1,850 ไร่ นี้ มีเพียง 5 แห่ง (ขนาดพื้นที่รวมประมาณ 240 ไร่) เท่านั้น ที่มีขนาดนาุ้งแต่ละแห่งเกิน 50 ไร่ ซึ่งต้องมีระบบบำบัดน้ำเสียตามกฎหมาย นั่นหมายความว่า จำนวนนาุ้งรอบอ่าวปัตตานีไม่น้อยกว่า 60 แห่ง รวมพื้นที่ไม่น้อยกว่า 1,600 ไร่ ไม่จำเป็นต้องมีระบบบำบัดน้ำเสียและสามารถปล่อยน้ำทิ้งลงสู่อ่าวและตามลำคลองที่ไหลลงอ่าวได้โดยไม่ผิดกฎหมาย

ตารางที่ 23 แสดงจำนวนและขนาดพื้นที่นาุ้งในหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี ปี 2535 (เฉพาะที่จะเป็น)

อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	จำนวนและพื้นที่นาุ้ง (ไร่.งาน)	รวมพื้นที่
เมือง	บานา	แหลมนก	9, 6, 80.3	95 ไร่ 3 งาน
	ตันหยงลูโละ	ตันหยงลูโละ	2.2, 48	50 ไร่ 2 งาน
	บาราโหม	ปาละ	33, 6, 25, 20.2, 28	112 ไร่ 2 งาน
		บ้านดี	17, 8, 10, 11, 7, 2.2, 57.3	113 ไร่ 1 งาน
			รวม 17 แห่ง	272 ไร่ 2 งาน
ยะหริ่ง	บางปู	บางปู (ม.3)	45, 26, 18, 28	117 ไร่
		ไม่ระบุพื้นที่	10, 14	24 ไร่
	ยามู	ยามู (ม.1)	6, 11.2, 43.3	118 ไร่ 1 งาน
		ยามู (ม.2)	10	10 ไร่
		ยามู (ม. 3)	2, 48, 28, 28, 9	115 ไร่
		ไม่ระบุพื้นที่	42, 42, 18, 35, 26, 35, 21.1, 24, 16, 16, 62.3	378 ไร่
	ปียามูม้ง	ปียามูม้ง (ม.1)	12.2, 36.3, 31, 12, 32.2	124 ไร่ 1 งาน
	ตาโละกาโปร์	ตาโละกาโปร์ (ม.2)	49.2	49 ไร่ 2 งาน
		ตาโละกาโปร์ (ม.3)	22.3, 8, 4.2, 114	149 ไร่ 1 งาน
		ไม่ระบุพื้นที่	24, 5	29 ไร่
	แหลมโพธิ์	กำปงบูดี (ม.1)	43, 15.3, 15, 40, 45, 15, 60	233 ไร่ 3 งาน
		ปาตานูดี (ม.3)	41.1, 16, 68	125 ไร่ 1 งาน
		ไม่ระบุพื้นที่	35, 30, 40	105 ไร่
			รวม 51 แห่ง	1,578 ไร่ 2 งาน
รวมจำนวนนาุ้งทั้งหมด 68 แห่ง				1, 850 ไร่ — งาน

ที่มา: ประมวลอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

ในปี 2543 การสำรวจของบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ระบุตัวเลขพื้นที่นาุ้งบางชุมชนรอบอ่าวปัตตานีไว้ดังนี้ บ้านแหลมนก 230 ไร่ บ้านดี 326 ไร่ บางปู 229 ไร่ และที่บริเวณบ้านบูดีและบ้านดาโต๊ะอีก 542 ไร่ รวมทั้งหมดประมาณ 1,322 ไร่ เมื่อเทียบกับข้อมูลในตาราง 23 ตัวเลขนี้ชี้ให้เห็นการขยายตัวของนาุ้งในพื้นที่รอบอ่าวช่วงปี 2535-2543 ซึ่งเพิ่มขึ้นมากกว่า 500 ไร่และก็น่าเชื่อได้ว่า การปล่อยน้ำเสียและน้ำทิ้งจากนาุ้งลงสู่ทะเลในอ่าวคงจะมีมากขึ้นเช่นกัน สำหรับชาวบ้านดาโต๊ะแล้ว พวกเขาเชื่อกันว่า น้ำเสียจากนาุ้งส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำทะเลในอ่าวและยิ่งเพิ่มปัญหาให้กับปริมาณสัตว์น้ำที่ลดน้อยลงให้นักท่องเที่ยวเข้าไปอีก

อย่างไรก็ตาม ในความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ นอกเหนือไปจากการเผยแพร่ปัญหาต่อสาธารณะและการร้องเรียนต่อเจ้าหน้าที่ซึ่งก็ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาอะไรแล้ว แกนนําและชาวบ้านดาโต๊ะไม่ได้ดำเนินการใดๆที่เป็นการเผชิญหน้ากับกลุ่มธุรกิจเลี้ยงกุ้งในอ่าวเลย ทําที่และวิธีการแก้ปัญหาเช่นนี้ ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะการทํานากุ้งเป็นการดําเนินการในพื้นที่ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน อีกส่วนหนึ่ง ก็เนื่องจาก การทํานากุ้งเป็นธุรกิจที่ตั้งอยู่บนเครือข่ายอิทธิพลและผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างกลุ่มนักลงทุน เจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชนบางคนและนักรการเมืองท้องถิ่น ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนักรการเมืองและชาวบ้าน เครือข่ายอำนาจในท้องถิ่นและเอกลักษณ์ของนักลงทุนนี้เองที่เป็นกรอบจำกัดสําคัญในการแก้ปัญหาหน้าเสียจากนากุ้งของชาวบ้านดาโต๊ะ อย่างไรก็ตาม ในกรณีของปัญหาที่เกิดจากการเพาะเลี้ยงหอยแครงในอ่าว ทําที่และการเคลื่อนไหวกของชาวบ้านมีลักษณะแตกต่างออกไป

กรมประมงได้เข้าส่งเสริมการเพาะเลี้ยงหอยแครงที่ บ้านบานา (ดูที่ตั้งในรูปที่ 1) ในอ่าวปัตตานีตั้งแต่ปี 2528 ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาหมู่บ้านประมงในเขตพื้นที่ชนบทยากจนภาคใต้ โดยมีเป้าหมายเพื่อ ‘พัฒนาอ่าวปัตตานีให้เป็นแหล่งอาหารโปรตีนราคาถูกและเป็นธนาคารเพื่อหารายได้ของประชาคมเรือกอกและผู้ยากไร้หาเช้ากินค่ำที่เรียงรายอยู่รอบอ่าว’ เหตุผลที่กรมประมงอ้างสนับสนุนโครงการ ก็คือ สภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม มีแม่น้ำลำคลองไหลลงทะเลในฤดูน้ำหลาก พัดพาอินทรีย์วัตถุซึ่งเป็นธาตุอาหารไหลลงสู่ทะเลบริเวณชายฝั่ง ทำให้บริเวณอ่าวอุดมสมบูรณ์เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ขณะเดียวกัน กรมประมงก็คาดหวังให้ โครงการเลี้ยงหอยแครงบ้านบานา เป็น ‘แหล่งสร้างพันธุ์หอยแครงขนาดใหญ่ของภาคใต้ตอนล่างเพื่อขจัดปัญหาการขาดแคลนลูกพันธุ์หอยแครงในประเทศ’ แต่ก็หวังผลให้ ‘ชุมชนมีรายได้มีรายได้สูง’ ตามนโยบายการพัฒนาชนบทในเขตพื้นที่ยากจนของรัฐบาล (ศราวุธ เจ๊ะโละ๊ะ 2528)

ต่อมาโครงการนี้ได้ขยายไปในหมู่บ้านอื่นๆ อีกหลายแห่ง เช่น บ้านโต๊ะโสม ต.บางปู บ้านบานาหมู่ 2 และหมู่ 3 ต.บานา บ้านตันหยงลูโละหมู่ 1 และหมู่ 2 ต.ตันหยงลูโละ (ดูที่ตั้งในรูปที่ 1) ในช่วงแรกๆ ที่เริ่มโครงการ เจ้าหน้าที่ดูจะมีความเข้าใจและคาดการณ์ถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ จึงได้ระบุเป็นเงื่อนไขในโครงการเลี้ยงหอยแครงไว้หลายประการ เช่น อนุญาตให้มีการปักหลักไม้แสดงเขตเพาะเลี้ยง หมู่ที่เลี้ยงหอยแครงจะต้องอนุญาตให้คนอื่นเข้าไปทำการประมงวนลอย วางเบ็ด ไซและลอบในบริเวณที่หวนหอยได้ แต่ห้ามใช้คราด หรือเครื่องมือใดๆและที่สําคัญการเลี้ยงหอยแครงจะต้องได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงด้วย การเลี้ยงหอยแครงซึ่งกรมประมงคาดว่าจะเป็กิจกรรมที่ ‘ผลประโยชน์ตอบแทนสูง’ ได้กลายเป็นกิจกรรมสร้างรายได้เป็นจำนวนมากให้กับผู้นำและชาวบ้านหลายชุมชนในอ่าวปัตตานี เช่น ในปี 2539 บ้านตันหยงลูโละหมู่ 1 สามารถขายหอยแครงที่เลี้ยงได้ถึง 10 ล้านบาท ตลาดบริโภคหอยแครงที่ขยายตัวทั้งในและต่างประเทศ ผลประโยชน์ตอบแทนที่สูงและธุรกิจเชื่อมโยงอื่นๆ เช่น การซื้อขายลูกพันธุ์ การซื้อขายหอยแครงส่งตลาดและการขนส่ง ทำให้โครงการเลี้ยงหอยแครงที่กรมประมงตั้งใจไว้ให้เป็น

‘ธนาคารเพื่อหารายได้ของประชาคมเรือกอและผู้ยากไร้หาเช้ากินค่ำที่เรียงรายอยู่รอบอ่าว’ กลายเป็นธุรกิจที่ดึงดูดกลุ่มนักลงทุน ผู้มีอิทธิพลและนักการเมืองท้องถิ่น เข้ามาร่วมหาผลประโยชน์อย่างคับคั่งและมีการขยายพื้นที่เลี้ยงหอยออกไปกว้างขึ้น เช่น ที่บ้านต้นหยงลูโละ มีการเลี้ยงหอยทั้งหมด 4 แปลงๆ ละ 100-200 ไร่ ขณะที่บ้านแหลมนก มีคนเลี้ยงหอยรายย่อย 30 ราย แต่ละรายใช้พื้นที่ระหว่าง 15-20 ไร่และมีคนที่เลี้ยงรายใหญ่อยู่ 10 ราย แต่ละรายใช้พื้นที่ 50-80 ไร่

ชาวบ้านดาโต๊ะเป็นหมู่บ้านเดียวในอ่าวที่คัดค้านการเลี้ยงหอยแครงตั้งแต่แรกและในช่วงหลังปี 2535 ซึ่งชุมชนรอบอ่าวมีการเลี้ยงหอยแครงกันเยอะขึ้น ก็เริ่มพูดถึงปัญหาหอยหนามในอ่าวที่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก (ดูปัญหาและผลกระทบของหอยหนามที่ก้านนลายิ ผู้นำบ้านดาโต๊ะพูดถึงไว้ในปี 2536 ข้างต้น) ชาวบ้านเชื่อว่าปริมาณหอยหนามที่เพิ่มขึ้นเป็นผลมาหอยหนามที่ติดมากับพันธุ์ลูกหอยแครงที่นำมาจากที่อื่น ขณะเดียวกัน กลุ่มที่เลี้ยงหอยแครงก็เริ่มมีการใช้ไม้เสาปักเขตแสดงบริเวณเพาะเลี้ยง มีการจัดยามดูแลและห้ามชาวบ้านอื่นเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่เพาะเลี้ยง การกระทำเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านที่ทำอวนรุนและอวนลาก(ปลาเก๋า)ด้วยมือและต้องเหยียบย่ำไปกับพื้น เข้าไปลากและรุนในบริเวณที่เลี้ยงหอยแครงไม่ได้ ส่วนการงมหอยและจับกุ้งด้วยมือตามธรรมชาติ ในพื้นที่บริเวณที่มีการเลี้ยงหอยแครงก็ทำไม่ได้เช่นกัน แม้บริเวณดังกล่าวจะเป็นแหล่งหอยและกุ้งตามธรรมชาติอยู่แล้วก็ตาม ขณะที่ชาวบ้านที่วางอวนลอยกุ้งในตอนกลางคืน ก็จะมีปัญหา เพราะโอกาสที่อวนจะลอยไปเกี่ยว หรือพันกับเสาที่ปักแสดงเขตเพาะเลี้ยงไว้มีสูง เสาเหล่านี้มักจะมีตัวเพรียงเกาะอยู่ จึงทำให้อวนเกี่ยวพันกันและขาดเสียหายได้ ชาวบ้านบางคนเล่าถึงเหตุการณ์ที่มีการใช้ปืนยิงขู่และไล่ไม่ให้เข้าไปในเขตเพาะเลี้ยงในเวลากลางคืน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังเชื่อว่า วิธีการคราดหอยที่กลุ่มเลี้ยงหอยใช้ มีส่วนทำลายที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์น้ำต่าง ๆ ที่มีอยู่ในบริเวณหน้าดินในอ่าว เพราะการคราดหอยแต่ละครั้งจะทำการเวลานานและจะคราดเอาเศษปะการัง สาหร่ายและเปลือกหอยต่างๆ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำขึ้นมาด้วย อีกทั้ง เปลือกหอยต่างๆ ลอยขึ้นมาและน้ำจะพัดพากระจายไปทั่วบริเวณ ทำให้ติดกับอวนกุ้งที่ชาวบ้านปล่อยลอยไปตามน้ำ ทำให้อวนได้รับความเสียหายด้วย

ในปี 2537 เจ้าหน้าที่โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ ได้ประสานงานและจัดกลุ่มพูดคุยกันระหว่างชาวบ้านดาโต๊ะและชาวบ้านจากตำบลบางปูและได้สรุปปัญหาหลักๆ ที่เกิดจากการเลี้ยงหอยแครง ซึ่งได้แก่ การทำลายระบบนิเวศน์ แย่งที่อยู่อาศัยสัตว์น้ำวัยอ่อนและทำให้สัตว์น้ำลดน้อยลง การคราดหอยทำให้น้ำขุ่น แก๊สและสารพิษที่สะสมตามผิวดินฟุ้งกระจาย ทำให้สัตว์บริเวณนั้นตาย การคราดหอยยังกระทบต่อสัตว์และพืชหน้าดิน เช่น หอยกะพง หญ้าและสาหร่ายทะเล) แย่งพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้าน ทำให้หอยหนามในอ่าวเพิ่มมากขึ้นและสร้างความขัดแย้งภายในและระหว่างชุมชนขึ้น ในปีเดียวกันนี้เองที่แกนนำและชาวบ้านดาโต๊ะได้เคลื่อนไหวเจรจากับชุมชนที่เลี้ยงหอยแครงและยื่นข้อเรียกร้องกับนักการเมืองและผู้ว่าราชการจังหวัด ชาวบ้านที่เป็นแกนนำและมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวเล่าถึงความเป็นมาและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไว้ดังนี้:

เปาเต๊ะ แก่นนำชาวบ้านดาโต๊ะ: ‘ชาวบ้านดาโต๊ะไม่ค่อยเห็นด้วยกับการเลี้ยงหอยแครงของกลุ่มชาวบ้านต้นหยงลูโละตั้งแต่แรก เพราะการเลี้ยงหอยแครงเป็นการแบ่งพื้นที่การประมงของชาวบ้านที่เคยทำอยู่เดิมออกไป ทำให้พื้นที่ลดลง เนื่องจากกลุ่มผู้เลี้ยง นำไม้มาปักเป็นเขตเพื่อบริเวณที่เลี้ยงและมีการตรวจตราห้ามคนอื่น ๆ เข้าไปใช้ประโยชน์อื่น ๆ กลุ่มที่ดำเนินการมีกำหนดตำบลต้นหยงลูโละเป็นหัวหน้ามีนายทุนและนักการเมืองหนุนอยู่ โดยอาศัยชาวบ้านเป็นเครื่องมือ ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการมีจำนวนน้อย ที่ได้ประโยชน์ก็ล้วนแต่เป็นคนสนิทของกำนันและผู้มีอิทธิพล พูด่งาย ๆ ก็คือ การเลี้ยงหอยแครงในอ่าวปัตตานีนั่น เกิดจากทางราชการเปิดช่องทางให้และกลุ่มที่เลี้ยงก็เอาอิทธิพลของคนบางกลุ่มมาคุ้มครอง’

‘ชาวบ้านมีการพูดคุยเรื่องของการเลี้ยงหอยแครงกันเป็นกลุ่ม ๆ ตามร้านน้ำชาบ้าง บนแคร่บ้าง แต่ไม่ได้เป็นการก่อตัวจริง ๆ แต่กระแสของการไม่เห็นด้วยรุนแรงขึ้นทุกวัน มีชาวบ้านรอบ ๆ อ่าวที่ไม่เห็นด้วยหลายบ้าน เช่น บ้านปาละ ไร่โสม บาลาดูวอ บุดี รวมทั้งชาวบ้านต้นหยงลูโละเองบางส่วน ก็ไม่เห็นด้วย ชาวบ้านต้นหยงลูโละที่ไม่เห็นด้วยกับการเลี้ยงหอยแครงส่วนใหญ่จะอยู่หมู่ 2 มีผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำ ต่อมาราวปลายปี 2536 ชาวบ้านต้นหยงลูโละนำโดยผู้ใหญ่บ้าน ได้ประสานงานกับชาวบ้านรอบอ่าว เช่น ดาโต๊ะ ปาละ บาลาดูวอและได้ชักชวนกันไปหากำนันต้นหยงลูโละที่บ้านต้นหยงลูโละ เพื่อพูดคุยและขอให้ทางกำนันเลิกเลี้ยงหอยแครง แต่ก็ไม่ได้ผล ชาวบ้านดาโต๊ะที่ไปนั้นไม่ได้พูดอะไร กำนันลาหยเองก็ไม่ได้พูดอะไร ที่ไปวันนั้น เรารู้ทีหลังว่ามีการเมืองอยู่เบื้องหลังด้วย โดยอาศัยชาวบ้านเป็นตัวเคลื่อนไหว เพื่อจะได้โยนให้ ส.ส.ไปแก้ปัญหา แต่ก็ไม่ได้ผลอะไร’

‘หลังจากนั้น กลุ่มกำนันต้นหยงลูโละก็ยังเลี้ยงหอยแครงกันต่อไป แต่ตอนนั้น มีการซื้อลูกพันธุ์มาจากนอกพื้นที่ เป็นพันธุ์ของมาเลเซีย สตูลและที่อื่นๆ ตอนนั้นเริ่มเห็นปัญหาชัดเจนขึ้น เพราะจะมีหอยหนามมาติดกับอวนลอยกุ้งและอวนปูของชาวบ้านรอบ ๆ อ่าว สร้างความเสียหายให้กับอวนของชาวบ้านเป็นจำนวนมาก ปัญหานี้รุนแรงมากขึ้น จนชาวบ้านทนไม่ไหว เกิดมีเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการรอบ ๆ อ่าวขึ้น มี สจ. นิเลาะเป็นแกนนำในการเคลื่อนไหวครั้งที่สอง เพื่อไปรวมตัวกันไปที่จังหวัด มีชาวบ้านบาลาดูวอมาบอกกำนัน กำนันก็บอกชาวบ้านอีกที ชาวบ้านซึ่งมีความรู้สึกไม่พอใจเรื่องหอยแครงอยู่แล้ว ก็พากันไปหาผู้ว่าราชการปัตตานี แต่ผู้ว่าไม่อยู่ ได้เจอแต่รองผู้ว่า (ตอนนั้นเด่น โต๊ะมีนา เป็นรมช.มหาดไทย) ในที่ประชุมวันนั้น ชาวบ้านไปกันหลายคน ทางรองผู้ว่า ดูไม่ค่อยเต็มใจที่จะเอาประเด็นหอยแครงมาพูดคุยมากนัก ส่วนใหญ่จะพูดแต่เรื่องอื่นๆ พอตกลงตอนเย็น เราทนกับการกระทำของรองผู้ว่าไม่ไหว ก็เลยขอเวลาพูดในประเด็นที่ชาวบ้านดาโต๊ะมาในวันนี้ เขาก็นุญาตให้พูด’

‘เราบอกเขาว่า พวกชาวบ้านมาวันนี้ เพื่อจะมาฟังการแก้ปัญหาการเลี้ยงหอยแครง แต่ทางการเอาแต่พูดเรื่องอื่นๆ เมื่อไหร่เราจะได้พูดถึงปัญหาของชาวบ้านดาโต๊ะสักที หรือมีเจตนาที่จะไม่พูดในปัญหานี้ เพราะตั้งแต่เข้าต่อนายไม่เห็นจะพูดเรื่องของเราสักที อยากถามทางราชการว่าจะแก้ปัญหาหรือไม่ เพราะชาวบ้านเขาต้องทำมาหากิน ไม่เหมือนกับพวกท่านที่มีเงินเดือน ทางรองผู้ว่า ก็บอกว่าเรื่องนี้มันไม่เสร็จกันที่จังหวัด แต่ต้องมีการประนีประนอมกัน หลังจากที่เราไปหารองผู้ว่ากันวันนั้น เรากลับไปต้นหยงลูโละ เพื่อนๆ บอกว่าเราหัวหมอ ตอนหลังมีเพื่อนมาเตือนไม่ให้เราเคลื่อนไหวเรื่องหอยแครงต่อ เพราะพวกนั้นมีอิทธิพลมาก พวกมันจะ “เอา” เราเมื่อไหร่ก็ได้ เราก็เลยค่อยๆ หยุดเคลื่อนไหวไป’

แบเลาะ อดีตแกนนำชาวบ้าน: ‘มีเหตุการณ์ประท้วงเรื่องหอยแครง 3 ครั้ง แต่จำวันเวลาไม่ได้ ครั้งแรก เราก็ไปด้วย ตอนนั้นผู้ใหญ่บ้านตันหยงลูโละเป็นคนนำในเรื่องนี้ แต่ตอนนี้แกเป็นคนเลี้ยงเสียเอง แล้วไม่รู้จะเอาอย่างไรกับมัน ที่ไปตอนนั้น เพราะหอยแครงที่เลี้ยงมันสร้างความเสียหายให้กับสวนของเรา มากเหลือเกิน เราไปวันนั้นไม่ได้พูดอะไร แต่ไปก็เพื่อปลงให้ คนที่พูดก็คือผู้ใหญ่บ้านตันหยงลูโละนั่นแหละ ตอนนั้นชาวบ้านรอบๆ อ่าวปัตตานีไปกันที่ตันหยงลูโละหมดเลย นายอำเภอไปด้วย ครั้งที่สอง ไปที่จังหวัด มีแบเลาะและแบมะเป็นตัวแทนของชาวบ้านดาโต๊ะเข้าไปร่วมฟังการเจรจาในวันนั้น มีรองผู้ว่า ตำรวจและประมง ดูการพูดคุยในวันนั้น ตำรวจทำท่าจะเอาจัดการจริงจัง แต่พอปฏิบัติจริง ก็ไม่เห็นผล เลยมีการเลี้ยงต่อไป ครั้งที่สาม ก็ไปที่จังหวัดอีก ตอนนั้น เด่น โต๊ะมีนา เป็น รมช.มหาดไทย บอกว่าจะมาคุยด้วย แต่จริงๆ แล้ว ไม่ได้มาคุยกับเรา เขาบอกว่ามีธุระ แคบอกมือบายๆ แล้วก็ไป แต่ไม่รู้ว่ามีใครเป็นตัวแทนไปคุยในครั้งนั้น แต่ครั้งนั้น มี สจ.เข้ามาร่วมด้วย มี สจ.สาเล็ม และ สจ. บาลาดูวอเป็นแกนนำในการต่อสู้ แต่ตอนหลัง สจ. บาลาดูวอ ถูกยิงตาย

ในเดือนกรกฎาคม 2537 กำนันลายีในฐานะประธาน ชมรมชายฝั่งขนาดเล็ก ต.แหลมโพธิ์ ได้ยื่นหนังสือร้องทุกข์ปัญหาหอยแครง ต่อนายพลอดประสพ สุรัสวดี อธิบดีกรมประมงในขณะนั้น ซึ่งได้มาออกรายการโทรทัศน์ที่จัดขึ้นที่บ้านดาโต๊ะ โดยระบุถึงปัญหาต่างๆ ได้แก่ การแย่งชิงที่ทำกิน ชาวบ้าน การสูญเสียพื้นที่จับสัตว์น้ำถาวร เนื่องจากทำไร่จากการเลี้ยงหอยจะทำให้มีการขยายเวลาและพื้นที่มากขึ้น ปัญหาหอยหนาม น้ำตื้นเขิน ทำลายระบบห่วงโซ่อาหาร สัตว์น้ำลดน้อยลง ผู้เลี้ยงใช้พื้นที่ทับติดแหล่งหอยธรรมชาติ สร้างความไม่เป็นธรรม เพราะเป็นการใช้ทรัพยากรส่วนรวมเพื่อประโยชน์คนส่วนน้อยและทำให้เกิดความขัดแย้ง พร้อมกันนั้น ก็ได้เสนอให้กรมประมงดำเนินดำเนินมาตรการต่างๆ เช่น ยกเลิกแผนส่งเสริมการเลี้ยงหอยแครงทันที ให้ทำการรื้อหลักเขตและสิ่งปลูกสร้าง กำหนดบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนคำสั่งห้ามเลี้ยงหอย ให้กรมประมงแก้ไขปัญหาหอยหนาม ระบาดและให้ชุมชนได้รับรู้และร่วมตัดสินใจโครงการที่จะดำเนินการในอ่าวด้วย แม้อธิบดีกรมประมงจะรับปากว่าจะดูแลและจัดการแก้ปัญหาให้ แต่ก็ไม่ได้มีการดำเนินการใดๆ เกิดขึ้นแต่อย่างใด การยื่นหนังสือครั้งนี้ นับเป็นความพยายามครั้งสุดท้ายของผู้นำและชาวบ้านดาโต๊ะที่จะหาทางแก้ไขปัญหาการเลี้ยงหอยแครงในรูปของกลุ่มและองค์กร

การส่งเสริมการเลี้ยงหอยแครงของรัฐเพื่อช่วยเสริมรายได้แก่ชาวประมง จึงทำให้เกิดข้อขัดแย้งในเรื่องการใช้สิทธิประโยชน์พื้นที่ในอ่าวปัตตานีขึ้น โดยเฉพาะระหว่างกลุ่มผู้เลี้ยงซึ่งต้องอาศัยพื้นที่อ่าวในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ(หอย)และกลุ่มชาวประมงที่ใช้ต้องใช้พื้นที่อ่าวในการจับสัตว์น้ำ(ปลา ปู กุ้งและหอย) ปัญหาหอยหนามและความไม่พอใจต่อการจำกัดสิทธิ ขอบเขตและการห้ามไม่ให้ใช้ประโยชน์ในบริเวณพื้นที่เพาะเลี้ยงในอ่าว ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านดาโต๊ะและชาวบ้านตันหยงลูโละ ซึ่งเคยมีความใกล้ชิดและเคยร่วมกันต่อสู้กับเรืออวนรุนอวนลากที่รุกล้ำเข้ามาในอ่าวต้องถึงกับรู้สึกบาดหมางและขุ่นข้องใจกันไป ความเข้าใจและการยึดถือ สิ่งที่เรียกว่า

เขาจะเข้ามา หรือสิทธิในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่อ่าวร่วมกัน ถูกแทนที่ด้วยสิ่งที่กลุ่มชุมชนชาวบ้านที่เลี้ยงหอยแครงเรียกว่า *เฮาะมึง-เฮาะกู* ขณะเดียวกัน เครือข่ายสิทธิพลและผลประโยชน์ การข่มขู่ และทำที่วางเฉยไม่ใส่ใจปัญหาของภาครัฐ ทำให้การเคลื่อนไหวและความพยายามแก้ปัญหาการเลี้ยงหอยแครงต้องยุติลง

เจ้าหน้าที่และนักวิชาการประจำโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำประเมินสถานการณ์หลังการต่อสู้เรื่องหอยแครงว่า ‘ชาวบ้านยังไม่แข็งแรง บางส่วนไม่เห็นผลของกิจกรรมที่โครงการทำในพื้นที่’ ทางโครงการจึงได้เริ่มหันไปทำกิจกรรมอย่างอื่นที่เน้น ‘การทำความเข้าใจชุมชน’ และ ‘การหาเพื่อน’ เน้นกิจกรรมจัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลและมีการนำแนวคิดการสร้างแนวร่วมในการทำงานจากคนหลายๆ กลุ่ม พร้อมทั้งเริ่มทำงานสร้าง *เครือข่ายอนุรักษ์อ่าวปัตตานี* ขึ้น

ในช่วงหลังปี 2538 ความแตกต่างและความขัดแย้งในแนวทางการทำงานระหว่างผู้ปฏิบัติงานโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ กับเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพืชพรรณและสมาคมเอิร์ธไอสแลนด์ ซึ่งเคยร่วมมือกันทำงานมาตั้งแต่ปี 2536 เริ่มปรากฏชัดขึ้น นอกเหนือจากความแตกต่างเรื่องบุคลิกและรูปแบบการทำงานแล้ว เจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ และสมาคมฯ ค่อนข้างจะให้ความสำคัญกับการรณรงค์แก้ปัญหาปัญหาอวนรุนมากกว่า ขณะที่ชุมชนในพื้นที่ทำงานของโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำไม่ได้มีแต่ปัญหาอวนรุนอย่างเดียว แต่มีปัญหาอื่นๆ ที่หลากหลายและซับซ้อนกว่าที่อื่นๆ (ดูความเห็นของก้านฉายิ ในการประชุมจัดตั้งสมาพันธ์ประมงพื้นบ้านครั้งแรกในปี 2536 ข้างต้น) กิจกรรมและการเคลื่อนไหวของบ้านดาโต๊ะและ *ชมรมประมงขนาดเล็ก ต.แหลมโพธิ์* ซึ่งเป็นชุมชนประมงในบริเวณอ่าวปัตตานี จึงแตกต่างไปจากชุมชนประมงอื่นๆ ซึ่งเป็นชุมชนชายฝั่งทะเลเปิดและมีปัญหาเดือดร้อนจากการรุกรานของเรืออวนรุนมากกว่า

ก้านฉายิ ผู้นำคนสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวบ้านดาโต๊ะและชุมชนประมงรอบอ่าวปัตตานี ซึ่งเกษียณตำแหน่งไปในปี 2539 ส่งผลกระทบต่อการทำงานของโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำและขวัญกำลังใจของแกนนำบ้านดาโต๊ะค่อนข้างมาก จึงได้มีความพยายามที่จะผลักดันให้ญาติก้านฉายิขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้านแทน แม้ความพยายามดังกล่าวจะประสบความสำเร็จ แต่ผู้นำบ้านดาโต๊ะคนใหม่ ก็มีแนวคิดและวิธีการทำงานแตกต่างไปมากและไม่ค่อยเห็นด้วยกับกิจกรรมด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ความล้มเหลวของผู้ใหญ่บ้านคนใหม่และคณะกรรมการดูแลป่าชายเลนในการจัดการแบ่งและจัดสรรที่อยู่อาศัยในเขตป่าชายเลนให้ชาวบ้านยากจน ตามระเบียบการใช้พื้นที่ป่าชายเลนที่ชาวบ้านได้ตกลงกันไว้ตั้งแต่ปี 2536 และการใช้สิทธิพลเข้าบุกรุกและสร้างบ้านในเขตป่าชายเลนของผู้นำท้องถิ่นจากหมู่บ้านอื่น ทำให้ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่เสียภาวะการนำและแกนนำบางคนถอนตัวจากการทำงาน การเลือกตั้งก้านฉายิตำบลแหลมโพธิ์หลังจากนั้นไม่นานและการแข่งขันแก่งแย่งคะแนนเสียงกัน ทำให้ชาวบ้านแตกแยกเป็นหลายฝ่าย จนในที่สุด ตำแหน่งก้านฉายิจึงตกเป็นของผู้ใหญ่บ้านบุญดี แทนที่จะเป็นของผู้ใหญ่บ้านดาโต๊ะดังเช่นเคย สถานการณ์และการทำงานกลุ่มแกนนำบ้านดาโต๊ะจึงตกอยู่ในภาวะระส่ำระสาย กิจกรรมที่โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำเข้าไปดำเนินการใน

หมู่บ้านร่วมกับแกนนำในช่วงนั้น เช่น การทำเตาเผาขยะและการเลี้ยงปลาอุกเพื่อตั้งเป็นกองทุนเยาวชน ก็ไม่ได้ผลตามที่คาดหวัง บทบาทและกิจกรรมของ ‘ชมรมประมงขนาดเล็ก ต.แหลมโพธิ์’ และกลุ่มแกนนำที่เคยเคลื่อนไหวและทำงานร่วมกับโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ จึงลดน้อยลงไปมาก หลังจากการเกษียณตำแหน่งของกำนันลายิ

ในปี 2540 มีการจัดตั้ง ชมรมประมงพื้นบ้านปัตตานี ขึ้น โดยมีแกนนำชาว บ้านตันหยง เปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี ซึ่งเป็นพื้นที่ทำงานของเจ้าหน้าที่ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และพืชพรรณ เป็นกลุ่มหลัก ขณะที่ชุมชนประมงบ้านดาโต๊ะและชุมชนอื่นๆ ซึ่งเป็นพื้นที่การทำงานของโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ ถูกปฏิเสธและกีดกันในการเข้าร่วมเป็นสมาชิก ตั้งแต่นั้นมา การเคลื่อนไหวและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของ ชมรมประมงพื้นบ้านปัตตานี และ สมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ ซึ่งแม้จะประกอบขึ้นด้วยชมรมประมงพื้นบ้านในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ ก็เป็นไปโดยปราศจากการมีส่วนร่วมของชาวประมงบ้านดาโต๊ะและชุมชนอื่นๆ มีทำงานร่วมกับโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ ภายใต้อำนาจของ กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ซึ่งประกอบด้วยชุมชนที่ทำงานร่วมกันมากกว่า 10 ชุมชน

ในสถานการณ์ที่กิจกรรมในพื้นที่ค่อนข้างอ่อนล้า ผู้ใหญ่บ้านดาโต๊ะ ซึ่งเพิ่งได้รับเลือกตั้งขึ้นมาไม่นาน ได้เสียชีวิตลงอย่างกะทันหัน ผู้นำหมู่บ้านที่ได้รับการเลือกตั้งขึ้นมาแทนคือ ผู้ใหญ่ยูโซะ ผู้นำบ้านดาโต๊ะคนใหม่ เป็นผู้ที่เคยทำงานกับกำนันลายิมาก่อนและได้ปรับเปลี่ยนการทำงานที่เน้นหนักการปรึกษารื้อหรือกับคณะกรรมการมัสยิดและกลุ่มแกนนำชาวบ้านมากขึ้น ขณะที่การเคลื่อนไหวของกลุ่มแกนนำด้านงานอนุรักษ์และกิจกรรมของโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำค่อยๆ พ้นตัวอย่างช้าๆ นี้เอง การดำเนินการก่อสร้าง โครงการพัฒนาร่องน้ำและท่าเรือปัตตานี มูลค่ากว่า 700 ล้านบาทก็ได้เริ่มขึ้น

ปัญหาเนื่องจากโครงการพัฒนา

โครงการพัฒนาร่องน้ำและท่าเรือปัตตานี ได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของ แผนการเปิดเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ปี 2535 ทั้งนี้เพื่อปรับปรุงและขยายร่องน้ำรองรับเรือขนาดใหญ่และขยายท่าเรือให้มีขนาดเหมาะสมกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เช่น การขยายท่าเรือจากให้สามารถรองรับเรือขนาด 5,000 ตันและจำนวนเรือมากกว่า 17,000 ลำต่อปีได้ การขยายร่องน้ำให้กว้าง 70 เมตรและลึก 505 เมตร การสร้างกำแพงป้องกันร่องน้ำ ตลอดจนสร้างที่จอดพักเรือขนาดพื้นที่ 2 แสน ตารางเมตร ซึ่งจอดเรือได้ 100 ลำในสภาพปกติ และ 300 ลำในฤดูมรสุม นอกจากนี้ โครงการยังจะนำเอาวัสดุจากการขุดลอก 3 ล้านลูกบาศก์เมตร มาถมบริเวณฝั่งตะวันตกปากแม่น้ำปัตตานี บนเนื้อที่ 500 ไร่ อีกด้วย (ดูตำแหน่งและกิจกรรมโครงการในรูปที่ 4)

ชาวบ้านบางส่วนทราบข่าวและแสดงท่าทีไม่เห็นด้วยเพราะโครงการอาจจะกระทบต่อทรัพยากรในอ่าว แต่ก็ไม่ทราบข้อมูลมากนัก จนกระทั่งจะมีการขุดลอกร่องน้ำกันขึ้นในช่วงต้นเดือนมีนาคม 2540 โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงาน กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ออกหนังสือขอให้ทบทุนแผนพัฒนาร่องน้ำและท่าเรือปัตตานี โดยให้เหตุผลว่าชุมชนรอบอ่าวควรมีการรับรู้และมีส่วนร่วมในการศึกษาผลกระทบโครงการใดๆ ที่จะดำเนินการในอ่าว พร้อมทั้งเสนอให้ชะลอโครงการไว้ก่อน จนกว่าจะมีการเจรจาร่วมกันทุกฝ่าย ‘โดยเฉพาะชาวประมงขนาดเล็กอ่าวปัตตานี ซึ่งถือเป็นเจ้าของทรัพยากรในอ่าว’ หลังจากนั้นได้จัดประชุมร่วมกับนักวิชาการ วิศวกร โครงการและแกนนำชาวบ้าน ซึ่งรวมทั้งแกนนำชาวบ้านดาโต๊ะรวม 2 ครั้งเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลผลกระทบด้านต่างๆ เช่น คุณภาพน้ำ การไหลเวียนของตะกอนและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ความเห็นต่างๆ ที่แสดงกันในการประชุม ชี้ให้เห็นถึงมุมมองของกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรในอ่าวที่แตกต่างกัน ตลอดจนท่าทีและจุดยืนของหน่วยงานรัฐที่มีต่อในโครงการนี้ได้เป็นอย่างดี (โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำ 2539)

รอนิง แกนนำชาวบ้านดาโต๊ะ: ‘สมัยก่อนได้ฟังว่าที่ดาโต๊ะมีทุกอย่าง เช่น ปลา ปู กุ้ง หอย แต่มาตอนนี้ อาจารย์อยากกินปู ก็ไม่ได้กิน ผมเองหาปลา วันละ 10 ตัว ยังหาไม่ได้ เนื่องจากน้ำเน่า มาตอนนี้มีการอนุมัติให้สร้างร่องน้ำอีก ชาวดาโต๊ะไม่เห็นด้วยกับการสร้างร่องน้ำ...ก่อนจะสร้างอะไร ขอให้ดูนิดหนึ่ง ดูแต่แถวสะพานปลา ก่อนจะสร้างโรงงาน เขาว่าจะสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย เขาสร้าง แต่ไม่ใช่ ปล่อยน้ำเสียไปเลย น้ำเสีย ปลาก็ไม่มี พวกเราช่วยกันคิดด้วย’

यी แกนนำชาวบ้านบูดี: ‘บริษัทสินธุ (บริษัทศึกษาความเหมาะสมทางเศรษฐกิจ วิศวกรรม และสิ่งแวดล้อมและสำรวจออกแบบตามโครงการ) เคยเชิญพวกเรา บางตาว่า ดาโต๊ะ บูดี บานา เข้าร่วมพูดคุย แต่ในการพบปะ บริษัทและจังหวัด ใช้เวลาเสนอแต่ส่วนดี ชาวบ้านพยายามจะพูดเรื่องผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น เช่น โคลนและผลต่อแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ แต่ไม่สามารถเสนอได้ จังหวัดเสนอว่าโครงการมีศักยภาพที่จะสร้างความเจริญให้กับจังหวัด หลังจากนั้นผมได้พูดคุยกับชาวบ้านรอบอ่าว พบว่าเดี๋ยวนี้บริษัทถมที่บริเวณที่ชาวบ้านจับปลากระบอก กุ้งขาวและปู การพัฒนาต้องไม่มีผลกระทบกับชาวบ้าน พวกเขามีชีวิตที่ด้อยลง ป่าเลนถูกบุกรุก น้ำเสียจากเมืองลงอ่าวมากแล้ว ทะเลนอกมีปัญหาอวนรุน อวนลาก คนในเมืองเท่านั้นที่จะได้รับประโยชน์จากเรือใหญ่เข้าจอด’

นุญด นักวิชาการ: ‘โครงการนี้ มีผลกระทบต่อคุณภาพน้ำและการไหลเวียนของตะกอนในอ่าวแน่ๆ ชาวประมงรอบอ่าว ส่วนใหญ่หากินในอ่าว เพราะสู้อวนรุนอวนลากไม่ได้ ต้องมาหากินในอ่าว...ถ้าอ่าวหมด function ชาวบ้านหมดอาชีพประมง รัฐเตรียมอะไรไว้หรือไม่...เราต้องมีแผนรอง ถ้าเราหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็ต้องมีการชดเชยทดแทนกันบ้าง ความเสียหายที่เกิดขึ้น ต้องมีคนรับผิดชอบ ต้องมีการตรวจสอบกัน น่าจะมีองค์กรตรวจสอบงานเหล่านี้ อยากให้เป็นองค์กรถาวร’

ณัฐไชย วิศวกรคุมงานของกรมเจ้าท่าซึ่งเป็นเจ้าของโครงการ: ‘พื้นที่ทั้งวัสดุดลอกที่ใช้เก็บปริมาณดินทรายที่ขุดลอก 500 ไร่ ถ้าไม่พอ เราจะขยายอีก...ผลกระทบจะน้อยที่สุด ส่วนที่ถม ทางจังหวัดจะใช้เป็นพื้นที่พัฒนาด้านอื่น ได้อีกเยอะ...ผลกระทบด้านประมงนี้ เรายามาโทษการขุดลอกอย่างเดียวไม่ได้ คือตอนที่โครงการยังไม่ได้เริ่ม ปลาไม่มีแล้ว ไม่รู้จะไปหาที่ไหน หายหมดเลย มันมีหลายองค์ประกอบด้วยกัน...โครงการนี้เริ่มไม่ได้ ถ้าไม่มีการศึกษาในทุกด้าน อุทกวิทยา อุทกศาสตร์ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม...โครงการระดับนี้ ต้องประสานกันทั้งจังหวัด ส่วนกลางทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม’

‘บริษัทมีการศึกษาข้อมูลทุกๆ แ่ง สัมภาษณ์หมู่บ้านต่างๆ 10 หมู่บ้าน 225 ครัวเรือน สอบถามความเหมาะสมของโครงการ แยกเป็นอำเภอ ส่วนมากสนับสนุน...ส่วนด้านสิ่งแวดล้อม มีมาตรการหมด...นอกจากนี้จะมีพื้นที่บกเพิ่มอีก 500 ไร่...เรื่องกันอ่าวมีการสำรวจหมด ข้อมูลบอกว่าน่าจะมีการเพาะเลี้ยง ไม่ใช่ทำการประมงจับตามธรรมชาติอย่างเดียว..เขาบอกว่าผลกระทบไม่มีเลย ถ้าจะมีอยู่บ้างก็แถวบางตาوها บางปลาหมอ แต่มีมาตรการควบคุมครบถ้วน...ส่วนเรื่องที่จอดพักเรือ มีการถมทรายจริง แต่ประมาณ 25 ไร่เท่านั้น’

สายัณห์ ประธานชมรมผู้เลี้ยงกุ้ง: ‘รับรู้เรื่องโครงการมา 5-6 เดือนแล้ว...มีหนังสือเชิญไปร่วมงานเซ็นสัญญาระหว่างบริษัทและกรมเจ้าท่า....โครงการนี้เกิดขึ้นได้ แสดงว่าสมาคมประมงปัตตานี กำลังมีบทบาทและมีพลังในการดันเรื่องนี้ให้เกิดขึ้นได้...คนที่ได้รับประโยชน์คือประมงพาณิชย์ ส่วนชาวบ้านผมตอบแทนเลยว่า ประโยชน์ที่เราได้รับ ไม่มี’

วิโรจน์ นายกสมาคมประมงจังหวัดปัตตานี: ‘การสร้างท่าเทียบเรือ อาจจะทำให้เกิดผลกระทบกับคุณภาพน้ำในอ่าวบ้าง...เห็นด้วยที่ว่าน่าจะมีการตั้งองค์กรและมีหลายส่วนเข้าไปมีส่วนร่วมทุกด้าน บ้านเราเดินมาผิดทาง ทุกอย่างมาจากส่วนกลาง ถ้าหากพื้นที่มีส่วนร่วมทุกอย่าง ปัญหาจะมีน้อย...โครงการนี้สมาคมประมง ใช้เวลาศึกษา 3 ปี ก่อนจะลงมือทำ...เราโทษใครไม่ได้ แต่คงต้องมาช่วยแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ส่วนหนึ่งโครงการจะช่วยสร้างคุณภาพชีวิตและสร้างเศรษฐกิจในจังหวัดให้ดีขึ้น อีกส่วนหนึ่งจะทำอย่างไร ไม่ให้กระทบชาวบ้าน...อาจจะมีแนวทางตั้งกองทุนหาเงินช่วยเหลือ คิดว่าทุกอย่าง หาทางแก้ไขได้...ต้องหาแนวทางออกที่ดี ให้กระทบต่อบริษัท จังหวัดและชาวบ้านน้อยที่สุด’

หลังจากการประชุม แกนนำชาวบ้านและทางโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ ในฐานะที่เป็นศูนย์ประสานงาน กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ได้ออกหนังสือในนาม กลุ่มประมงพื้นบ้าน ต.บานา ต.บางตาوها และ ต.แหลมโพธิ์ เพื่อนำเสนอให้กับ พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ซึ่งเดินทางมาประชุม ทิศทางการพัฒนาประมงไทย ซึ่งจัดขึ้นที่โรงแรมแห่งหนึ่งในจังหวัดปัตตานี เพื่อให้พิจารณาชะลอโครงการ โดยอ้างถึงปัญหาและผลกระทบของโครงการ อาทิเช่น สภาพอ่าวน้ำตื้นไม่เหมาะสมกับเป็นที่พักเรือขนาดใหญ่ ลักษณะอ่าวปัตตานีซึ่งมีตกตะกอนเร็ว ต้องขุดลอกใหม่อีกภายใน 2-3 ปี จึงเป็นการสูญเสียงบประมาณ ตำแหน่งพื้นที่ทั้งวัสดุด 500 ไร่ ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบ

ต่อการหมุนเวียนของกระแสน้ำ ตลอดจนการขุดลอกร่องน้ำ เปิดทางให้น้ำพาตะกอนกระจายไปไกลและกินพื้นที่กว้างขึ้นและทำให้โลหะหนักฟุ้งกระจาย ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำและสัตว์น้ำ ปัญหาเหล่านี้ ส่งผลให้ชุมชนล่มสลาย พื้นที่ทำการประมงลดลง แรงงานย้ายเข้าเมืองและเกิดปัญหาสังคมต่างๆ (โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำ 2539)

อย่างไรก็ตาม การเข้ายื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรีของชาวบ้าน กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ไม่ได้ราบรื่นเสียเลยทีเดียว ปัญหาไม่ได้มาจากฝ่ายรัฐ หากแต่เป็นกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานร่วมกับสมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้และต้องการสร้างพันธมิตรกับสมาคมประมงพาณิชย์ ในการผลักดันให้รัฐยกเลิกเรืออวนรุน การเคลื่อนไหวต่อต้านการขุดลอกร่องน้ำปัตตานีของกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ซึ่งกระทบต่อผลประโยชน์ของสมาคมประมงพาณิชย์ จึงได้ถูกกีดกันจากเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนกลุ่มดังกล่าว แต่แกนนำชาวประมงปัตตานีก็สามารถเข้ายื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรีจนได้ในที่สุด อย่างไรก็ตาม ความพยายามและการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานีในครั้งนี้ ไม่สามารถทำให้ทางรัฐชะลอโครงการได้ เพียงแต่ทำให้สำนักงานนโยบายและสิ่งแวดล้อมมีมติในวันที่ 18 มิถุนายน 2540 ‘ให้กรมเจ้าท่า ในฐานะเจ้าของโครงการและหน่วยงานดูแลในพื้นที่ ควบคุมการดำเนินการให้เป็นไปตามมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมและมาตรการติดตามตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามเงื่อนไขที่กำหนดเพิ่มเติม เพื่อให้การดำเนินงาน ก่อให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด..และให้กรมเจ้าท่าและจังหวัดปัตตานี ควบคุมดูแลให้ดำเนินโครงการไปตามเงื่อนไขอย่างเคร่งครัด’ เท่านั้น ท่าทีของหน่วยงานรัฐที่ปฏิเสธที่จะรับฟังความเห็นของชาวบ้าน นโยบายที่มุ่งให้ประโยชน์แก่ภาคธุรกิจประมงและการใช้อำนาจสั่งการให้ผู้นำชุมชนควบคุมดูแลการเคลื่อนไหวในพื้นที่ ทำให้แกนนำชาวบ้านดาโต๊ะและชุมชนอื่นๆ ในอ่าวปัตตานีซึ่งได้รับผลกระทบจากโครงการนี้โดยตรง ต้องยุติบทบาทลง กิจกรรมสุดท้ายที่ศูนย์ประสานงาน กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ดำเนินการในเรื่องนี้ คือการออกหนังสือในนามกลุ่มประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีลงวันที่ 9 กรกฎาคม 2540 ถึงนายกรัฐมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัด สำนักงานสิ่งแวดล้อมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 8 แห่ง แจ้งถึงภาพข่าวใน หนังสือพิมพ์ข่าวสด วันที่ 24 มิถุนายน 2540 ที่ระบุเรื่อง ‘ผู้รับเหมาขุดลอกร่องน้ำ ปล่อยน้ำที่สูบจากปากอ่าว(ซึ่งมีสารพิษเป็นจำนวนมาก)ลงไปในอ่าว แทนที่จะปล่อยลงไปในบ่อกักน้ำก่อน’

ความไม่ใส่ใจครั้งแล้วครั้งเล่าของเจ้าหน้าที่และข้าราชการในทุกระดับ ความพยายามเบี่ยงเบนและอาการเจียบเฉยของหน่วยงานในพื้นที่ต่อปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในรูปแบบต่างๆ เช่น การเบี่ยงเบนปัดความรับผิดชอบ การเจียบเฉย การข่มขู่ การไม่เอาจริงเอาจังหรือทำไปแค้นๆ และการไม่มีการดำเนินการและติดตามประเมินผลปัญหาต่างๆ ส่งผลกระทบต่อขวัญกำลังใจและการเคลื่อนไหวของชาวบ้านดาโต๊ะและการดำเนินงานของโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำไม่ใช่น้อย แกนนำชาวบ้านหลายคนรู้สึกเบื่อหน่ายและอ่อนล้าไป ทั้งๆที่ปัญหาและความขัดแย้งยังคงมีอยู่

ที่ต้องพิจารณาด้วยในที่นี้ก็คือ ความแตกต่างในแนวทางการทำงานระหว่าง *โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ* ที่เน้นหนักกิจกรรมการแก้ปัญหาต่างๆในชุมชนอ่าวปัตตานีและ *มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืช* ที่เน้นการเคลื่อนไหวต่อต้านอวนรุนในชุมชนประมงชายฝั่งทะเลเปิด ความแตกต่างนี้ได้พัฒนาไปสู่ความขัดแย้งในการทำงาน การแย่งชิงการนำและการสร้างเครือข่ายกิจกรรมที่แตกต่างกัน โดยที่ *โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ* ทำงานร่วมกับ *เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี* ขณะที่ *มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืช* ทำงานร่วมกับ *ชมรมประมงพื้นบ้านปัตตานี* ซึ่งมีแกนนำชาวบ้านต้นหยงเปาว์เป็นตัวหลัก พร้อมทั้งประสานงานร่วมกิจกรรมกับ *สมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้* อย่างใกล้ชิด ความแตกต่างและความขัดแย้งนี้ ที่ส่งผลกระทบต่อกิจกรรมและเคลื่อนไหวของชาวประมงในกระบวนการแก้ปัญหาอย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การบั่นทอนศักยภาพในการทำงานร่วมกันและการสร้างความบาดหมางระหว่างคนทำงาน ทั้งหมุ่ักพัฒนาและแกนนำชาวบ้านในชุมชนประมงแถบชายฝั่งจังหวัดปัตตานี การกำหนดและการให้ความสำคัญเป้าหมายของขบวนการต่อสู้ของชาวประมงในภาพรวมจนเกินไป โดยไม่คำนึงถึงปัญหาและลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ ตลอดจนการขาดการประสานงานสร้างเครือข่ายในวงกว้างและการสร้างเป้าหมายการเคลื่อนไหวที่ครอบคลุมปัญหาและความหลากหลายของชุมชนประมงที่มีลักษณะแตกต่างและหลากหลายค่อนข้างมาก

องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทและความสำคัญในการผลักดันให้ชุมชนประมงมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอย่างไม่น่าสงสัย แต่ถ้าปัญหาความขัดแย้งระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในชุมชนประมง (ดังที่ปรากฏทั้งในในจังหวัดปัตตานีและในที่อื่นๆ) สามารถจะส่งผลกระทบต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ทั้งในระยะสั้นและในระยะยาว แล้วละก็ การปรับเปลี่ยนท่าที เป้าหมายและวิธีการทำงานและการลดทอนปัญหาในการทำงานระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนในชุมชนประมงทั้งหลายแหล่ สมควรจะต้องได้รับการพิจารณาอย่างจริงจังมากขึ้น

พัฒนาการ รูปแบบและกระบวนการทำงานขององค์กรชุมชน

ในช่วงหลังปี 2540 โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ ได้หันไปให้ความสำคัญกับกิจกรรมภายในชุมชนที่เน้นเสริมกำลังใจ ความมั่นใจแกนนำ การประสานงานกิจกรรมอื่นๆของชุมชนและการสร้างเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานีมากขึ้น กิจกรรมที่โครงการดำเนินงานค่อนข้างหลากหลายและเกี่ยวพันกับปัญหาของชุมชนหลายด้าน อาทิเช่น การจัดตั้ง *กลุ่มปฏิบัติการชุมชน* เพื่อรวมเอาแกนนำเดิมและผู้นำชุมชนไว้ การปรึกษาและประสานงานกับผู้นำฝ่ายศาสนา การเข้าร่วมจัดงานหาทุนต่อเติมโรงเรียนสอนศาสนาตาดีกา ส่งแกนนำเข้าอบรมเรื่องปาชาเยเลน จัดทำโครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลาตุ๊กเพื่อเป็นทุนสำหรับโรงเรียนตาดีกา ส่งตัวแทนชาวบ้านเข้าร่วมอบรมการบริหารสวนตำบล จัดโครงการให้ความรู้ในการขอทุนจากโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคม การอบรมเสริมความรู้สิ่งแวดล้อมให้กับนักเรียนตาดีกา จัดประชุมเยาวชนเพื่อสร้างเครือข่าย การประสานงานร่วม

กับแกนนำในการขอพันธุ์สัตว์น้ำและร่วมจัดกิจกรรมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำและการจัดประชุมวิเคราะห์ปัญหา สรุปบทเรียนและวางแผนสำหรับอนาคตของชุมชน เป็นต้น

การอภิปรายในหัวข้อก่อนๆ ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนบ้านดาโตะกำลังเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ไม่ต่างไปจากชุมชนประมงอื่นๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ การพึ่งพาตลาด การยอมรับแบบแผนการดำเนินชีวิตสมัยใหม่และเครือข่ายผลประโยชน์และอำนาจที่ขยายแทรกซึมเข้าไปในชุมชน บ้านดาโตะไม่ได้เป็นหมู่บ้านมุสลิมที่มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียว หรือเป็นชุมชนที่อาศัยพึ่งพิงธรรมชาติอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยและแบ่งปันช่วยเหลือกันอย่างที่หลายๆ คนคาดหวัง หากแต่เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายด้านอาชีพและความแตกต่างด้านความเป็นอยู่อย่างเห็นได้ชัด ขณะที่ชาวบ้านต่างก็ต้องทำงานขนขวายหารายได้ ทั้งจากการทำประมงและงานอื่นๆ กันตัวเป็นเกลียว แต่กระนั้น การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น และปัญหาที่ต้องดิ้นรนเพื่อปากท้องแม้จะทำให้การทำงานเป็นกลุ่มและองค์กรของชาวบ้านทำได้ยากขึ้น แต่ก็ยังไม่ได้ทำลายรากฐานความรู้สึกและความเข้าใจร่วมกันในการแก้ปัญหาทรัพยากรที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่

การอภิปรายถึงรูปแบบและวิธีการจัดการ กิจกรรม การเคลื่อนไหวและการดำเนินงานต่างๆ ของชาวบ้านข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า แม้ชาวบ้านดาโตะและชุมชนอื่นๆ จะตกอยู่ภายใต้แรงกดดันและอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ แบบแผนการบริโภคสมัยใหม่และการแข่งขันและแก่งแย่งทรัพยากรสัตว์น้ำที่เข้มข้นมากขึ้น ขณะที่ชุมชนก็มีความหลากหลายด้านอาชีพ กลุ่มคนและผลประโยชน์เพิ่มขึ้นก็ตาม แต่ชาวบ้านและชุมชนก็ยังคงมีพลัง ศักยภาพและความมั่นใจที่จะเรียนรู้ปรับเปลี่ยนและรับผิดชอบภาระงานอันนี้อยู่ไม่ใช่น้อย กิจกรรมและประสบการณ์ของ

โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ ที่ทำงานในบ้านดาโตะและชุมชนใน เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ชี้ให้เห็นว่า รูปแบบการทำงานด้านทรัพยากรของชาวบ้านต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน แม้ว่าสภาพปัญหาความขัดแย้ง ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและประสบการณ์การต่อสู้ที่ผ่านมาของชาวบ้านจะเอื้อต่อการเผยแพร่ความคิดในการจัดการและควบคุมดูแลทรัพยากรและสภาพแวดล้อมโดยชุมชน แต่ความเข้มแข็งของกลุ่มและองค์กรชาวบ้านและการขยายฐานสนับสนุนในชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญ สิ่งเหล่านี้จะได้มาด้วยการเสริมสร้างศักยภาพในการคิดและการทำงานของชาวบ้าน ในการจัดการและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยผ่านกระบวนการพูดคุย ถกเถียง วิเคราะห์สาเหตุและค้นหาแนวทางแก้ปัญหา ตัดสินใจเลือก ตลอดจนการทบทวนสรุปบทเรียนทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวอย่างสม่ำเสมอ

ประสบการณ์ของบ้านดาโตะแสดงให้เห็นเช่นกันว่า แม้ว่าความเข้มแข็ง ความมั่นใจและศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านจะมีเพิ่มมากขึ้น แต่กระบวนการเสริมสร้างกลุ่มและองค์กรชุมชนเป็นงานที่ยุ่งยากและต้องอาศัยเวลา อย่างไรก็ดีตาม กิจกรรมและการทำงานของโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำที่ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องกว่า 10 ปี ได้สร้างเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อให้ชุมชนมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรมากยิ่งขึ้น

ประการแรก แกนนำและชาวบ้านส่วนมากมีความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมชายฝั่ง ระบบนิเวศป่าชายเลน ทรัพยากรสัตว์น้ำ นโยบายประเทศ การพัฒนาเศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่มากขึ้น ขณะเดียวกันก็มองเห็นและเข้าใจความสำคัญและความจำเป็นของการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนมากขึ้นเช่นกัน ประการที่สอง ชาวบ้านที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมและการดำเนินงานของโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้ประสบการณ์และเห็นประโยชน์ในการทำงานเป็นกลุ่มและเป็นองค์กร การประสานงาน การสร้างเครือข่าย การร้องเรียนและการริเริ่มกิจกรรม หรือโครงการต่างๆ ด้วยตัวเอง เจื่อนไขเหล่านี้เป็นปัจจัยและแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้แกนนำและกลุ่มชาวบ้านดาโต๊ะ ทำงานมาได้อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำจะยุติกิจกรรมในพื้นที่ไปแล้วในปี 2542 และยังคงบทบาทในฐานะพี่เลี้ยงและการช่วยประสานงาน ถ้ามีการร้องขอจากชาวบ้านไว้เท่านั้น

ปัจจุบันการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนจะเป็นภาระหน้าที่ของกลุ่มคนที่ชาวบ้านเรียกว่า *กลุ่มหัวสิบสอง* กลุ่มแกนนำนี้ประกอบด้วยกรรมการมัสยิด กรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยต่างๆ รวมทั้งหมด 12 คน ผู้นำและแกนนำเหล่านี้จึงถือได้ว่า ได้รับการเลือกโดยชาวบ้านทั้งทางตรงและทางอ้อม กลุ่มหัวสิบสอง ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 30-40 ปีและล้วนแต่เคยมีประสบการณ์และการทำงานเคลื่อนไหวและร่วมกิจกรรมกับโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำและการจัดการปัญหาความขัดแย้งทรัพยากร ทั้งทางตรงและทางอ้อม มาแล้วทั้งสิ้น บางคนเคยทำงานในกลุ่มมานานกว่า 10 ปี อย่างไรก็ตาม กิจกรรมและหน้าที่ของกลุ่มหัวสิบสอง ไม่ได้จำกัดเฉพาะแต่ในเรื่องปัญหาทรัพยากร หรือสิ่งแวดล้อมเท่านั้น การดูแลและจัดการปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทั่วไป ก็เป็นภาระงานของกลุ่มด้วย กิจกรรมต่างๆ ที่กลุ่มช่วยกันรับผิดชอบ ได้แก่ การจัดตั้งและบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำในหมู่บ้าน การดูแลจัดหาครูและค่าจ้างครูโรงเรียนตาดีกา การดูแลและบริหารจัดการโครงการภาครัฐ เช่น โครงการกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน กองทุนประมงทะเลพื้นบ้าน รวมทั้งกิจกรรมทางศาสนา เช่น การจัดหาโต๊ะครูมาสอนศาสนาชาวบ้านและเยาวชน การดูแลปัญหายาเสพติดและความเป็นอยู่ทั่วไป เป็นต้น

ประสบการณ์และการทำงานกิจกรรมต่างๆ ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ทำให้รูปแบบการทำงานของของกลุ่มหัวสิบสอง มีการปรับเปลี่ยนไปและมีการทำงานเป็นระบบมากขึ้น แกนนำคนหนึ่งให้ความเห็นว่า ‘การทำงานของกลุ่มเปลี่ยนไป การทำงานมีความชัดเจนและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ก่อนหน้านั้นกรรมการจะต่างคนต่างอยู่ บางคนก็ไม่ค่อยถูกกัน อายุกรรมการโดยเฉลี่ย 60 ปีขึ้นไป แต่ช่วง 8 ปีมานี้กลุ่มทำงานทำงานร่วมมือกันและสามัคคีกันดี มีการประชุมทุกเดือน การที่มีคนนอก เช่น นักวิชาการ นักพัฒนา ได้เข้ามาแนะนำและร่วมมือกันแก้ปัญหาและการมีแหล่งทุนต่างๆ เข้ามา ทำให้การจัดการดีขึ้นมาก ทำให้กลุ่มมีเงินกองกลางเก็บไว้ทำกิจกรรมและพัฒนาหมู่บ้านได้’ แต่รูปแบบการทำงานของหัวสิบสอง ไม่ได้จำกัดเฉพาะการประชุมกันในกลุ่มเท่านั้น กรรมการกลุ่มอีกคนที่มีประสบการณ์เคลื่อนไหวมานาน พูดถึงรูปแบบการทำงานกลุ่มว่า ‘หัวสิบสอง เป็นตัวจักรสำคัญในดาโต๊ะ เพราะ

เป็นผู้ประสานงานต่างๆ เพื่อให้เป็นระบบ ตั้งแต่การพูดคุยกระตุ้นความคิดชาวบ้าน ในทุกสถานการณ์ ไม่ว่าจะเป็นที่ศาลา ร้านน้ำชา ร้านกาแฟ ในมัสยิด ไปจนถึงการให้ข้อเสนอแนะ บริกษารหรือและร่วมมือกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการมัสยิด การทำงานจะมีการแบ่งหน้าที่กันไปเพื่อประสานงานกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน ในหมู่บ้านใกล้เคียง เอ็นจีโอและหน่วยราชการ’

แกนนำบางคน que เข้ามาทำงานร่วมกับกลุ่มหัวสิบสองใหม่ๆ ก็ดูจะมีความเห็นไม่ต่างกันนัก ‘รู้สึกว่าการได้เข้าร่วมกลุ่มทำงานกับหัวสิบสอง มีความชัดเจนและคล่องตัวมาก มีการประชุมบ่อยครั้ง มีการจัดสรรแบ่งหน้าที่ชัดเจน การทำงานทุกครั้งก็ต้องมีปัญหาอยู่บ้างเป็นธรรมดา การประชุมบ่อยๆ ช่วยลดปัญหาได้เยอะ กิจกรรมแต่ละอย่างจะมีการประชาสัมพันธ์ ทั้งที่มัสยิด ศาลาและร้านกาแฟ ความคิดเห็น ข้อเสนอแนะและปัญหาต่างๆ ส่วนใหญ่จะรับฟังมาจากที่ชาวบ้านพูดกันตามศาลาและร้านกาแฟ เมื่อได้ข้อมูล หรือประเด็นที่น่าสนใจ ก็จะเสนอขึ้นมา หรือประสานงานกับฝ่ายปกครอง คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในการประชุมคราวต่อไป ที่ดาโต๊ะแหล่งที่ให้ข้อมูลมากที่สุด คือ ศาลาและร้านกาแฟ เพราะคนที่ดาโต๊ะใช้เวลาว่างส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะกลางวัน หรือกลางคืน มารวมกลุ่มคุยกันที่ศาลาและร้านกาแฟ’

อย่างไรก็ตาม การทำงานของกลุ่มหัวสิบสอง ก็ใช้ว่าจะไม่มีปัญหาเอาเสียเลย ความขัดแย้งในวิธีการและกระบวนการทำงานในระหว่างบุคคลยังมีอยู่ อีกทั้งการเลือกตั้งในระดับต่างๆ ในแต่ละครั้ง ก็มักจะทำให้สมาชิกกลุ่มบางคนทำหน้าที่เป็นหัวคะแนนให้นักการเมืองต่างค่ายกันหมางใจกันไปบ้างเป็นครั้งคราว แต่การทำงานเป็นกลุ่มและการบริกษารหรือกันอย่างสม่ำเสมอ และการยอมรับการปรับเปลี่ยน ได้ช่วยลดทอนและแก้ไขปัญหามาไม่ให้ลุกลามจนถึงกับแตกแยกกันไปได้ การสอบถามและการสนทนากลุ่มกับกลุ่มต่างๆ ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มหัวสิบสองได้รับการยอมรับจากชาวบ้านค่อนข้างมาก ส่วนหนึ่งเกิดจากกิจกรรมที่กลุ่มทำ ไม่ได้จำกัดเฉพาะเรื่องการแก้ปัญหาทรัพยากร หรือสิ่งแวดล้อม หากแต่เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ในหมู่บ้านโดยตรงด้วย เช่น เรื่องน้ำประปา โรงเรียนสอนศาสนา เป็นต้น อีกส่วน เป็นเรื่องของความตั้งใจในการทำงานให้กับชุมชน แม้ว่ากลุ่มจะไม่สามารถแก้ปัญหาเดือดร้อนให้กับชาวบ้านได้ทุกเรื่องก็ตาม

ส่วนความสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาที่เข้ามาทำงานในพื้นที่นั้น แม้ว่าโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำจะยุติการดำเนินงานในหมู่บ้านไปแล้วในปี 2542 แต่กลุ่มหัวสิบสอง ก็ยังมีการติดต่อขอคำแนะนำและการประสานงานกับเจ้าหน้าที่โครงการและนักวิชาการที่เคยทำงานร่วมกันอยู่ตลอด ขณะเดียวกันก็ส่งตัวแทนกลุ่มเข้าร่วมการประชุมเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานีและการประชุมวิชาการในสถาบันการศึกษาอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งเข้าร่วมกิจกรรมอื่นๆ ในระดับประเทศ เช่น การร่วมเซ็นชื่อและร่วมเดินทางไปยื่นร่าง พรบ.ป่าชุมชนฉบับของชาวบ้าน ให้กับประธานสภาผู้แทนราษฎรที่กรุงเทพฯ เป็นต้น ในปี 2542-2543 กลุ่มหัวสิบสองได้ เสนอโครงการนำร่องเลี้ยงปลาในกระชังและการปลูกป่าชายเลน เพื่อขอทุนสนับสนุนจาก โครงการลงทุนทางสังคม โดยนำเสนอรวมกับโครงการอื่นๆ ของ กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี โครงการแรกได้รับอนุมัติแล้วและกลุ่มกำลังดำเนินการอยู่ บทบาทและการเคลื่อนไหวครั้งล่าสุดของกลุ่มหัวสิบสอง ก็คือ การเป็นตัวแทนชาวบ้านดาโต๊ะและ

การร่วมมือกับกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี เข้าร่วมการประท้วงให้ยกเลิกอวนรุนที่ศาลากลางจังหวัดปัตตานี เมื่อเดือนมิถุนายน 2543 ที่ผ่านมานี้

ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานี มีความสลับซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนหลายกลุ่ม ความเสื่อมโทรมและความร่อยหรอของสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานี ไม่ได้เป็นผลพวงของการจับสัตว์น้ำของชาวประมงที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่มีขอบเขตและไม่ใช่ว่าเป็นผลพวงของพฤติกรรมที่ต่างคนต่างมุ่งแสวงหาประโยชน์สูงสุดใช้แต่เพียงถ้ำเดียว ตามที่มักจะเข้าใจกัน หากเราจำเป็นต้องพิจารณาถึง สาเหตุปัจจัยเชิงโครงสร้าง และเงื่อนไขที่ผลักดันให้ชาวบ้านใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้นด้วย อาทิ เช่น การขยายตัวของตลาดและการจับสัตว์น้ำเพื่อขาย การพัฒนาเครื่องมือและเทคโนโลยีการจับสัตว์น้ำในชุมชนประมง การขยายตัวของประมงพาณิชย์ซึ่งเพิ่มประสิทธิภาพและปริมาณการจับสัตว์น้ำมากขึ้นอย่างมหาศาล ระบบการควบคุมดูแลทรัพยากรโดยรัฐและการหย่อนยานในการบังคับใช้กฎหมาย นโยบายการพัฒนาที่เอนเอียงเข้าข้างภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ตลอดจนเครือข่ายอำนาจ อิทธิพลและผลประโยชน์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ กลุ่มนายทุนธุรกิจและกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่น เงื่อนไขและปัจจัยเชิงโครงสร้างเหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อความเข้มข้นและความไม่เท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในอ่าว ขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบ ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำและปัญหาข้อขัดแย้งและการแย่งชิงการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวระหว่างกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ต่างๆ มากยิ่งขึ้น

ปัญหาการใช้ทรัพยากรและวิธีการจัดการแก้ปัญหาของชาวบ้านดาโต๊ะต่างๆ แสดงให้เห็นถึงถึงศักยภาพและวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนในการจัดการกับปัญหาและข้อขัดแย้งได้ในระดับหนึ่ง อาทิเช่น การปกป้องอวนรุนมิให้ลุล้ำเข้ามาในอ่าวและการจัดการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือต่างๆ ในพื้นที่เดียวกันโดยอาศัยบรรทัดฐานและความเข้าใจร่วมกันของชุมชน ระบบการจัดการการใช้ประโยชน์ในการจับสัตว์น้ำในพื้นที่ร่วมกันกับชาวประมงอื่นๆ ของชาวบ้านดาโต๊ะนี้ แม้จะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งในการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี แต่ก็เป็นระบบการจัดการที่เปราะบางและมีข้อจำกัด เนื่องจากไม่ได้เป็นกฎระเบียบ หรือกติกาที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ หรือมีกฎหมายรองรับให้สำคัญอย่างเป็นทางการ ในด้านหนึ่งกติกาชุมชนเหล่านี้จึงอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถขยายกรอบบรรทัดฐานไปใช้บังคับใช้ในสถานการณ์ หรือแก้ปัญหาใหม่ๆ ที่มีอำนาจรัฐและอิทธิพลภายนอกชุมชนสนับสนุน ได้ เช่น การแย่งพื้นที่จับสัตว์น้ำของกลุ่มผู้เลี้ยงหอยแครง การปล่อยน้ำเสียจากนากัง และโรงงานอุตสาหกรรมและผลกระทบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ในอ่าว เป็นต้น ความซับซ้อนของระบบนิเวศ ความเปราะบางของระบบการจัดการของชุมชน ความเชื่อมโยงและผลกระทบของรูปแบบการใช้ทรัพยากรต่างๆ ความแตกต่างไม่เท่าเทียมกันในด้านอำนาจและผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ต่างๆ และอคติในนโยบายการพัฒนาและการใช้ทรัพยากรของรัฐ ซึ่งให้เห็นถึงปัญหาการใช้ทรัพยากรในอ่าวปัตตานี มีความยุ่งยากซับซ้อนและส่งผลกระทบต่อชีวิต

ความเป็นอยู่ของคนเป็นจำนวนมากเกินกว่าที่จะเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง
ขณะเดียวกันระบบการจัดการที่เป็นธรรมและยั่งยืนก็ดูจะเป็นไปได้ยาก ภายใต้กรอบกฎหมายและ
นโยบายที่ปฏิเสธศักยภาพ ความรู้และความสามารถของชาวประมงในการจัดการดูแลทรัพยากรที่
พวกเขามีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง

4. ปัญหาและทางเลือกในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

การวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษาที่ผ่านมา ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและปัญหาของชุมชนประมงบ้านดาโต๊ะและชุมชนประมงรอบอ่าวปัตตานี ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับกว้าง การขยายตัวของระบบการผลิตเพื่อขาย กระบวนการแปรรูปทรัพยากรเป็นสินค้าซื้อขายในตลาดและการขยายตัวของอำนาจการจัดการทรัพยากรของรัฐบนพื้นฐานของกรอบกฎหมายและนโยบายการพัฒนาประเทศ รวมทั้งปฏิกริยาของชาวบ้านและชุมชนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ขอบเขตการศึกษาครั้งนี้ แม้จะจำกัดอยู่ในชุมชนประมงแห่งหนึ่งในอ่าวปัตตานี แต่ก็ได้ให้ความสำคัญกับการพิจารณาสภาพการดำรงอยู่ พลวัตการเปลี่ยนแปลง ปัญหาและการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนประมงนั้นๆ ในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนและเป็นส่วนหนึ่ง กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นวงกว้าง กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การศึกษาครั้งนี้ ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงและปัญหาการจัดการทรัพยากรในระดับชุมชน โดยคำนึงถึงบริบทและพัฒนาการเปลี่ยนแปลงที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ ตลอดจนความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค โดยเฉพาะปัญหาผลกระทบ ปฏิกริยา การปรับเปลี่ยนและการจัดการทรัพยากรของชุมชนประมงบ้านดาโต๊ะ ภายใต้เงื่อนไขทั้งภายในและภายนอกชุมชน

4.1 นโยบายรัฐ การเปลี่ยนแปลงและปัญหา

สำหรับประเทศไทยในช่วงหลังทศวรรษ 2500 การจับสัตว์น้ำและการแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการและตลาดสัตว์น้ำที่ขยายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เนื่องจากการขยายตัวของประชากรและความเจริญทางเศรษฐกิจ ตลอดจนความต้องการอาหารผลิตในต่างประเทศและในประเทศเพิ่มขึ้นและความต้องการแสวงหาเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศ ระบบการคมนาคมขนส่งที่ดีขึ้นและการพัฒนาเทคนิคการจับสัตว์น้ำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ช่วยเสริมให้การขยายตัวผลผลิตสัตว์น้ำเป็นไปได้สะดวกขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ชาวประมง นักธุรกิจและนักลงทุนอุตสาหกรรมประมงต่างพัฒนาและปรับปรุงเทคนิควิธีการจับสัตว์น้ำ การแปรรูปและการตลาด ตลอดจนการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์และรูปแบบการบริหารจัดการองค์กรธุรกิจต่างๆ ขณะที่พ่อค้าในระดับต่างๆ ก็มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงระบบการผลิตในท้องถิ่นให้เข้ากับระบบตลาดและความต้องการภายนอก

รัฐมีบทบาทสำคัญในการให้ความสนับสนุนการพัฒนาประมงที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและอีกในหลายประเทศ แต่ต้องเข้าใจด้วยว่าส่วนมากแล้วรัฐได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการทำประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่และอุตสาหกรรมประมงมากกว่า เนื่องจากความเชื่อที่ว่า การเพิ่มผลผลิตประมงอย่างรวดเร็วจะกระทำได้ดีด้วยการพัฒนาภาคประมงให้ทันสมัยอย่างเร่งด่วน (ซึ่งหมายถึงการนำเข้า

เทคนิควิธีการผลิต การแปรรูปและการตลาดจากต่างประเทศ) แทนที่จะค่อยๆพัฒนายกระดับเทคนิค การทำประมงพื้นบ้านที่มีอยู่อย่างค่อยเป็นค่อยไป ทั้งที่นโยบายการพัฒนาประมงของรัฐจะมีอคติและ มีการลงทุนและให้สนับสนุนประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่และกลาง แต่ประมงชายฝั่งขนาดเล็กก็ไม่ได้ มลายหายสูญไปไหน ประเทศไทยยังมีครัวเรือนประมงชายฝั่งและประชากรในชุมชนประมงและอื่นๆที่ มีอาชีพการงานต้องพึ่งพาประมงอยู่ไม่ใช่น้อย ถึงแม้ว่าสัดส่วนของผลผลิตประมงขนาดเล็กจะลดน้อย ลงทุกขณะ

ในช่วงแรกของทศวรรษแห่งการพัฒนา ผู้คนทั่วไปต่างมีความคิดและเชื่อมั่นว่าวิทยาการ ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่จะเป็นแรงผลักดันที่ทรงพลังในการกระตุ้นและสนับสนุนการพัฒนาใน ประเทศต่างๆ ในแถบอัฟริกา เอเชียและลาตินอเมริกา แนวคิดนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในหมู่ นักวางแผนพัฒนาทรัพยากรประมงในประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศซึ่งวางเป้าหมายสำคัญไว้ที่ การพัฒนาการทำประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ ทศนะหรืออคติที่เน้นหนักเรื่องเทคนิค ความทันสมัย และการเพิ่มผลผลิตนี้ ตั้งอยู่บนความเชื่อมั่นที่ว่าวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ พร้อมด้วยทุนและ คำแนะนำด้านเทคนิค จะสามารถแก้ปัญหาการพัฒนาทุกอย่างได้อย่างรวดเร็ว แต่เป็นความเชื่อมั่นที่ เกินเลยและตื่นเงิน อคติดังกล่าวยังตั้งอยู่บนความเข้าใจผิดและความเชื่อผิดๆ เกี่ยวกับชาวประมงชาย ฝั่งว่า เป็นคนล้าหลัง ไร้การศึกษา ยึดติดประเพณีความเชื่อเก่าๆ และต่อต้านไม่ยอมรับสิ่งใหม่ๆ ผล ลัพท์ก็คือ การพัฒนาประมงในหลายๆประเทศจึงมุ่งเน้นการพัฒนาประมงพาณิชย์แต่เพียงอย่างเดียว ขณะที่ครัวเรือนประมงขนาดเล็กและชุมชนประมงตามแถบชายฝั่งของประเทศ ถูกเพิกเฉยและทอดทิ้ง ให้จมปลักอยู่กับความยากจนและความล้าหลังต่อไป

อคติในการพัฒนาความทันสมัยและการขยายตัวของประมงพาณิชย์

ในประเทศไทยและประเทศกำลังพัฒนาส่วนมาก การพัฒนาความทันสมัย เป็นกรอบและแนว คิดหลักๆ ของการวางแผนการพัฒนาดังแต่แรก การให้ความสำคัญกับประมงขนาดใหญ่หรือประมง พาณิชย์ จะเห็นได้จากจัดสรรงบประมาณและการลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ของภาครัฐ จำนวนเงินมหาศาล ผลลัพธ์ก็คือในช่วงเวลาเพียงไม่กี่ทศวรรษ หลายประเทศสามารถสร้าง ความทันสมัย ให้กับภาคประมงของประเทศได้อย่างรวดเร็ว การพัฒนาเปลี่ยนแปลงการทำประมงให้ทันสมัยขึ้น นี้เกิดขึ้นบนปัจจัยพื้นฐานหลายประการด้วยกัน อาทิเช่น (1) การยอมรับอุดมการณ์การวางแผนการ พัฒนาและการสร้างระบบการวางแผนและบริหารงานโดยรัฐ บนฐานความเชื่อว่าการเติบโตและการ เปลี่ยนแปลงต้องมาจากส่วนกลางหรือศูนย์กลางอำนาจ (2) การขยายอิทธิพลของอคติและอุดมการณ์ ความทันสมัย ที่ถือว่าวิถีชีวิตพื้นบ้านคือความล้าหลังและระบบเศรษฐกิจดั้งเดิมเป็นระบบที่ขาดพลัง หรือพลวัตการเปลี่ยนแปลงหรือสามารถเปลี่ยนแปลงได้ช้าเกินไป (3) การค้นพบแหล่งทรัพยากรสัตว์ น้ำเป็นจำนวนมากในบริเวณน่านน้ำชายฝั่งประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศ ขณะที่เครื่องมือการจับ ปลาที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพก็ได้รับการพัฒนาขึ้นและพร้อมที่จะถูกนำไปใช้ (เช่น เรืออวนลาก

และเรืออวนล้อมสำหรับจับปลู่งปลาขนาดใหญ่) (4) การขยายตัวของตลาดสัตว์น้ำแช่แข็งในประเทศ พัฒนาและอำนาจการซื้อและการใช้จ่ายเงินในกลุ่มผู้บริโภคฐานะปานกลางและฐานะดี (ทั้งในประเทศกำลังพัฒนาและในประเทศที่พัฒนาแล้ว) ในการซื้ออาหารทะเลจากประเทศแถบเขตร้อน โดยเฉพาะสัตว์น้ำคุณภาพสูง เช่นกุ้งชนิดต่างๆและปลาทูน่าและท้ายที่สุด 5) ปัญหาแรงกดดันเรื่องดุลการค้าหรือดุลการชำระเงินในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ อันเป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย การนำเข้าสินค้าประเภททุน ระดับกลางและเทคโนโลยีสำหรับการเร่งพัฒนาอุตสาหกรรมและการบริโภคสินค้าต่างประเทศในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและความเป็นอยู่แบบสมัยใหม่

อิทธิพลจากปัจจัยเหล่านี้ ผนวกเข้ากับการสนับสนุน (เงินทุน เทคโนโลยีและตลาด) อย่างแข็งขัน จากกลุ่มผลประโยชน์ภาคเอกชนในและต่างประเทศและจากองค์กรระหว่างประเทศ ผลักดันให้รัฐบาลประเทศกำลังพัฒนาดำเนินโครงการพัฒนาการประมงกันขนานใหญ่ การเปลี่ยนแปลงและการปรับปรุงเทคโนโลยีให้ทันสมัยเกิดขึ้นในหลายๆ ด้าน อาทิ (1) ในด้านการผลิต ได้มีการพัฒนาเครื่องยนต์กำลังสูงนำมาใช้กับเรือและการขยายขนาดความจุและกำลังบรรทุกของเรือประมง เป็นต้น (2) ในการแปรรูป ก็ได้มีการพัฒนาการใช้เทคโนโลยีแช่เย็นหรือแช่แข็ง การผลิตน้ำแข็ง ห้องแช่แข็ง-ห้องเย็นสำหรับสัตว์น้ำ รถบรรทุกห้องเย็น เป็นต้น และ (3) ในระบบการกระจายผลผลิตและการตลาด ก็ได้มีการพัฒนาและขยายเครือข่ายและเส้นทางคมนาคม การบรรจุหีบห่อ ลู่ทางการขายและระบายสินค้า เพิ่มขึ้นเช่นกัน

อคติและอุดมการณ์ของกระบวนการพัฒนาความทันสมัยส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประมงชายฝั่งอย่างเห็นได้ชัด เพราะอคติดังกล่าว ไม่เพียงแต่เป็นการมองข้ามศักยภาพ ความสามารถและความสำคัญของชาวประมงชายฝั่ง แต่ยังแสดงถึงการปฏิเสธภูมิปัญญาความรู้ ทักษะในการปรับเปลี่ยน ลักษณะช่างประดิษฐ์คิดค้นและพลวัตของชาวประมงและชุมชนประมงชายฝั่งทั้งหลายไปด้วย ผลลัพธ์ก็คือการปิดกั้นและจำกัดบทบาทในการพัฒนาของชาวประมงให้เป็นเพียงกลุ่มคนที่ไม่ได้มีส่วนร่วมรับรู้ในการกำหนดนโยบายและแผนงานที่ส่งผลกระทบต่อกรดำรงชีพของพวกเขา พร้อมๆ กันนั้น ก็ผลักดันให้ชาวประมงเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของภาคประมงที่ทันสมัยในฐานะที่อ่อนด้อยและเสียเปรียบและขาดโอกาสที่จะริเริ่ม แก้ไขและเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตัวเอง เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้การทำประมงของประเทศจะได้ผ่านระยะเวลาการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงมานานกว่าสามทศวรรษ แต่ความคิดและความเข้าใจที่ว่าชาวประมงชายฝั่ง ‘ยังใช้เครื่องมือพื้นบ้าน ขาดความทันสมัย ขาดความคิดริเริ่ม ถูกจำกัดด้วยศาสนาและประเพณี มีความคิดเพ้อฝัน ไม่รู้จักวางแผนและขาดนิสัยประหยัด’ (วรวิทย์ บารูและคณะ 2535; สมศักดิ์ จุลละสรและสมศักดิ์ ปราโมกข์ชุติมา 2537) ยังมีอิทธิพลและได้รับการยอมรับอยู่ทั้งในแวดวงนักวิชาการและเจ้าหน้าที่กรมประมง

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษารั้งนี้และงานศึกษาจากที่อื่นๆ (Fraser 1960, 1966; Firth 1968; Donalson 1980; Gillet 1985) ชี้ให้เห็นว่า ในชุมชนประมงชายฝั่งของประเทศไทยและของประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศ การพัฒนาและปรับปรุงเรือประมงพื้นบ้าน (เรือพาย เรือแจว) ให้ทันสมัย การนำเครื่องยนต์มาใช้และการพัฒนาปรับปรุงระบบหรือเครือข่ายตลาดสัตว์น้ำเกิดจากความคิดริเริ่มและความพยายามของชาวประมงเองในแต่ละพื้นที่เป็นส่วนใหญ่และการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ๆ ในหมู่ชาวประมงชายฝั่ง ก็แพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว ส่วนความช่วยเหลือจากรัฐ ถ้าจะมีก็ไม่มากนัก ส่วนใหญ่มักเป็นความช่วยเหลือที่ล่าช้า ขาดความต่อเนื่องและมักจะสายเกินการณ์อยู่เสมอ การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี การยอมรับและการปรับปรุงวิธีการจับสัตว์น้ำให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นในหมู่ชาวประมงชายฝั่ง ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะพลวัตของชุมชนประมงชายฝั่งที่ไวต่อการเหตุการณ์ โอกาสและช่องทางใหม่ๆ ทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ยังแสดงให้เห็นถึงความพร้อมและความมุ่งมั่นที่จะปรับเปลี่ยนและนำเทคนิควิธีการประมงใหม่ๆ มาประยุกต์ใช้ ตลอดจนการประกอบกิจกรรมอื่นๆ เสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้สูงขึ้นตามแต่เงื่อนไขและโอกาสจะอำนวยของชุมชนเหล่านี้ด้วย

แน่นอน ภายใต้เงื่อนไขของระบบการผลิตเชิงพาณิชย์และการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานของระบบทุนนิยม เครื่องมืออุปกรณ์ประมงและเทคนิคที่สามารถช่วยและใช้จับสัตว์น้ำในปริมาณมากๆ มีความสำคัญอย่างไม่น่าสงสัยต่อการพัฒนาประมงของประเทศ ขณะที่การทำประมงขนาดเล็กแถบชายฝั่งมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถออกไปจับสัตว์น้ำบริเวณน้ำลึกไกลๆ และไม่สามารถเก็บรักษาสัตว์น้ำปริมาณมากๆ ให้สดอยู่เสมอได้ แต่เราก็ต้องเข้าใจกันด้วยว่าประมงขนาดเล็กหรือประมงชายฝั่งมีผลร้ายด้านนิเวศน้อยกว่าประมงพาณิชย์ ทั้งนี้เนื่องจากการใช้อุปกรณ์เครื่องมือจับสัตว์น้ำของชาวประมงชายฝั่งมักจะอาศัยการ *ปล่อย รอ และดักจับ* (stationary gears) เสียเป็นส่วนใหญ่และภายใต้เงื่อนไขทุนและปัจจัยการผลิตที่จำกัด ประมงขนาดเล็กอาจจะมีประสิทธิภาพและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงกว่าประมงพาณิชย์ด้วยซ้ำ โดยเฉพาะถ้าบริหารจัดการการช่วยเหลือและสนับสนุนของรัฐที่ให้กับประมงพาณิชย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมออกไป

เราต้องไม่ลืมด้วยว่า การปฏิวัติทางทะเล กระบวนการผนึกรวมการประมงของประเทศไทยเข้าสู่ตลาดการค้าโลกและการพัฒนาเรือประมงพาณิชย์ ได้นำไปสู่การเพิ่มขึ้นของการจับสัตว์น้ำอย่างมหาศาล ในหมู่ผู้ประกอบการธุรกิจประมงซึ่งใช้เทคโนโลยีทันสมัยและทุนเข้มข้น เป้าหมายสำคัญคือกำไร การสะสมทุนและการแสวงหาประโยชน์สูงสุดและเมื่อพิจารณาถึงการขาดการควบคุมดูแลทรัพยากรทะเลอย่างจริงจังและระบบเศรษฐกิจที่ส่งเสริมการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรชนิดเมื่อใครยาวสาวได้สาวเอาแล้ว ก็เชื่อได้ว่านักธุรกิจเหล่านี้ ย่อมพยายามจะกวาดจับทรัพยากรสัตว์น้ำให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ผลรวมของปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้โดยเรือประมงพาณิชย์แต่ละลำ ย่อมหมายถึงความพยายามจับสัตว์น้ำเกินกว่าระดับผลจับที่ยั่งยืน (maximum sustainable yields) ผลลัพธ์ก็คือการจับสัตว์น้ำที่เกินขนาด ปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลงและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทะเล

ในระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ การแข่งขันกันจับสัตว์น้ำระหว่างชาวประมงพาณิชย์และชาวประมงชายฝั่งภายใต้เงื่อนไขของทรัพยากรทะเลที่มีจำกัด จึงมีลักษณะเป็นการที่ฝ่ายหนึ่งได้และอีกฝ่ายหนึ่งเสีย (zero-sum game) กล่าวคือ กลุ่มประมงพาณิชย์ซึ่งมีจำนวนน้อย แต่มีทุนและเทคโนโลยีสูงกว่าจะอยู่ในฐานะได้เปรียบและกวาดต้อนจับสัตว์น้ำได้มาก ขณะที่กลุ่มประมงชายฝั่งซึ่งเป็นประชากรประมงส่วนใหญ่และมีทุนจำกัด จะอยู่ในฐานะเสียเปรียบและจับสัตว์น้ำได้ปริมาณลดน้อยลง การแข่งขันและการแย่งชิงสัตว์น้ำทวีความเข้มข้นและรุนแรงมากขึ้น เมื่อชาวประมงทั้งสองกลุ่มต่างต้องทำประมงในแหล่งพื้นที่เดียวกันเพื่อจับสัตว์น้ำชนิดเดียวกัน โดยเฉพาะบริเวณชายฝั่งและอ่าวที่มักจะเป็นแหล่งที่อาศัยของทรัพยากรสัตว์น้ำที่สำคัญและราคาดี(กุ้ง)อยู่เป็นจำนวนมาก ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งทำให้เรือประมงพาณิชย์อวนรุนอวนลากมักจะเข้ามากวาดจับสัตว์น้ำในบริเวณนี้ โดยที่สัตว์น้ำอื่นจะถูกจับ(ติดอวน)ไปด้วย รวมทั้งสัตว์น้ำที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจแต่ยังมีขนาดเล็ก ถึงแม้ว่าปริมาณหรืออัตราการจับสัตว์น้ำต่อครั้งจะลดลงและมีการออกกฎหมายห้ามเรืออวนรุนอวนลากทำการจับสัตว์น้ำในเขตชายฝั่ง 3,000 เมตรแล้วก็ตาม แต่การละเมิดกฎหมายและการจับสัตว์น้ำเกินขนาดยังคงดำเนินต่อไป เนื่องจากการแข่งขัน ความต้องการสัตว์น้ำในตลาดโลกและความหย่อนยานในการบังคับใช้กฎหมาย การรุกร้าของเรือประมงอวนรุนอวนลากเข้ามาในเขตชายฝั่งส่งผลให้ทรัพยากรชายฝั่งทรุดโทรมและปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้และรายได้ในหมู่ชาวประมงขนาดเล็กลดลงอย่างรวดเร็วและสร้างความลำบากในการดำรงชีพในชุมชนประมงชายฝั่งเป็นอย่างมาก

ประมงชายฝั่ง ปัญหาและการปรับตัว

แม้ว่าการขยายตัวอย่างรวดเร็วของประมงพาณิชย์จะมีส่วนอย่างมากในการจับสัตว์น้ำจนร่อยหรอ แต่ภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ชาวประมงชายฝั่งขนาดเล็ก ซึ่งมีเป้าหมายและเหตุผลทางเศรษฐกิจไม่แตกต่างไปจากนักธุรกิจประมงภาคพาณิชย์นัก ก็มีความสามารถในการจับสัตว์น้ำเพิ่มขึ้นจนถึงจุดวิกฤติได้เช่นกัน เนื่องจากจำนวนชาวประมงขนาดเล็กที่มีมากและเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยีทันสมัยและมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น (กว่าเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ใช้มาแต่เดิม) มาตรฐานชีวิตและแบบแผนความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนไปและการปรับใช้เทคโนโลยีใหม่นี้ หมายถึงการซื้อหาสิ่งของบริโภคอุปโภคและปัจจัยการผลิตจากตลาดเพิ่มขึ้น ผลก็คือชาวประมงชายฝั่งมีการพึ่งพาและกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดและระบบเงินตรามากขึ้นและจำเป็นต้องหารายได้ให้คุ้มกับค่าครองชีพ เงินที่ลงทุนและต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น แรงกดดันนี้ส่งผลให้ชาวประมง ต้องขวนขวายและพยายามจับสัตว์น้ำเพิ่มเพื่อให้ได้กำไร หรือรายได้สูงสุด

ปรากฏการณ์นี้ ชี้ให้เห็นว่า ความเข้าใจที่ว่า กลุ่มประมงพาณิชย์ ขนาดใหญ่และขนาดกลาง เท่านั้นที่เป็นกลุ่มทำการประมงที่ ก้าวหน้าและทันสมัย ขณะที่ กลุ่มชาวประมงขนาดเล็ก หรือ กลุ่มประมงชายฝั่ง ยังคงใช้เครื่องมือ ดั้งเดิม แบบพื้นบ้าน และ ขาดความทันสมัย และ ทำการจับสัตว์น้ำ เพียงเพื่อยังชีพ นั้น เป็นความเข้าใจผิดและก่อให้เกิดอคติในการวางแผนพัฒนาและการแก้ไขปัญหาขึ้นได้ เพราะดังที่การศึกษาครั้งนี้ ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ชาวประมงเป็นกลุ่มคนที่สนใจ ขวนขวาย ปรับปรุงและพัฒนาเครื่องมือประมงที่ใช้กันอยู่มาโดยตลอด นวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้นในหมู่ชาวประมงในแต่ละที่แต่ละแห่ง มีพลวัตและพัฒนาการเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ เป็นแม้แต่ในกลุ่มชาวประมงชายฝั่งด้วยกันเอง เมื่อเปรียบเทียบและพิจารณากันถึงฐานะความเป็นอยู่ การครอบครองปัจจัยการผลิต ศักยภาพในการจับสัตว์น้ำในกลุ่มชาวประมงชายฝั่งด้วยกันเองแล้ว กลุ่มคนที่ไม่มืเรือ กลุ่มคนที่ใช้เรือพายและกลุ่มคนที่ใช้เรือติดเครื่องยนต์ ต่างได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ประสบปัญหาและมีโอกาสและทางเลือก แตกต่างกันไปอย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของเครื่องมือประมงชายฝั่งส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นแบบประจำที่และอาศัย การ ปล่อย รอและดักจับ เป็นหลัก การใช้เครื่องมือแบบนี้ จึงไม่ได้ทำให้เกิดผลกระทบและปัญหาการจับสัตว์น้ำจนเกินขนาดรุนแรงรุนแรงเท่าไรนัก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับเครื่องมือการจับปลา สัตว์น้ำของกลุ่มประมงพาณิชย์ นอกจากนี้ แม้ว่าการควบคุมจำนวนและการขยายตัวของชาวประมง รวมทั้งการจำกัดปริมาณการจับสัตว์น้ำจะเป็นไปได้ยาก เนื่องจากทรัพยากรและการใช้ประโยชน์สัตว์น้ำในทะเลมีลักษณะค่อนข้าง เปิด (open access resource) และระบบเฝ้าแก่ หรือการกักเงินในชุมชนประมง ก็ทำให้การลงทุนทำประมงของชาวบ้านทำได้ง่ายขึ้น แต่ระบบการใช้ทรัพยากร เปิด ที่ใครจะเข้ามาใช้ประโยชน์ก็ได้และไม่มีข้อจำกัดเรื่องเงินทุนมากนักเอง ที่ทำหน้าที่กระจายประโยชน์และเปิดโอกาสและช่องทางในการทำมาหากิน (social safety valve and welfare benefits) ที่สำคัญสำหรับชาวบ้านยากจนและไร้ช่องทางประกอบอาชีพด้านอื่น โดยเฉพาะในชุมชน หรือพื้นที่ที่โอกาสและตลาดแรงงานมีการขยายตัวอย่างจำกัด แม้ว่าภาคประมงจะไม่สามารถดูดซับแรงงานจากชนบทและภาคเกษตรได้หมดก็ตาม แต่เราควรจะเข้าใจด้วยว่า ปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงจำนวนชาวประมงที่เพิ่มมากขึ้น ในสถานการณ์ที่ทรัพยากรสัตว์น้ำตกอยู่ภาวะเสื่อมโทรมและร่อยหรอลงไป เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจและสังคมในวงกว้างมากกว่า นั้นหมายถึงว่า การแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำทะเลโดยชุมชน ไม่สามารถกระทำได้ โดยไม่คำนึงถึงกระบวนการ รูปแบบ และทิศทางการพัฒนาของสังคมส่วนรวมด้วย

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งและความร่อยหรอของสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีและในพื้นที่ชายฝั่งอื่นๆ จึงไม่ได้เป็นผลพวงของการจับสัตว์น้ำของชาวประมงที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่มีขอบเขตและไม่ใช้เป็นผลพวงของพฤติกรรมที่ต่างคนต่างมุ่งแสวงหาประโยชน์สูงสุดใช้แต่เพียงถ้อยเดียว ตามที่มักจะ

เข้าใจกัน หากเราจำเป็นต้องพิจารณาถึงสาเหตุปัจจัยเชิงโครงสร้าง ที่นำไปสู่การตักตวงและการใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้นของชาวบ้านแต่ละคนด้วย พุทธอีกอย่างก็คือการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการพึ่งพาทรัพยากรของชุมชนประมงจนนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขสำคัญหลายประการ อาทิ การขยายตัวระบบการผลิตเพื่อขาย การเปลี่ยนแปลงความคิดและธรรมเนียมการจับสัตว์น้ำของชุมชนประมง การขยายอำนาจการควบคุมการจัดการทรัพยากรโดยรัฐที่เป็นตติยภูมิชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรร่วมกันออกไป นโยบายการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานการเร่งกอบโกยและการใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่ ตลอดจนการส่งเสริมและการขยายตัวของประมงพาณิชย์ซึ่งเพิ่มประสิทธิภาพและปริมาณการจับสัตว์น้ำมากขึ้นอย่างมหาศาล การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งทั้งภายนอกและภายในชุมชนประมงชายฝั่งขึ้น

ปัญหานอกเกิดขึ้นเมื่อกลุ่มชาวประมงขนาดเล็กมีปัญหาขัดแย้งกับกลุ่มประมงพาณิชย์ โดยเฉพาะเมื่อรัฐดำเนินนโยบายมุ่งประโยชน์ระยะสั้นด้วยการสนับสนุนการส่งออกสัตว์น้ำเพิ่มขึ้นเพื่อได้มาซึ่งเงินตราต่างประเทศให้มากที่สุด นโยบายเช่นนี้มีผลส่งเสริมให้กลุ่มทุนและนักธุรกิจประมงพาณิชย์ทำการกวาดจับและกอบโกยสัตว์น้ำเพื่อขายเอากำไร ทั้งบริเวณนอกและในเขตชายฝั่งซึ่งเป็นสถานที่สัตว์น้ำที่มีราคามักจะใช้เป็นที่แพร่พันธุ์และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำวัยอ่อน โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบและผลเสียที่เกิดขึ้นกับชาวประมงและชุมชนประมงชายฝั่งในหลายๆพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการจับสัตว์น้ำจนเกิดขนาดในบริเวณชายฝั่ง (ซึ่งเป็นพื้นที่หรือแหล่งจับสัตว์น้ำที่ชาวบ้านตามชุมชนประมงชายฝั่งมีธรรมเนียมการพึ่งพาอาศัยในการดำรงชีพมานาน) การแย่งชิงและกวาดจับทรัพยากรสัตว์น้ำที่ร่อยหรอลงไปทุกขณะด้วยเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพมากกว่า (เช่น อวนรุน อวนลากและอวนล้อมชนิดต่างๆ) และการทำลายและสร้างความเสียหายให้กับอุปกรณ์เครื่องมือที่ชาวประมงใช้หากินตามชายฝั่ง (เช่น อวนปู ไซหมึก ลอบ) ผลลัพธ์ของปัญหาเหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านประมงรุนแรง มากกว่ากลุ่มชาวประมงพาณิชย์ เพราะแม้สัตว์น้ำจะร่อยหรอและเครื่องมือเสียหายหรือสูญหาย แต่ชาวบ้าน มักจะไม่สามารถเลิกและเปลี่ยนพื้นที่จับสัตว์น้ำได้ง่ายๆ เพราะแหล่งสัตว์น้ำและทุนมีจำกัด ส่วนชาวประมงกลุ่มหลังสามารถแสวงหาแหล่งจับสัตว์น้ำใหม่ๆ ที่อื่นๆ หรือที่อยู่ห่างไกลได้ง่าย หรือไม่ก็ยังสามารถปรับเปลี่ยนธุรกิจและย้ายการลงทุนไปในกิจการอื่นๆ ได้ไม่ยากนัก

นอกจากนี้ นโยบายการพัฒนาและการส่งเสริมการขยายตัวเศรษฐกิจโดยเน้นการส่งออกทำให้รัฐลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการประมงเพิ่มขึ้น การหักร้างและถากถางพื้นที่ชุ่มน้ำเพื่อจัดตั้งเขตอุตสาหกรรม สถานที่ราชการและธุรกิจเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำใกล้พื้นที่แหล่งจับสัตว์น้ำ ทำลายพื้นที่วางไข่และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำวัยอ่อนและแหล่งหรือช่องทางทำมาหากินของชาวประมง ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทะเลการยังทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจอื่นๆ อาทิ มลภาวะของน้ำเนื่องจากการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและยาปราบวัชพืชกันเกินขนาด ตลอดจนการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมและการเพาะเลี้ยงกุ้ง ในพื้นที่ชายฝั่งที่เป็นอ่าวเช่น อ่าวปัตตานี นอก

เนื่องจากปัญหาน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม สารเคมีและการเปลี่ยนแปลงปริมาณและคุณภาพน้ำ จืดที่ไหลลงอ่าวเนื่องจากการกักเก็บน้ำและการใช้น้ำในการเกษตรบริเวณต้นน้ำ ตลอดจนผลกระทบ จากการขุดลอกร่องน้ำและการพัฒนาท่าเรือเพื่อขยายการให้บริการเรือประมงพาณิชย์แล้ว การขยาย ตัวของการทำประมงเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในแถบบริเวณชายฝั่งและในชุมชนรอบอ่าว ล้วนแล้วแต่ส่งผลให้ สถานการณ์และการแย่งชิงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวทวีความซับซ้อนและความรุนแรง มากยิ่งขึ้นปัญหา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องผลกระทบจากน้ำเสีย การทำลายพื้นที่ป่าชายเลนและผลกระทบ ด้านนิเวศอื่นๆ ตลอดจนปัญหาขัดแย้งการใช้ทรัพยากรและปัญหาสิทธิการใช้และครอบครองแหล่งการ ทำประมงชายฝั่ง

การขยายอิทธิพลของตลาดและการผลิตเชิงพาณิชย์ยังมีส่วนเสริมให้เกิดความหลากหลายใน ด้านอาชีพและฐานะความแตกต่างระหว่างกลุ่มคนต่างๆ หรือความไม่เท่าเทียมกันในชุมชนประมงเพิ่ม มากขึ้นด้วย เนื่องจากโอกาสและช่องทางเข้าสู่วงจรตลาดที่มีแตกต่างกัน ไปในแต่ละคนและแต่ละ กลุ่ม

ประการแรก ชาวประมงที่อยู่ในพื้นที่ที่โอกาสและศักยภาพทางเศรษฐกิจต่ำ (เช่น แหล่งจับ สัตว์น้ำไม่อุดมสมบูรณ์ ไม่มีสัตว์น้ำที่มีราคา) อาจจะไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงและการ ขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์มากนัก ขณะที่ในชุมชนที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง เช่น บ้านดา ไต๊ะและชุมชนประมงอื่นๆรอบอ่าวปัตตานี การเข้าร่วมในกระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์และความเชื่อม โยงกับตลาดจะเกิดขึ้นเร็วและได้รับผลกระทบกว้างขวางและรุนแรงกว่า การขยายตัวของไฟฟ้า ถนน หนทางและการคมนาคมติดต่อกับเมืองและศูนย์กลางธุรกิจที่สะดวกสบายมากขึ้น ทำให้บ้านดา ไต๊ะและชุมชนรอบอ่าวอื่นๆ มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอาชีพและกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้เร็วและ หลากหลายกว่า

ประการที่สอง ในชุมชนประมง บทบาทและความสำคัญของแม่ค้า(ปลา)รายย่อยลดน้อยน้อย และหายไปอย่างเห็นได้ชัด กลุ่มคนที่เข้ามาทำหน้าที่แทนก็คือพ่อค้าหรือแม่ค้าคนกลางหรือระบบเจ้า แก่เข้ามา เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มักจะมีเส้นสายและเข้าถึงแหล่งทุนหรือเงินกู้ยืมง่ายกว่าหรือไม่ก็เพราะมี ทุนจากการรายได้และกำไรจากอาชีพและธุรกิจอื่นๆ

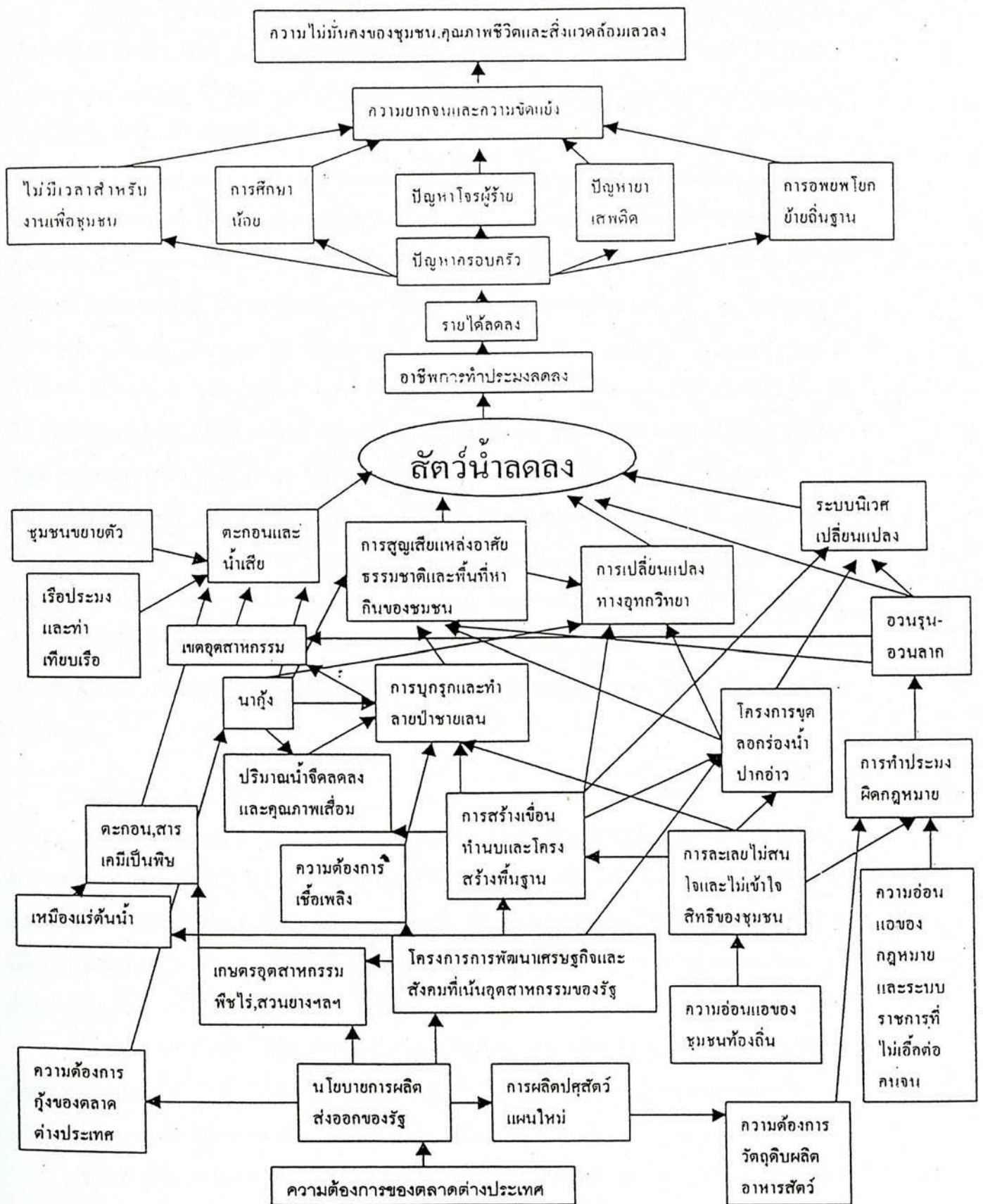
ประการที่สาม ในกรณีของการจับสัตว์น้ำซึ่งมีความผันผวนและไม่แน่นอนอยู่สูง นอกจากเรื่อง โชค จังหวะและโอกาสจะมีความสำคัญไม่น้อยแล้ว ความแตกต่างระหว่างชาวประมง ส่วนหนึ่ง เกิด จากชาวประมงบางคนหรือบางกลุ่มมีช่องทางเข้าถึงแหล่งทุน สินเชื่อ ความช่วยเหลือ(ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าแกละและนักพัฒนา)และการได้มาซึ่งเครื่องมืออุปกรณ์ใหม่ๆและทันสมัยมาก กว่าคนอื่น ขณะที่อีกส่วนหนึ่ง เกิดจากทักษะ ความชำนาญและความสามารถส่วนตัว(ในการจับสัตว์ น้ำ)ที่มีไม่เท่ากัน ปัจจัยเหล่านี้ช่วยอธิบายฐานะความแตกต่างในหมู่ชาวประมงชายฝั่งด้วยกัน โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่มีเรือ กลุ่มที่ใช้เรือพายเรือแจวและกลุ่มที่ใช้เรือติดเครื่องยนต์ ความแตกต่างนี้ส่งผล

กระทบต่อรายได้ ความเสี่ยงและหนี้สินของชาวประมงแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไปด้วย ซึ่งจะเห็นได้แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างกลุ่มประมงชายฝั่งในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาตั้งแต่ระดับประเทศลงมาถึงในชุมชนประมงรอบอ่าวปัตตานี โดยที่ชาวประมงสองกลุ่มแรกลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ขณะที่ชาวประมงที่ใช้เรือติดเครื่องเพิ่มจำนวนมากขึ้น

ประการที่สี่ ความหลากหลายและความแตกต่างในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อประเพณี วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลง การยอมรับและการสร้างค่านิยมใหม่ๆ ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน การแข่งขันในระบบตลาดและแรงกดดันด้านทรัพยากรทำให้ชาวประมงในชุมชนบ้านดาโต๊ะ ให้ความสำคัญกับประโยชน์เฉพาะหน้าของตนและครอบครัว ตลอดจนการยึดถือเรื่องกำไร-ขาดทุนและความอยู่รอดด้านเศรษฐกิจมากขึ้น ขณะที่ความเชื่อและธรรมเนียมการเกื้อกูล แบ่งปันและช่วยเหลือกัน ลดความสำคัญและเสื่อมหายไป การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่มีฐานะลำบากยากจนและต้องการความช่วยเหลือมากกว่าใครอื่น

ผลการศึกษาชุมชนประมงบ้านดาโต๊ะ ชี้ให้เห็นว่า ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ข้างต้น ชาวบ้านและชุมชนไม่ได้ยอมจำนนต่อแรงกดดันด้านเศรษฐกิจและวิถีชีวิตด้านทรัพยากรที่เกิดขึ้น แต่ได้พัฒนาวิธีการและแนวทางหลากหลายทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มเพื่อเผชิญหน้าและปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆ ซึ่งมีตั้งแต่ การจัดระบบกติกาดังและธรรมเนียมการจับสัตว์น้ำร่วมกันในอ่าว การยอมรับและนำเอาเทคโนโลยีการทำประมงใหม่ๆ มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการจับสัตว์น้ำ การทำงานหนักการหาอาชีพเสริมทำมากขึ้น การพึ่งพาค้าหรือถั่วแก๊ในยามขาดแคลน การทำงานหลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะงานรับจ้าง ค้าขายและอุตสาหกรรมครอบครัว ทั้งในและนอกหมู่บ้าน ไปจนถึงการรวมกลุ่มเรียกร้องและต่อสู้กับกลุ่มประมงอวนรุนอวนลากเพื่อปกป้องทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง การทำงาน เรียนรู้และร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน การจัดตั้งและรวมกลุ่มเป็นองค์กรและเครือข่ายเพื่อเจรจา ร้องเรียนและต่อต้านกิจกรรมและโครงการที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าว กลยุทธ์เพื่อความอยู่รอดต่างๆ (survival strategies) และความพยายามจัดการทรัพยากรที่หลากหลายของชาวบ้านดาโต๊ะเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยประคับประคองให้ชีวิตที่ต้องพึ่งพาการจับสัตว์น้ำชายฝั่งให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ในสถานการณ์ที่จำกัดจำเขี่ยมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ช่วยอธิบายให้เราเข้าใจถึงความซับซ้อนและความยืดหยุ่นของกระบวนการล่มสลายของชุมชนประมงชายฝั่งด้วยเช่นเดียวกัน

รูปที่ 5 แสดงภาพรวมปัญหาหลักของอ่าวปัตตานี ในทัศนะชาวบ้านในชุมชนรอบอ่าวปัตตานี

ที่มา : โครงการวิจัยและศึกษาพื้นที่ชุ่มน้ำ. สรุปรบทเรียนการทำงานของชุมชน. 2542

4.2 ทางเลือกในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

ปัญหาการใช้ทรัพยากรและวิธีการจัดการแก้ปัญหาของชาวบ้านดาโต๊ะต่างๆ แสดงให้เห็นถึงถึงศักยภาพและวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนในการจัดการกับปัญหาและข้อขัดแย้งได้ในระดับหนึ่ง อาทิ เช่น การปกป้องอวนรุนมิให้ลูกกล้าเข้ามาในอ่าวและการจัดการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือต่างๆ ในพื้นที่เดียวกันโดยอาศัยบรรทัดฐานและความเข้าใจร่วมกันของชุมชน ระบบการจัดการการใช้ประโยชน์ในพื้นที่จับสัตว์น้ำร่วมกันกับชาวประมงอื่นๆ ของชาวบ้านดาโต๊ะนี้ แม้จะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งในการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี แต่ก็ยังเป็นระบบการจัดการที่เปราะบางและมีข้อจำกัด เนื่องจากไม่ได้เป็นกฎระเบียบ หรือกติกาที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ หรือมีกฎหมายรองรับให้สำคัญอย่างเป็นทางการ ในด้านหนึ่งกติกาชุมชนเหล่านี้จึงอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถขยายกรอบบรรทัดฐานไปใช้บังคับใช้ในสถานการณ์ หรือแก้ปัญหาใหม่ๆ ที่มีอำนาจรัฐและอิทธิพลภายนอกชุมชนสนับสนุน ได้ เช่น การแย่งพื้นที่จับสัตว์น้ำของกลุ่มผู้เลี้ยงหอยแครง การปล่อยน้ำเสียจากนาุ้งและโรงงานอุตสาหกรรมและผลกระทบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ในอ่าว เป็นต้น ความซับซ้อนของระบบนิเวศ ความเปราะบางของระบบการจัดการของชุมชน ความเชื่อมโยงและผลกระทบของรูปแบบการใช้ทรัพยากรต่างๆ ความแตกต่างไม่เท่าเทียมกันในด้านและผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ต่างๆ และอคติในนโยบายการพัฒนาและการใช้ทรัพยากรของรัฐ ซึ่งให้เห็นถึงปัญหาการใช้ทรัพยากรในอ่าวปัตตานี มีความยุ่งยากซับซ้อนและส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนเป็นจำนวนมากเกินกว่าที่จะเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

แนวทางการแก้ปัญหา

ความยุ่งยากและความซับซ้อนของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ทำให้ต้องมีการพิจารณาแนวทางและมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรที่ชุมชนประมงบ้านดาโต๊ะกำลังประสบอยู่อย่างรอบด้านและจริงจังกว่าที่เคยเป็นมา โดยภาพรวมแล้ว มาตรการแก้ปัญหาที่ชุมชนบ้านดาโต๊ะเผชิญอยู่ร่วมกันกับชุมชนประมงชายฝั่งอื่นๆ ที่สมควรได้รับการพิจารณาเมื่ออยู่หลายประการด้วยกัน ได้แก่

ในประการแรก เห็นได้ชัดว่าการสร้างและจัดระบบและบังคับใช้กฎระเบียบในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องมีการพิจารณาประเด็นเรื่องความหละหลวม ความหย่อนยาน การไม่เคารพและการละเมิดกฎระเบียบอย่างจริงจังมากกว่านี้

ประการที่สอง ขนาดและชนิดของเครื่องมือและอุปกรณ์ประมงของชาวบ้านเป็นข้อจำกัดมิให้ชาวประมงออกไปหากินเกินกว่าเขตชายฝั่งได้ ดังนั้นสัตว์น้ำในพื้นที่และบริเวณท่ามาหากินที่ชาวบ้านอาศัยพึ่งพิงมาเป็นเวลานานจึงถูกใช้ประโยชน์และจับไปจนเกินขนาด(กำลังผลิต) ผลก็คือการเบียดเสียดแข่งขันและแย่งชิงสัตว์น้ำในพื้นที่จำกัดและปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ลดลง ถ้าทางออกของปัญหานี้

คือการขยายพื้นที่หรือเขตการทำประมงชายฝั่ง(เช่น การขยายเขตชายฝั่งจาก 3 เป็น 5-6 กิโลเมตร) ก็จำเป็นต้องมีการสำรวจและศึกษาปัญหาและความเป็นไปได้การจับสัตว์น้ำหรือการทำประมงนอกเขตชายฝั่ง ในการนี้อาจจำเป็นต้องมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงเครื่องมือและอุปกรณ์ประมงซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทุนเพิ่มและสูงขึ้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพิจารณาให้การสนับสนุนด้านเงินทุนและสินเชื่อสำหรับชาวประมงชายฝั่งด้วย

ประการที่สาม การขาดแคลนกิจกรรมและงานที่สร้างรายได้อื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชนทำให้ชาวประมงต้องพึ่งพาการทำประมงหนักมากยิ่งขึ้น การจัดหาและสร้างงานและแหล่งรายได้นอกเหนือจากการทำประมงจะช่วยลดการพึ่งพิงรายได้จากการจับสัตว์น้ำและปริมาณการจับสัตว์น้ำลงไปได้บ้างแล้ว ก็ยังอาจจะช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนประมงให้ดีขึ้นได้ด้วย การสร้างและจัดหาทางเลือก(งาน)ดังกล่าว จำเป็นต้องมีการศึกษาอย่างจริงจังและระบุถึงช่องทางทำมาหากิน อาชีพและการงานที่เหมาะสมและการจัดสรรเงินทุนสำหรับการฝึกฝนและการอบรมที่จำเป็นสำหรับกิจกรรมเหล่านั้นด้วย

อย่างไรก็ตาม มาตรการเหล่านี้ยังไม่เพียงพอสำหรับการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรในอ่าว สภาพปัญหาทรัพยากรที่เสื่อมโทรมและสัตว์น้ำร่อยหรอ ความซับซ้อนและความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ด้านพื้นที่และทรัพยากรในอ่าวปัตตานีระหว่างชาวประมงและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ รวมทั้งข้อจำกัดขององค์กรและหน่วยงานภาครัฐในการควบคุมดูแลปัญหาและข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นต้องใช้แนวทางการแก้ปัญหาและการบริหารจัดการใหม่ๆ โดยเฉพาะ การให้ความสำคัญกับบทบาท สิทธิและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น

การบริหารจัดการทรัพยากรในอ่าวโดยชุมชนจำเป็นต้องเปิดโอกาสและตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการรับผิดชอบร่วมกันในด้านการบริหารจัดการทั้งจากหน่วยงานรัฐ ชาวประมงและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ และควรจะเป็นระบบการจัดการร่วมกันที่มีพื้นฐานจากการจัดตั้งและการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนประมงชายฝั่ง โดยที่ชาวประมงและองค์กรชาวประมงมีอำนาจและสิทธิในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในการกำหนดและควบคุมดูแลแผนงานการจัดการและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในอ่าว

การนำเอาระบบการจัดการทรัพยากรร่วมกันมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและสภาพท้องถิ่นของอ่าวปัตตานีจะเป็นไปได้ ก็ต่อเมื่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่าระบบการจัดการร่วมกันหรือระบบหุ้นส่วนในการจัดการ (co-management /management partnership) เป็นหัวใจและแก่นความคิดที่สำคัญของการจัดการทรัพยากรในอ่าว ดังนั้นบทบาทและการมีส่วนร่วมของชาวประมงและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ ในทุกๆ ด้านของการวางแผนและการดำเนิน

งานระบบการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำและทรัพยากรชายฝั่งอื่นๆในอ่าว จึงเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ใช้ประโยชน์ทุกกลุ่มร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎระเบียบ

ขั้นตอนสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมก็คือการเสริมสร้างและจัดตั้งองค์กรชาวประมงที่เข้มแข็งและมีกฎหมายรองรับในระดับชุมชนขึ้น การจัดตั้งองค์กรชาวประมงหลายๆ แห่งและมีระบบการบริหารแยกจากกันอาจจะเป็นเรื่องจำเป็น ในกรณีที่วิธีและระบบการจับสัตว์น้ำทำประมง ประเภทสัตว์น้ำและแหล่งจับสัตว์น้ำที่จับมีความแตกต่างกัน

ภาวะและงานการจัดตั้งองค์กรประมงชาวบ้าน สามารถขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งมีประสบการณ์และได้รับการฝึกฝนในด้านนี้มาโดยเฉพาะ รวมทั้ง การฝึกอบรมการเป็นผู้นำสำหรับสมาชิกองค์กรชาวประมงที่ได้รับการเลือกเข้ามา นอกจากนี้ ประสบการณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชนในการจัดตั้งและส่งเสริมองค์กรชุมชนประมงหลายพื้นที่ในภาคใต้ ชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมและโครงการขององค์กรชาวบ้านที่จะส่งผลในการยกระดับและปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวประมงและชุมชนส่วนรวมจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมและสนับสนุน เพื่อให้องค์กรชาวบ้านเข้มแข็ง ต่อเนื่องและอยู่ได้ด้วยตัวเองในระยะยาว ดังนั้นกิจกรรมและเป้าหมายขององค์กรชุมชนประมงจะต้องหลากหลายและครอบคลุมงานและโครงการหลายๆด้าน อาทิเช่น การพัฒนาและการปรับปรุงกิจกรรมการแปรรูปสัตว์น้ำ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร การระดมเงินทุนและการรวมกลุ่มเพื่อลดการผูกขาดปัจจัยการผลิตที่จำเป็น

สำหรับองค์กรชาวประมง การดำเนินการระบบการจัดการประมงที่มีประสิทธิภาพจะเกิดขึ้นได้ ต่อเมื่อชาวประมงทุกคนยอมรับและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบด้วยเป้าหมายเดียวกันและเพื่อส่งเสริมและขยายการมีส่วนร่วมนี้ให้มากขึ้น ฐานะและบทบาทของชาวประมงจะต้องได้รับความสำคัญ เช่นเดียวกับระบบการจัดการทรัพยากรร่วมกันในที่อื่นๆ ชาวประมงในอ่าวปัตตานีควรจะได้รับสิทธิและโอกาสในการร่วมพิจารณาคิดและตัดสินใจกำหนดวิธีการการบริหารจัดการทรัพยากร โดยอาศัยภูมิปัญญา ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับสภาพนิเวศอ่าวปัตตานีของชาวประมงที่ได้เรียนรู้และสั่งสมมาเป็นเวลานาน ระบบการบริหารจัดการที่สร้างขึ้นจึงเป็นผลรวมของความริเริ่มร่วมกันระหว่างภาครัฐ ชาวประมงและผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ เป็นแผนงานและกฎระเบียบที่ทุกคนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ และดำเนินการ ไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดโดยรัฐบาลเหมือนที่เคยเป็นมา เมื่อทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการออกกฎระเบียบและการบังคับใช้ ระบบและกติกาการจัดการและควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำและอื่นๆ ในอ่าวมีช่องทางจะประสบความสำเร็จมากขึ้น

ผลการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า การละเลยและมองข้ามบทบาทและการมีส่วนร่วมของชาวประมงในพื้นที่รอบอ่าวคือที่มาของปัญหาข้อขัดแย้ง ข้อพิพาทและความตึงเครียดระหว่างกลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์แตกต่างกันแน่นอน การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันจะดำเนินการไปได้ จำเป็นต้องมีกรอบกฎหมายรองรับ แต่กฎหมายเพียงอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอที่จะประกันความสำเร็จและการ

บรรลุปเป้าหมายของระบบการจัดการทรัพยากรประมง ที่สำคัญก็คือชาวประมงรอบอ่าวและผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ ปัดตานีจำเป็นต้องเข้าใจและเห็นพ้องต้องกันถึงความจำเป็นของระบบการจัดการร่วมกันด้วย

ภายใต้โครงสร้างอำนาจการจัดการโดยรัฐและเงื่อนไขการเมืองที่ไม่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านและผู้ใช้ประโยชน์กลุ่มต่างๆ สามารถพูดคุยหาข้อตกลงกันได้อย่างสะดวกและสามารถวางกติกาที่ง่ายในบังคับใช้ได้แล้ว การจัดการเพื่อเอาชนะปัญหา ในสถานการณ์ที่มีกลุ่มคนและผลประโยชน์ได้เสียที่หลากหลายและแตกต่างกันมาก จึงมีความเสี่ยงและต้นทุนการจัดการสูง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างประสบการณ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของชาวบ้านดาโต๊ะ ที่นำเสนอไว้ข้างต้น ความเสี่ยงและต้นทุนที่สูง ทำให้ความพยายามของชาวบ้าน ในการที่จะเอาชนะอุปสรรคต่างๆ จนสามารถจัดตั้ง หรือจัดระบบการจัดการทรัพยากรร่วมกันด้วยตัวเองขึ้นมาได้เอง กลายเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง

ข้อเสนอแนะในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

ในกรณีของบ้านดาโต๊ะ การประชุมปรึกษาหารือกันระหว่างทีมนักวิจัย ชาวบ้าน แกนนำชาวบ้าน นักพัฒนาในพื้นที่และนักวิชาการที่ทำงานในพื้นที่ ได้ข้อสรุปถึงปัญหาสำคัญที่ชาวบ้านและชุมชนบ้านดาโต๊ะประสบอยู่ ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรสัตว์น้ำร่อยหรอ การเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำเนื่องจากน้ำทิ้งและน้ำเสียจากโรงงาน นาเกลือและปริมาณน้ำจืดที่ไหลลงอ่าว ผลกระทบจากการเพาะเลี้ยงหอยแครง และการพัฒนาท่าเรือ ตลอดจนการขาดการเอาใจใส่และการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะของพื้นที่อ่าว ความซับซ้อนและความหลากหลายของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ที่แตกต่างและมีผลประโยชน์ขัดแย้งกันเหล่านี้ ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดตั้งหน่วยงาน หรือองค์กรที่สอดคล้องกับปัญหาและความจำเป็นเฉพาะของพื้นที่อ่าวปัดตานีขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่ประสานงาน ติดตาม ควบคุมและดำเนินการแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการทำงานและการจัดการแก้ปัญหาการใช้ทรัพยากรในอ่าวเป็นอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและยั่งยืน องค์กรนี้อาจจะใช้ชื่อว่า *สภาการจัดการทรัพยากรอ่าวปัดตานี* หรือชื่ออื่นๆ แล้วแต่ความเหมาะสม

สมาชิกของ *สภาการจัดการทรัพยากรอ่าวปัดตานี* ควรจะประกอบด้วย 1) ตัวแทนจากเจ้าหน้าที่จังหวัดระดับสูง ตัวแทนจากหน่วยงานส่วนกลางที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับอ่าว 2) ตัวแทนจากผู้ใช้ประโยชน์ หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ (stakeholders) เช่น กลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมแปรรูป กลุ่มประมงพาณิชย์ กลุ่มประมงเพาะเลี้ยงและ 3) กลุ่มชาวประมงรอบอ่าวปัดตานี นอกจากนี้ สภาฯ ยังควรมีหน่วยงาน หรือสำนักงานเลขานุการทำหน้าที่ดำเนินงาน ติดตามและประเมินงาน หรือกิจกรรมของสภาฯ ด้วย

องค์กรควรมีเป้าหมายและหน้าที่หลัก คือ 1) กำหนดนโยบายและมาตรการเพื่อการใช้ทรัพยากรในอ่าวปัดตานีอย่างยั่งยืนและ 2) ดำเนินงานตามนโยบาย แผนงานและกิจกรรมเชิงบูรณาการ 3) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมจากกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ (เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นและส่วนกลาง

ธุรกิจและอุตสาหกรรมแปรรูป ประมงพาณิชย์และชาวประมงรอบอ่าว) ในการจัดการและการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในอ่าว 4) เป็นเวทีพูดคุยปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนปัญหาระหว่างหน่วยงานและ stakeholders กลุ่มต่างๆ และ 5) ทำการประเมินปัญหาและความเดือดร้อนของกลุ่มต่างๆ ทำแผนปฏิบัติงานและการประสานงาน

องค์กรที่สร้างขึ้นเพื่อดูแลและจัดการทรัพยากรในอ่าวปัตตานีดังกล่าว ต้องมีองค์ประกอบและคุณสมบัติสำคัญๆ ดังนี้: 1) เป็นองค์กรที่มีกฎหมายรองรับและสามารถออกกฎระเบียบควบคุมและจัดการแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้ 2) เป็นองค์กรที่มีระบบการกำหนดนโยบายและการวางแผนเชิงบูรณาการที่ครอบคลุมปัญหาเฉพาะในพื้นที่และแผนการพัฒนาในระดับภูมิภาคและในระดับประเทศ 3) เป็นองค์กรที่สามารถเข้าไปส่งเสริมและช่วยเหลือด้านเทคนิคและการจัดการเชิงบูรณาการ เช่น การจัดการปัญหาน้ำเสีย การจัดการปัญหาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การแก้ปัญหาสัตว์น้ำร่อยหรอ เป็นต้น 4) เป็นองค์กรที่ช่วยเสริมสร้างทักษะ หรือความสามารถ (capacity building) ในการบริหารจัดการ เช่น การพัฒนาส่งเสริมทักษะ stakeholders กลุ่มต่างๆ ในการทำงานร่วมกัน การส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่มและการตัดสินใจร่วมกัน การจัดตั้งกลุ่ม องค์กรและการสร้างเครือข่าย ตลอดจนการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร 5) เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ปรับปรุงและพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสาร เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาและการจัดการทรัพยากรร่วมกัน เช่น การพัฒนา ปรับปรุงและส่งเสริมระบบการจัดเก็บข้อมูลที่มีอยู่ การจัดหาข้อมูลที่เป็นจำเป็นเพื่อแก้ปัญหาและการจัดการทรัพยากรต่างๆ และ 6) เป็นองค์กรที่มีงบประมาณ ทุนและรายได้ในการดำเนินกิจกรรม งบประมาณส่วนนี้อาจจะมาจากการจัดสรรงบประมาณจากองค์กรท้องถิ่น (อบต. อบจ.) การเก็บภาษีการใช้ประโยชน์ท่าเรือ หรือการเก็บค่าบำรุงจากกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ เช่น นักธุรกิจนากุ้ง กลุ่มเลี้ยงหอยแครง หรือมาจากหลายๆแหล่ง ในสัดส่วนที่แตกต่างกันไป

การจัดตั้งองค์กรและการจัดระบบการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ที่สอดคล้องกับเงื่อนไขและสภาพท้องถิ่นของอ่าวปัตตานีจะเป็นไปได้ ก็ต่อเมื่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่าระบบการจัดการร่วมกัน หรือระบบหุ้นส่วนในการจัดการร่วมกัน เป็นหัวใจและแก่นความคิดที่สำคัญของการจัดการทรัพยากรในอ่าว ดังนั้นบทบาทและการมีส่วนร่วมของชาวประมงและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อื่นๆ ในทุกๆ ด้านของการวางแผนและการดำเนินงานระบบการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำและทรัพยากรชายฝั่งอื่นๆในอ่าว จึงเป็นสิ่งจำเป็น ภายใต้โครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ขั้นตอนสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมก็คือการเสริมสร้างและจัดตั้งองค์กรชาวประมงที่เข้มแข็งและมีกฎหมายรองรับในระดับชุมชนขึ้น

ประสบการณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชนในการจัดตั้งและส่งเสริมองค์กรชุมชนประมงที่บ้านดาโต๊ะและอีกหลายพื้นที่ในภาคใต้ (ดู พิธิษฐ ชาญเสนาะ 2537; โครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ.สงขลา 2539) ชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมและโครงการขององค์กรชาวบ้านที่จะส่งผลในการยกระดับและปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวประมงและชุมชนโดยส่วนรวม จำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมและ

สนับสนุน เพื่อให้องค์กรชาวบ้านเข้มแข็ง ต่อเนื่องและอยู่ได้ด้วยตัวเองในระยะยาว ดังนั้นกิจกรรมและเป้าหมายขององค์กรชุมชนประมงจะต้องหลากหลายและครอบคลุมงานและโครงการหลายๆ ด้าน อาทิ เช่น การพัฒนาและการปรับปรุงกิจกรรมการแปรรูปสัตว์น้ำ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร การระดมเงินทุนและการรวมกลุ่มเพื่อลดการผูกขาดปัจจัยการผลิตที่จำเป็น

สำหรับองค์กรชาวประมงแต่ละองค์กร การดำเนินการระบบการจัดการประมงที่มีประสิทธิภาพจะเกิดขึ้นได้ ต่อเมื่อชาวประมงทุกคนยอมรับและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบด้วยเป้าหมายเดียวกันและเพื่อส่งเสริมและขยายการมีส่วนร่วมนี้ให้มากขึ้น ฐานะและบทบาทของชาวประมงจะต้องได้รับความสำคัญ เช่นเดียวกับระบบการจัดการทรัพยากรร่วมกันในที่อื่นๆ ชาวบ้านดาโต๊ะและชาวประมงในอ่าวปัตตานีควรจะได้รับสิทธิและโอกาสในการร่วมพิจารณาคิดและตัดสินใจกำหนดวิธีการการบริหารจัดการทรัพยากร โดยอาศัยภูมิปัญญา ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับสภาพนิเวศอ่าวปัตตานีของชาวประมงที่ได้เรียนรู้และสั่งสมมาเป็นเวลานาน ระบบการบริหารจัดการที่สร้างขึ้นจึงเป็นผลรวมของความริเริ่มของภาครัฐ เอกชนและชาวประมงร่วมกัน เป็นแผนงานและกฎระเบียบที่ชาวประมงมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจและดำเนินการ ไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดโดยรัฐบาลเหมือนที่เคยเป็นมา เมื่อชาวประมงได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการออกกฎระเบียบและการบังคับใช้ ระบบและกติกากิจการและการควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวมีช่องทางจะประสบความสำเร็จมากขึ้น

ผลการศึกษาครั้งนี้ ชี้ให้เห็นได้ชัดว่า การละเลยและมองข้ามบทบาทและการมีส่วนร่วมของชาวประมงในพื้นที่รอบอ่าวคือที่มาของปัญหาข้อพิพาทและความตึงเครียดระหว่างกลุ่มคนใช้ประโยชน์แตกต่างกัน แนนอน คงไม่มีใครปฏิเสธข้อเท็จจริงที่ว่า การบริหารจัดการทรัพยากรจะดำเนินการไปได้ จำเป็นต้องมีกรอบกฎหมายและการบังคับใช้รองรับ แต่ก็ที่สมควรกล่าวย้ำในที่นี้ก็คือ กฎหมายเพียงอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอที่จะประกันความสำเร็จและการบรรลุเป้าหมายของระบบการจัดการทรัพยากรประมง ที่สำคัญก็คือชาวบ้านและชาวประมงรอบอ่าวปัตตานีจำเป็นต้องเข้าใจและเห็นพ้องต้องกันถึงความจำเป็นของระบบการจัดการร่วมกันด้วย

ปัญหาและอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นสำหรับองค์กรชาวบ้านในการดำเนินการระบบการจัดการร่วมกัน ก็คือ ทักษะความชำนาญและความสามารถของชาวประมงในอันที่จะแบกรับความรับผิดชอบงานบริหารจัดการ แต่ประสบการณ์การศึกษาและระดับความรู้ของชาวบ้านอาจจะเป็นข้อจำกัดด้านทักษะและความชำนาญในการบริหาร ในด้านเทคนิคและในด้านวิทยาการความรู้ที่จำเป็นสำหรับความรับผิดชอบดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีของพื้นที่ที่ปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนและเป้าหมายการใช้ประโยชน์พื้นที่และทรัพยากรมีความหลากหลายและซับซ้อน เช่น อ่าวปัตตานี เป็นต้น เพื่อแก้ปัญหานี้ อาจจะต้องมีการจัดการสัมมนาและฝึกอบรมหลักสูตรระยะสั้นในเรื่องต่างๆ ที่จำเป็นเพื่อยกระดับและเสริมทักษะและเทคนิควิธีการบริหารจัดการของชาวประมง

มาตรการการให้สิทธิการจับสัตว์น้ำภายในขอบเขตหรืออาณาบริเวณหนึ่งๆเป็นการเฉพาะสำหรับองค์กรประมงของชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ปัญหาการแข่งขันแย่งกันจับสัตว์น้ำโดยเสรีและไม่มีขอบเขตนั้นอาจจะทำได้ไม่ยากและมักจะได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขัน ถ้าเป้าหมายคือการกีดกัน ปกป้องและดูแลพื้นที่มิให้ชาวประมงนอกพื้นที่และเรือประมงพาณิชย์มิให้รุกล้ำเข้ามา แต่ถ้าเป้าหมายของการจัดการทรัพยากรคือการควบคุมและดูแลการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่งและการจับสัตว์น้ำในหมู่ชาวประมงชายฝั่งด้วยกัน ระบบการจัดการทรัพยากรและการบังคับใช้กฎกติกาโดยชุมชนจะทำได้ยากและลำบากขึ้น การให้สิทธิการควบคุมดูแลและใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่งเป็นการเฉพาะแก่ชุมชนประมงนั้น ถือได้ว่าเป็นวิธีการและมาตรการหนึ่งในการจำกัด(จำนวนผู้ใช้ ปริมาณและลักษณะ)การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร อย่างไรก็ตาม มาตรการนี้มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องกฎหมาย สภาพแวดล้อม การอนุรักษ์ธรรมชาติและประเด็นปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองด้วย ดังนั้นก่อนที่จะมีการนำเอามาตรการดังกล่าวมาดำเนินการบังคับใช้ ประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องได้รับการพิจารณาและประเมินจากชาวบ้านและกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรอื่นๆ เจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและนักวิชาการให้ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับกันเสียก่อน

บทบาทและการสนับสนุนจากรัฐบาลเป็นปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นในด้าน การวางกรอบกฎหมาย การสนับสนุนด้านเทคนิค การศึกษาและการช่วยเหลือทางการเงินแก่องค์กรชาวบ้าน ต้องเข้าใจด้วยว่า การบริหารจัดการร่วมกันไม่ใช่เป็นเรื่องของการโอนความรับผิดชอบของรัฐบาลไปให้กับองค์กรชาวประมงทั้งหมด แต่เป็นเรื่องของการแบ่งภาระงานที่เป็นรับผิดชอบร่วมกันอย่างเด็ดขาดและชัดเจนระหว่างรัฐบาลและองค์กรชาวบ้าน ส่วนประเด็นที่ว่าหน้าที่ส่วนไหนของรัฐที่ต้องโอนถ่ายไปให้กับองค์กรชาวประมงและรัฐบาลจะเข้าไปแทรกแซงได้สักแค่ไหนเป็นเรื่องที่จะต้องมีการปรึกษาหารือกันอย่างรอบคอบ

ความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนากิจกรรมประมงของประเทศให้ทันสมัย มีแนวโน้มที่เป็นตัวเร่งปัญหาข้อขัดแย้งและความตึงเครียดให้ทวีความรุนแรงมากขึ้น หากประโยชน์ที่เกิดขึ้นไม่ได้กระจายตกไปถึงมือของผู้คนจำนวนมากที่ต้องพึ่งพาการทำประมงและการพัฒนาไม่ได้มีความยั่งยืนและต่อเนื่องไปในอนาคต การแก้ปัญหาทรัพยากรที่มีจำกัดและปัญหาความขัดแย้งในสังคมอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วในภาคประมง จำเป็นที่จะต้องนำเอานโยบายการบริหารจัดการปัญหาเรื่องความยั่งยืนและการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมในหมู่กลุ่มคนที่ใช้ทรัพยากรร่วมกันอยู่ มาใช้ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาประมงของประเทศด้วย

การแข่งขันแย่งชิงกันและการจับสัตว์น้ำจนเกิดขนาดมีผลเสียและสร้างต้นทุนทางสังคมอย่างแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นความเสื่อมโทรมของทรัพยากร การลดลงของสัตว์น้ำที่จับได้ รายได้และความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่ของชาวประมงชายฝั่ง ตลอดจนปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น แต่เราก็ต้องเข้าใจด้วยว่า ปัญหาของชาวประมง ไม่ใช่เป็นปัญหาใดๆ ที่ไม่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัญหาอื่นๆ ในสังคม ผล

การศึกษาและข้อพิจารณาปัญหาหลายๆอย่างในการบริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในระดับกว้าง โดยเฉพาะในเรื่องนโยบายการพัฒนาที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างไม่มีขีดจำกัด การมุ่งส่งเสริมและเน้นอุตสาหกรรม(ส่งออก)และการละเลยภาคเกษตรกรรม ความยากจนและอคติในการพัฒนาที่ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้พัฒนาและเรียนรู้การจัดการทรัพยากรด้วยตัวเอง

การนำเสนอแนวทางและวิธีการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันในรายงานฉบับนี้ ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นและหวังว่าจะเป็นมาตรการเสริมสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีในกลุ่มต่างๆ ที่ใช้ทรัพยากรร่วมกันให้เกิดขึ้นและช่วยสนับสนุน/เกื้อหนุนให้กลยุทธ์ในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีให้บรรลุความสำเร็จ อย่างไรก็ตาม รูปแบบองค์กรและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในอ่าวปัตตานี ไม่ควรถือเป็นสูตรสำเร็จที่ตายตัวที่สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในที่อื่นๆ ได้ หากแต่อาจจะใช้เป็นแนวทางการทำงานในที่อื่นๆ ได้ เนื่องจากเงื่อนไขและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง มีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นสภาพระบบนิเวศ ลักษณะและพัฒนาการของชุมชนและความหลากหลายของปัญหาและกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ที่สำคัญคือ ควรจะให้ความสำคัญกับการพิจารณา กลุ่ม/องค์กรชุมชน ประมงและปัญหาการจัดการทรัพยากร ในลักษณะที่เป็นกระบวนการทำงานที่เป็นพลวัตและมีปฏิสัมพันธ์กับบริบททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจและทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงและสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค เพราะปัญหาการจัดการทรัพยากรทะเลเป็นเรื่องซับซ้อนและมีผลประโยชน์และความต้องการจำเป็นที่หลากหลายในกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ก็ยังต้องเข้าใจด้วยว่าปัญหาการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยเนื้อแท้แล้วเป็นปัญหาการเมืองและเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนโยบายของรัฐ ในการจัดสรรและการกระจายการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

ความลำบากยากจนและสภาพด้อยโอกาสของชาวประมงชายฝั่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับปัญหาความเสื่อมโทรมสภาพแวดล้อม การพิจารณาทางแก้และทางเลือก จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการจัดระบบการจัดการใช้ทรัพยากรในชุมชนหรือท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพและเป็นธรรม นอกจากนี้ ท่ามกลางปัญหานานับประการที่รุมเร้าชุมชนประมงชายฝั่งอยู่ขณะนี้ การยกระดับความสำคัญของการชีวิตวัฒนธรรมชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพัฒนาศักยภาพในการคิดและการตัดสินใจเลือกและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชุมชน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งและสิ่งนี้จะกระทำได้ดีด้วยกระบวนการกระจายอำนาจในการจัดการและดูแลทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาประเด็นปัญหาเรื่องการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากร ไม่เพียงแต่จำเป็นที่เราต้องให้ความสำคัญกับบริบทและเงื่อนไขของชุมชนในอันที่จะสามารถพัฒนาศักยภาพในการจัดการดูแลและใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและยั่งยืนเท่านั้น หากแต่จำเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงกรอบและเงื่อนไขด้านกฎหมาย แนวนโยบายและแผนพัฒนาในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ตลอดจนตรรกะของ

พลวัตและการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เอื้อต่อการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมและ
เสริมสร้างการพัฒนาศักยภาพและความสามารถในการจัดการดูแลทรัพยากรของชุมชนให้มากขึ้นด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย:

โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและพื้นที่ลุ่มน้ำภาคใต้. 2539. เอกสารสรุปการประชุมผล

ภายใน. ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคใต้. จ. นครศรีธรรมราช.

โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำ. 2539. กระบวนการชุมชนประมงขนาดเล็กอ่าวปัตตานี:

กรณีโครงการพัฒนาร่องน้ำและทำเรือปัตตานี. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำ. 2540. รายงานการปฏิบัติงานประจำเดือน. ปี 2540.

โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำ. 2541. รายงานการปฏิบัติงานประจำเดือน. ปี 2541.

โครงการศึกษาและวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำ. 2542. รายงานการปฏิบัติงานประจำเดือน. ปี 2542.

โครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ.สงขลา. 2539. รายงานสรุปผลการดำเนินงาน.

ปี 2538, ปี 2539 และ ปี 2540.

โครงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการและฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนในพื้นที่ภาคใต้. 2542.

การสรุปบทเรียนการทำงานชุมชน. โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำนานาชาติ.

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

จรมัน ว่องวิทย์และคณะ. 2528. **ลักษณะสังคม-เศรษฐกิจของหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี.**

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.

ฉวีวรรณ ประจบเหมาะ. 2536. ‘แลได้สี่ทศวรรษ: ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม

และพัฒนาการทางการเมือง (ในช่วงเวลา 2490-2536).’ รายงานประกอบการประชุม

วิชาการ ประจำปี 2536 เรื่อง **ปัญหาท้าทายของสังคมไทย: ใครจะได้อะไร? อย่างไร?**

จัดโดย TDRI. 10-11 ธันวาคม 2536, พัทยา, กรุงเทพฯ.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพีไล เลิศวิชา. 2537. **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย.** กรุงเทพฯ:

สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน.

เทพ เมนะเศวต. 2537. ‘การจัดการประมงในเขตเศรษฐกิจจำเพาะของเอเชียอาคเนย์และ

แนวทางร่วมมือในระดับภูมิภาค.’ **วารสารการประมง.** 47: 4, 333-356.

นุกูล รัตนดากุลและคณะ. 2537. **การสำรวจชนิดและปริมาณการจับสัตว์น้ำและสภาพการ**

ประมงขนาดเล็กรอบอ่าวปัตตานี. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. มหาวิทยาลัย

สงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.

บุญเลิศ ผาสุข. 2530. ‘การประมงในน่านน้ำไทย.’ ผลการสัมมนาความร่วมมือภาคีรัฐบาลและภาคเอกชน

ชน

เรื่อง **อนาคตประมงไทย.** กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.

ตุลาคม. 2530.

- บุญเลิศ ผาสุข. 2539. ‘การจัดการประมงชายฝั่ง.’ **วารสารการประมง**. 43:1, 26-53.
- ปลอดประสพ สุรัสวดี. 2533. ‘การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อรองรับการพัฒนาประมงในภาคใต้.’ **วารสารการประมง**. 43:3, 177-181.
- พงศ์พัฒน์ บุญชูวงศ์. 2539. ‘สภาวะเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนประมงขนาดเล็กกับการจัดการประมงโดยชุมชนในจังหวัดพังงา.’ เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง **การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชนประมง**. จังหวัดภูเก็ต. 14-16 กุมภาพันธ์ 2539.
- พิสิษฐ์ ชาญเสนาะ. 2537. **คนกู่ทะเล**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- มณีรัตน์ มิตรปราสาท. 2539. **การก่อตัวขององค์กรประชาชนกับการเสริมอำนาจประชาชน : ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรวิทย์ บารูและคณะ. 2535. ‘ปัญหาและความต้องการของชาวประมงมุสลิมขนาดเล็กในเขตพื้นที่ 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้.’ เอกสารประกอบการประชุมเสนอผลงานวิจัย **การพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบริเวณพื้นที่อ่าวปัตตานี**. 18 มกราคม 2535. สำนักวิจัยและพัฒนา. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.
- วัฒนา สุกัญศีล. 2539. ‘การเปลี่ยนแปลง ปัญหาและทางเลือกของชุมชนประมง: กรณีศึกษาการใช้ประโยชน์ป่าชายเลน.’ **วารสารนิเวศวิทยา**. 23:3 (กันยายน-ธันวาคม), 33-55.
- ศราวุธ เจ๊ะโละ. 2528. ‘ไปสร้างธนาคารหยอยแครงที่บ้านนา’. **วารสารการประมง**. 38: 5 กันยายน, 381-384.
- ศราวุธ เจ๊ะโละและพิมพ์ศักดิ์ คงมาก. 2529. **สถานภาพและบทบาทการประมงของชุมชนรอบอ่าวปัตตานี**. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง **แนวทางพัฒนาพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี**. วันที่ 24-26 มีนาคม 2529. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.
- สมหญิง เปี่ยมสมบูรณ์. 2537. ‘ความเป็นไปได้ทางสังคม-เศรษฐกิจของการนำระบบสิทธิประมงมาใช้ในการจัดการประมงชายฝั่งของประเทศไทย.’ **วารสารการประมง**. มี.ค.-เม.ย. 47:2, 161-168.
- สมนึก ทับพันธุ์และฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. 2535. ‘วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าภาคใต้.’ ใน **วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า**. เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง(บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์ตุลา
- สมบัติ ศกุนตะเสฐียร สถาพร ทักษาดิพงษ์ และ ถวิล รัชชทอง. 2533. ‘สินเชื่อเพื่อการพัฒนาชุมชนประมงทะเลขนาดเล็ก.’ **วารสาร ธ.ก.ส.** เมษายน-กรกฎาคม, 95-110.

สมศักดิ์ ปราโมกษ์ชุติมา. 2536. **เอกสารรายงาน หมายเลข 2/2536. ศูนย์พัฒนาประมงทะเล**
อ่าวไทยตอนล่าง. กรมประมง.

สมศักดิ์ จุลละสรและสมศักดิ์ ปราโมกษ์ชุติมา. 2537. ‘**โครงการพัฒนาการประมงทะเลพื้นบ้าน**’
วารสารการประมง. 37:4

สมาคมหยาตฝน. 2536. ‘**องค์กรชุมชนกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.**’
เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาวิชาการประจำปีเรื่อง **สิทธิชุมชน: การกระจาย**
อำนาจจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สุวิมล พิริยธนาลัยและกฤษณ อินทรสุข 2537. ‘**การมีส่วนร่วมขององค์กรประชาชนในการจัดการ**
พื้นที่ทรัพยากรชายฝั่งจังหวัดปัตตานี.’ เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง
การจัดทำโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนในจังหวัดชายแดนภาคใต้.

29 ตุลาคม 2537. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.

สุนันทา นิลเพชร. 2539. **ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**
ของชาวประมงพื้นบ้านชายฝั่งทะเลจังหวัดกระบี่และตรัง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร
บัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ). 2536. **ประชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการ**
พัฒนา (เล่ม 1). กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สำนักวิจัยและพัฒนา. 2537. **รายงานการศึกษาและการจัดทำแผนลงทุนจังหวัดปัตตานี.**
ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วิทยาเขตปัตตานี.

สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง. 2530. **สำมะโนประมงทะเล พ.ศ. 2528 ประเทศไทย.**
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรีและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง. 2535. **รายงานการสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางประมง**
ทะเล พ.ศ. 2523. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรีและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สำนักงานสถิติแห่งชาติและกรมประมง. 2540. **สำมะโนประมงทะเล พ.ศ. 2538 ทั่วประเทศ.**
กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรีและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ภาษาอังกฤษ:

Acheson, James. M. 1975. ‘The Lobster Fief: Economic and Ecological Effects of
Territoriality in the Main Lobster Industry.’ **Human Ecology.** 3:3, 183-207.

Bailey, Conner. 1983. **The Sociology of Production in Rural Malay Society.** New
York
and Kuala Lumpur: Oxford University Press.

- Bailey, C., Cycon, D. and Morris, M. 1986. 'Fisheries Development in the Third World: The Role of International Agencies.' **World Development**. 14:1, 1269-75.
- Bailey, Conner. 1987. **Social Consequences of Excess Fishing Effort**. paper presented At the Symposium on the Exploitation and Management of Marine Fishery Resources in Southeast Asia. Darwin, Australia, 16-19 February, FAO.
- Bailey, Conner. 1995. 'Employment, Labour Productivity and Income in Small-Scale Fisheries of South and Southeast Asia.' **Socio-economic Issues in Coastal Fisheries Management**. Phillippines: Internastional Center for Living Aquatic Resources Management (ICLARM).
- Bailey, Conner and Charles Zener. 1992. "Community-Based Fisheries Management Institutions in Indonesia." **Maritime Anthropological Studies**. 5:1, 1-17.
- Baines, G.B.K. 1989. 'Traditonal Resource Management in the Melanesian South Pacific: A Development Dilemma.' in Fikret Berkes, (ed.), **Common Property Resources: Ecology and Community-Based Sustainable Development**. London: Belhaven.
- Berkes, Fikret. 1986. 'Local-level Management and the Commons Problem: A Comparative Study of Turkish Coastal Fisheries.' **Marine Policy**. July. 215-229.
- Berkes, Fikret. 1987. 'The Common Property Resource Proble and the Fisheries of Barbados and Jamica.' **Environmental Management**. 11: 225-235.
- Berkes, Fikret.(ed.) 1989. **Common Property Resources: Ecology and Community-Based Sustainable Development**. London: Belhaven Press.
- Bromley, D.W. 1985. 'Common Property Issues in International Development.' **Developments**. 5:1, 12-15.
- FAO (food and Agriculture Organization). 1987. **Yearbook of Fishery Statistics-1987**. Vol 61. Rome: FAO.
- Firth, Raymond. 1966. **Malay Fishermen: Their Peasant Economy**. 2nd edition. London: Routledge & Kegar.
- Fraser, Thomas M. 1960. **Rusembilan: A Malay Fishing Village in Southern Thailand**. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Fraser, Thomas M. 1966. **Fishermen of South Thailand: The Malay Village**. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.

Gibbs, Christopher J.N. and Daniel W. Bromley. 1989. 'Institutional Arrangements for Management of Rural Resources: Common-Property Regimes.' in Fikret Berkes, (ed.), **Common Property Resources: Ecology and Community-Based Sustainable Development**. London: Belhaven Press.

Hamilton, Lawrence S. and Samuel Snedker. (eds.) 1984. **Handbook for Mangrove Area Management**. Honolulu: Environment and Policy Studies, East-West Center.

Hviding, Edward and Graham B.K. Baines. 1994. "Community-Based Fisheries Management, Tradition and Challenges of Development in Marovo, Solomon Islands." **Development and Change**. 25:1 Jan., 46-59.

Korten, D.C.(ed.) 1986. **Community Management: Asian Experience and Perspectives**. Connecticut: Kumarian Press.

Kurian, J. 1986. 'Science, Technology, Small Fishermen and Fishery Resource.' **Bulletin**. 16:12, 239-52

Lawson, R. 1984. **Economics of Fisheries Development**. London: Frances Pinter.

McCay, B.J. and J.M. Acheson.(eds) 1990. **The Question of the Commons: The Culture and Ecology of Communal Resources**. Tuscon: The University of Oregon.

Nukul Rattanadakul and Stefan Flos. 1995. **Towards Sustainable Harvesting of Waterbirds at Pattani Bay: Local Participation in Resource Management**. Pattani: Prince of Songkla University and Asian Wetland Bureau.

Nithi Rithibhonbhun, Phisit Chansanoh, Sutanya Tongrak and Rapeephan Suwannachote. 1993.

'Community-Based Mangrove Rehabilitation and Management: A Case Study in Sikhao District, Trang Province, Southern Thailand.' **Regional Development Dialogue**. 14:1 Spring, 111-124.

Ostrom, Elinor. 1990. **Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action**. New York : Cambridge University Press.

Panayotuo, Theodore and Sompol Jetanavanich. 1987. **The Economics and Management of Thai Marine Fisheries**. Manila: ICLARM.

Platteau, Jean-Philippe. 1989. 'The Dynamics of Fisheries Development in Developing Countries: A General Overview.' **Development and Change**. 20:4, 565-598.

- Poffenberger, M. 1990. **Keepers of the Forest: Land Management Alternatives in Southeast Asia**. Connecticut: Kumarian Press.
- Pomeroy, R.S. (ed.) 1994. **Community Management and Common Property of Coastal Fisheries in Asia and the Pacific: Concept, Methods and Experiences**. Manila, Philippines: International Center for Living Aquatic Resources Management (ICLARM).
- Quist, Cornelie. 1993. **Report of Visit to Thailand and Meeting with NGOs in Fisheries in South Thailand**. ICSF programme Women in Fisheries. The Netherlands.
- Redcliff, Michael. 1987. **Sustainable Development: Exploring the Contradictions**. London: Methuen.
- Ruddle, K. 1985. 'The Continuity of Traditional Management Practices: The Case of Japanese Coastal Fisheries.' In K.Ruddle and R.E. Johannes (eds.) **The Traditional Knowledge and Management of Coastal Systems in Asia and the Pacific**. Jakarta: UNESCO.
- Ruddle, K. and R.E. Johannes (eds.) 1985. **Traditional Marine Resource Management in the Pacific Basin: An Anthology**. Jakarta: UNESCO/ROSTSEA.
- Ruddle, Kenneth. 1989. "Solving the Common-Property Dilemma: Village Fisheries Rights In Japanese Coastal Waters." In Fikret Berkes (ed.) **Common Property Resources: Ecology and Community-Based Sustainable Development**. London: Belhaven Press.
- Skeat, W.W. 1953. **The Cambridge University Expedition to The North Eastern Malay States, and the Upper Perak**, 1989-1990. Royal Asiatic Society.
- Vorawoot Hirunruk. 2529. 'Marine Fisheries in Thailand.' *วารสารการประมง*. 39:1, 14-20.
- Wattana Sugunnasil. 1999. 'Coastal Fishing Communities in Thailand: Changes and Local Responses' **Asian Rural Sociology**. Vol.1 Dec., 224-239.
- White, A.T. 1989. 'Two Community-Based Marine Reserves: Lessons for Coastal Management. in T.E.Chua and D.Pauly (eds.) **Coastal Area Management in Southeast Asia: Policies, Management Strategies and Case Studies**. Philippines: ICLARM

Yamamoto, T. 1987. 'Fishery Regulation Adopted For Coastal and Off Shore Fisheries in Japan (with particular reference to the Fishing Right System).' Paper presented at Symposium on **the Exploitation and Management of Marine Fishery Resources in Southeast Asia**. Darwin, Australia, 16-19 Feb. 1987.

Yamamoto, T. 1991. "An Overview of Fisheries Management in ASEAN Countries." In T.

Yamamoto and K. Short (eds.), **International Perspective on Fisheries Management: With Special Emphasis on Community-Based Management Systems Developed in Japan**. Proceedings of the JIFRS/IIFET/ZENGYOREN Symposium on Fisheries Management. 26 August- 3 September, Tokyo, Japan.